

บัวบาททางมยาตรเยื้อง
ประเทืองสุริยชัยมัย
สว่างโลกเทิดภูมโนนัย
เกริกก้องพระบารมีค่าฟ้า
นวมินทร์สถิตภาพแพ้ว
พิมานหนึ่งคือไฉไทย
ท้อเขตรแถมโนน
ฉงฉิตกอบปรักฉมแน

ประเทืองไทย
สว่างเหล่า
เกริกเกียรติ พระเคย
ผ่องฟ้าฟากดิน
พิมานใจ
ท้อแต่วัน
ฉงรัก พระเคย
เทิดไถ้วันตรีเฉลิม ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ
ปวงข้าพระพุทธเจ้า คณะผู้บริหารและบุคลากร
สถาบันไทยศึกษา ศูนย์กลางกรรมมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล ประพนธ์)

วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies

ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

ผู้เขียน

ภัครพล แสงเงิน

แคทรียา อังทองกำเนิต

พรรณราย ชาญหิรัญ

พรรณวดี รัตนศักดิ์

สุทธา รัตนศักดิ์

รัชนิกร รัชตกรตระกูล

วารสารไทยศึกษา

Journal of Thai Studies

ISSN 1686 - 7459

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารประชาธิปไตย - ราโพพรรณี ชั้น ๙

ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๗๔๙๓-๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐

<http://www.thaistudies.chula.ac.th>

E-mail: thstudies@chula.ac.th

ท่านที่สนใจวารสารไทยศึกษา

ติดต่อสั่งซื้อได้ที่

ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

ศาลาพระเกษีย โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๗๐๐๐ - ๓ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๔๑

สยามสแควร์ โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๔๘๘๘ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๔๕

มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก โทร. ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๒ - ๕ โทรสาร ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๕

มทส (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี) นครราชสีมา โทร. ๐ ๔๔๒๑ ๖๑๓๐

ลิขสิทธิ์ของสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้ามคัดลอกหรือผลิตซ้ำส่วนใด
ส่วนหนึ่งของสิ่งพิมพ์นี้ในรูปแบบใดก็ตาม โดยมีได้รับอนุญาตที่เป็นลายลักษณ์อักษรจาก
สถาบันไทยศึกษา

ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท

วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies

ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๔
ISSN 1686 - 7459

เจ้าของ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการ :

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ปราณี กุลละวณิชย์

คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิยมมานเหมินท์

ราชบัณฑิต สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ราชบัณฑิตยสภา

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ปิยนาด บุญภาค

ภาควิชาอักษรศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ ราชบัณฑิตยสภา

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ศิราพร ณ ถลาง

เมธีวิจัยอาวุโส ปี ๒๕๕๔

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตยวัฒน์

ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เชี่ยวชาญประจำฉบับ:

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ศิราพร ณ ถลาง

เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ปี ๒๕๕๔

รองศาสตราจารย์ ดร. มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ขยายปลีฉบับละ ๑๐๐ บาท

รองศาสตราจารย์สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร **ผู้ตรวจสอบภาษา (อังกฤษ) :**

รองศาสตราจารย์นันทอนันท์ ประสานนาม

Frederick B. Goss

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทิมา อังคพณิชกิจ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาอังกฤษและภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ **พิมพ์ที่ :**

อาจารย์ ดร.วิสันต์ สุขวิสิทธิ์

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

อาจารย์ ดร.โตม โกรปกรณ์

อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาทิตย์ ทองทัช

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฤทธิรงค์ จิวากานนท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาศิลปะการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ ดร. เปรม สอนลมุทร

อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารไทยศึกษา เป็นวารสารวิจัยราย ๖ เดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยเกี่ยวกับไทย - ไทยศึกษา ในลักษณะสหวิทยาการเพื่อสร้างพลังและเป็นเลิศแห่งองค์ความรู้ไทย - ไทยศึกษา และเป็นสื่อกลาง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการด้านไทย - ไทยศึกษา ทุกบทความที่ตีพิมพ์ได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เนื้อหาและข้อคิดเห็นในบทความเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนไม่ถือเป็นความรับผิดชอบของคณะบรรณาธิการ

ติดต่อสมัครสมาชิกวารสารหรือส่งบทความวิจัยลงตีพิมพ์ได้ที่ :

สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปไตย - ราชมังคลาภิเษก ชั้น ๔ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ โทร. ๐๒ - ๒๑๘ - ๗๔๙๓ - ๕

ศูนย์ข้อมูลไทยศึกษา โทร. ๐๒ - ๒๑๘ - ๗๔๑๐ โทรสาร. ๐๒ - ๒๕๕ - ๕๑๖๐

E - mail : chula.itsjournal@gmail.com

เว็บไซต์ : <http://www.thaistudies.chula.ac.th>

Journal of Thai Studies
Vol. 12 No. 2 July – December 2016
ISSN 1686-7459

Published by : Institute of Thai Studies Chulalongkorn University

Editors :

Prof. Dr. Pranee Kullavanich
Prof. Dr. Prakong Nimmanahaeminda
Prof. Dr. Piyanart Bunnag
Prof. Emer. Dr. Siraporn Nathalang
Assoc. Prof. Dr. Suchitra Chongstitvatana

Profession Advisory Committee :

Prof. Emer. Dr. Siraporn Nathalang
Assoc. Prof. Dr. Maneepin Promsuthirak
Assoc. Prof. Suwattana Liamprawat
Assoc. Prof. Natthanai Prasannam
Assit. Prof. Dr. Jantima Angkapanichakit
Dr. Wison Sukwisith
Dr. Dome Kraipakorn
Asst. Prof. Dr. Arthit Thongtak
Asst. Prof. Ritirong Jiwakanon
Dr. Pram Sounsamut

Cover designed and Art work :

Asst. Prof. Ritirong Jiwakanon
Journal Administrator :
Dr. Ratchaneekorn Ratchatakorntakoon
Rungaroon Kulthamrong
Wassana Khunchana

Finance :

Chantip Champatipngam

Issue Date :

Two issues per year
issue 1 January – June
issue 2 July – December

Subscription Rate :

Member : 160 Baht a Year
Retail : 100 Baht per issue

Language Expert :

Frederick B. Goss.

Publisher :

Chulalongkorn University Printing House, Bangkok, Thailand

The Journal of Thai Studies is a biannual publication with the objective of disseminating research regarding Thai-Tai studies. Working within an interdisciplinary environment in order to foster dynamism and excellence in the field of Thai-Tai studies, the Journal of Thai Studies serves as a platform to exchange ideas among Thai-Tai studies scholars. Every article that is printed in the journal is given peer review by expert scholars. The subject matter and opinions expressed in the articles are those of the authors and do not necessarily represent the views or policies of the Institute of Thai Studies.

To subscribe to the Journal of Thai Studies or to request a copy of any of the journals, please contact: Institute of Thai Studies, 9th Floor, Prajadhipok – Rambhai Barni Building, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Pathumwan, Bangkok, 10330, 02 - 218- 7493 - 5:

Thai Studies Information Center 02-218-7410; Fax: 02-255-5160

E - mail : chula.its.journal@gmail.com

website : <http://www.thaistudies.chula.ac.th>

สารบัญ

หน้า

- ★ บพบรรณาธิการ
 สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา
- ★ จากอวสานถึงเริ่มใหม่: ยุคพระศรีอาริยมตไตรยในไตรภูมิ..... ๑
 ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส
 From the End to Begin: the Era of Ariyamettraiya Buddha in the
 National Library of Paris's Version of Tribhum
 ภักครพล แสงเงิน
 Phakphon Sangngern
- ★ “พุทธอวตาร” กับ “ทศรถชาดก” : พุทธในพราหมณ์-ฮินดู..... ๑๗
 พราหมณ์-ฮินดูในพุทธ
 “Buddha Avatar” and “Dasaratha Jataka”: Buddhism in
 Hinduism and Hinduism in Buddhism
 แคทรียา อังทองกำเนิด
 Catthaleeya Aungthongkamnerd
- ★ เสด็จประพาสต้น: การบันทึกกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของ..... ๔๑
 ชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕
 “Sadet prapatton”: Recreational Activities of Siamese Court Elites
 during the Reign of King Chulalongkorn
 พรรณราย ชาญหิรัญ
 Phannarai Chanhiran
- ★ คำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชิงราย ๖๕
 A Semantics Study of Hand-Related Verbs in Chaingrai Dialect of Thai
 พรรณวดี รัตนศักดิ์, สุทธา รัตนศักดิ์
 Panwadee Rattanasak, Suttha Rattanasak

★ มิใช่เพียงแค่ฉายา: สมญาตาราภิ๋อำนาจของสื่อ..... ๙๕

ในการวิจารณ์พฤติกรรมและสร้างภาพตัวแทนบุคคลในวงการบันเทิงไทย

Not Just a Nickname: Labels of Entertainers and the Media's Power
to Criticize Entertainers' Behavior and to Construct
the Representations of Entertainers

รัชนีกร รัชตกรตระกูล

Ratchaneekorn Ratchatakortrakoon

บทบรรณาธิการ

ในปีที่ ๑๒ ของวารสารไทยศึกษานี้ วารสารได้ปรับช่วงเวลาการพิมพ์เผยแพร่ เพื่อความเป็นสากลและสอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่อย่างไรก็ตามวารสารฯ ยังเปิดรับบทความทั้งจากอาจารย์มหาวิทยาลัย นักวิจัย นักวิชาการอิสระและนิสิต นักศึกษาตลอดทั้งปี ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งของวารสารฉบับที่ท่านถืออยู่นี้ คือผู้เชี่ยวชาญประจำฉบับ วารสารได้เชิญผู้เชี่ยวชาญที่มาจากหน่วยงานอิสระที่ไม่แสวงหาผลกำไร หน่วยงานเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของบทความ เพื่อให้บทความที่ตีพิมพ์นั้นมีความทันสมัยและมีมุมมองที่กว้างแต่ลึกตามเจตจำนงหลักของวารสารไทยศึกษาที่จะเป็นผู้นำความรู้ที่ทันสมัยและสามารถปรับใช้ได้ในสังคม

นอกจากนั้นยังเป็นนิมิตหมายอันดีที่มีนักวิชาการจากภูมิภาคสนใจส่งบทความ มาเพื่อให้วารสารพิจารณาเพิ่มมากขึ้น และสาขาวิชาของบทความก็มีความหลากหลาย ไม่จำกัดอยู่เฉพาะการศึกษาภาษา วรรณคดี และคติชนวิทยาเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับ เป้าประสงค์ของวารสารไทยศึกษาที่จะเป็นพื้นที่ในการทำความเข้าใจสังคมไทยอย่าง รอบด้าน จึงหวังว่าในปีต่อ ๆ ไปวารสารจะได้รับความสนใจจากนักวิชาการจากสาขา วิชาอื่นๆ มากยิ่งขึ้น

ในฉบับนี้ วารสารไทยศึกษาได้รับเกียรติจากคณาจารย์ นักวิชาการ และ ผู้สนใจทั้งในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ เพื่อเผยแพร่บทความ วิจัยไทย-ไทศึกษา จำนวน ๕ เรื่อง คือ ๑) จากอวสานถึงเริ่มใหม่: ยุคพระศรีอารีย-เมตไตรยในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ของภัครพล แสงเงิน ๒) “พุทธาวตาร” กับ “ทศรถชาติก” : พุทธในพราหมณ์-ฮินดู พราหมณ์-ฮินดูในพุทธ ของ แศทริยา อังทองกำเนิด ๓) เสด็จประพาสต้น: การบันทึกกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของ ชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕ ของพรรณราย ชาญศิริณ ๔) คำกริยาที่แสดงการใช้ มีอกระทำในภาษาถิ่นเขียงราย ของพรรณวดี รัตน์ศักดิ์ และสุทธา รัตน์ศักดิ์ ๕) มิใช่ เพียงแค่ฉายา: สมญาดารากับอำนาจของสื่อในการวิจารณ์พฤติกรรมและสร้าง ภาพตัวแทนบุคคลในวงการบันเทิงไทย ของรัชนิกร รัชตรกรตระกูล อันเป็นประโยชน์ต่อ การพัฒนาองค์ความรู้ด้านไทย-ไทศึกษาสืบไป

วารสารไทยศึกษาขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ร่วมกันวิพากษ์
บทความด้วยความเมตตาและช่วยเหลือแก้ไขผลงานให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ และ
ขอขอบพระคุณผู้เขียนบทความทุกท่านที่ยินดีแก้ไขเนื้อหาตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ
รวมทั้งต้องขอขอบพระคุณผู้อ่านทุกท่านที่ให้ความสนใจติดตามวารสารไทยศึกษา
มาอย่างต่อเนื่อง หวังว่าจะได้รับความกรุณาจากทุกฝ่ายต่อไปในอนาคต

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา
ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากอวสานถึงเริ่มใหม่: ยุคพระศรีอารียเมตไตรย ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

ภัทรพล แสงเงิน^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเรื่องสัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอารียเมตไตรยในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส โดยศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ๔ ฉบับ คือ ๑. พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค จักกวัตติสูตร ๒. คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ ๓. คัมภีร์อมตธรรมา ฎีกาอนาคตวงศ์ และ ๔. คัมภีร์พระสาวกนิพพาน ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาของเรื่องสัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอารียเมตไตรยในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีความคล้ายคลึงกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องสัตถันตรกัลป์ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญที่จะเกิดขึ้นเมื่อสิ้นยุคของพระพุทธเจ้าโคตม และการลงมาอุบัติของพระศรีอารียเมตไตรยและพระยาสังขจักษมหาจักรพรรดิราชยังคงเป็นความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรมไตรภูมิสมัยอยุธยาอย่างชัดเจน

คำสำคัญ: พระศรีอารียเมตไตรย, ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

^๑ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก.

From the End to Begin: The Era of Ariyamettraiya Buddha in the National Library of Paris Edition of Traiphum

Phakphon Sangngern^๒

Abstract

This article aims to investigate the Satthantaragalpa story and the era of Ariyamettraiya Buddha in the National Library of Paris edition of Traiphum by comparison with four Buddhism scriptures: Phra Tripitaka Cakkawattisutti; Anakghatawangsa Scripture; Amatarasadhara Tika Anagatawangsa; and Phra Sawaka Nibbhan Scripture. The study found that the Satthantaragalpa story and the era of Ariyamettraiya Buddha in this version of Traiphum were very similar with Buddhism scripture. This shows that belief in the Satthantaragalpa story, which is the most important story at the end of Gotama Buddha period and the birth of Ariyamettraiya Buddha and the emperor, Sankhachak, is a belief that can be found in the Ayutthaya Traiphum.

Keywords: Ariyamettraiya Buddha, The National Library of Paris edition of Traiphum

^๒ Lecturer, Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Science, Pibulsongkram Rajabhat University, Phitsanulok.

บทนำ

เมื่อศาสนาของพระพุทธเจ้าโคดม พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันมีอายุครบ ๕,๐๐๐ ปี จะบังเกิดเหตุการณ์สัตถันตรกัลป์^๑ คือ เหตุการณ์ที่มนุษย์ฆ่าฟันกันด้วยอาวุธเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน (สัตถะ หมายถึง อาวุธ, อันตรกัลป์ หมายถึง ระหว่างกัลป์) มนุษย์ผู้มีปัญญาจะไปหลบซ่อนตามป่าเขาเพียงลำพัง ยุคนั้นมนุษย์จะมีอายุขัยเพียง ๑๐ ปี เมื่อมนุษย์มีอายุ ๕ ปีจะสมรสเป็นสามีภรรยา กัน ศีลธรรมในจิตใจเสื่อมทรามลงจนถึงที่สุด ต่างกระทำความกรรมหยาบช้า อุกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ คือ

กายกรรม ๓ คือ ๑. การทำลายชีวิต ๒. ถือเอาของที่เขามาได้ให้ ๓. ประพฤติผิดในกาม วชิกรรม ๔ คือ ๔. พุดเท็จ ๕. พุดส่อเสียด ๖. พุดคำหยาบ ๗. พุดเพื่อเจ้าอโมโกรม ๓ คือ ๘. ละเมอบคอยจ้องอยากได้ของเขา ๙. คิดร้ายเขา ๑๐. เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๑: ๔๗๑-๔๗๒)

การทำนาจารโดยไม่คำนึงถึงว่าเป็นบิดา มารดา ญาติพี่น้องเยี่ยงสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏในวรรณคดีพระพุทธศาสนาหลายแห่ง อาทิ **พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค** จักกวัตติสูตร อันเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการสิ้นยุคศาสนาพระพุทธเจ้าโคดม พระมาลัยคำหลวง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเกิดสัตถันตรกัลป์ และการบำเพ็ญบุญเพื่อให้ได้ไปเกิดในยุคของพระศรีอารยเมตไตรย และ **คัมภีร์พระอนาคตวงศ์** ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ในอนาคตกาลและการลงมาอุบัติของพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ในอนาคต เป็นต้น หลังจากเกิดเหตุการณ์นี้มนุษย์ที่

^๑ เป็น ๑ ใน ๓ สาเหตุการสิ้นชีวิตของมนุษย์ในระหว่างกัลป์ สัตถันตรกัลป์เกิดจากสัตว์มีโทษแรงกล้า อีก ๒ ข้อที่เหลือคือ ทูพพิชขันตรกัลป์ (สัตว์โลกสิ้นชีวิตด้วยความอดอยากอาหารเกิดจากสัตว์มีโทษแรงกล้า) และโรคนันตรกัลป์ (สัตว์โลกสิ้นชีวิตด้วยโรคภัยต่าง ๆ เกิดจากสัตว์มีโรคแรงกล้า) การเกิดเหตุการณ์เหล่านี้ล้วนเกิดจากกรรมของสัตว์ทั้งปวง (กรมศิลปากร, ๒๕๒๐: ๘๒-๘๓) กัลป์ หมายถึง กาลกำหนด ระยะเวลาโดยประมาณของกัลป์ คือ เปรียบด้วยภูเขาหินกว้าง ยาว สูง ๑ โยชน์ทุก ๆ ๑๐๐ ปี มีคนนำผ้าละเอียดมาลูบก่อนหินนั้นจะหนักกว่าภูเขาหินนั้นจะสึกหรือไปทั้งหมด กัลป์ มี ๔ ประเภท คือ ๑. มหากัลป์ หมายถึง กัลป์ใหญ่ ๒. อสงไขยกัลป์ หมายถึง กัลป์อันนับเวลาไม่ได้ ๓. อันตรกัลป์ หมายถึง กัลป์ในระหว่าง และ ๔. อายุกัลป์ หมายถึง กำหนดอายุของสัตว์จำพวกนั้น ๆ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๑: ๑๐-๑๑).

รอดชีวิตจากการไปหลบซ่อนตามป่าเขาได้หมั่นบำเพ็ญกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ^๔ อันเป็นปัจจัยให้ลูกหลานของมนุษย์เหล่านั้นมีอายุขัยเจริญขึ้นไปจนถึงอสงไขย^๕ แล้วลดลงมาเหลือ ๘๐,๐๐๐ ปี สมเด็จพระศรีอาริยเมตไตรยพระพุทธเจ้าและพระยาสังฆคัมภีร์จักรพรรดิราชจะลงมาอุบัติพร้อมกันในชมพูทวีป ในกาลนั้นชมพูทวีปจะเต็มไปด้วยความบริบูรณ์ผาสุกทุกประการ

การอธิษฐานให้ได้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริยเมตไตรยปรากฏในวรรณกรรมหลายแห่งตั้งแต่สมัยสุโขทัย ได้แก่ จารึกหลักที่ ๓ (จารึกนครชุม) ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๖๐-๖๒ “ถ้าผู้ใดต้องการไปเกิดในยุคของพระศรีอาริยเมตไตรยในอนาคตกาลให้บูชาพระสกุ๊ปเจดีย์หรือพระศรีมหาโพธิ...” (กรมศิลปากร, ๒๕๑๕: ๕๐) จารึกหลักที่ ๙ ก. (จารึกวัดสระศักดิ์) บรรทัดที่ ๓๔-๓๕ ว่า “...นายสรศักดิ์ไหว้คำนับจารึกสิ้นกัลปาวสานขอให้ข้าและท่านทั้งหลายชวนชววยทำ (กิจ) ใน (พุทธศาสนา) จะปรารถนาทันพระศาสนาของพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยทุกชาติ” (กรมศิลปากร, ๒๕๑๕: ๑๖๑) ไตรภูมิภคินาว่า “ผู้ใดปรารถนาพระนิพพานให้ฟังพระไตรภูมิภคินาด้วยใจศรัทธาและไม่ประมาทก็จะได้พบ ได้ไหว้ ได้ฟังธรรมพระศรีอาริยเมตไตรยที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตกาล” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๕: ๒๙๕) แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องยุคพระศรีอาริยเมตไตรยยังคงปรากฏมาตั้งแต่สมัยอดีตกาล

ลักษณะเด่นของไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส เป็นวรรณกรรมไทยที่พบต้นฉบับที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส บันทึกด้วยอักษรไทยย่อ ภาษาไทยคำประพันธ์ชนิดร้อยแก้ว สันนิษฐานว่า “เป็นวรรณกรรมสมัยอยุธยา และน่าจะอยู่ในยุคสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” (ภัทรพล แสงเงิน, ๒๕๕๗: ๖๗) เนื่องจากในยุคนี้สยามมีการติดต่อบริวารกับชาติตะวันตกมากที่สุดยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา ไตรภูมิฉบับนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างโลกทั้งคติทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พรหมลงมกนิวันดิน กำเนิดมนุษย์ พระอาทิตย์ พระจันทร์

^๔ หมายถึง เว้นจากอกุศลกรรมบททั้ง ๑๐ ข้อ

^๕ อสงไขย คือ จำนวนเวลาที่นับไม่ได้

สรรพสิ่งในโลก เรื่องพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ในภัทรกัลป์ เป็นต้น ส่วนคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่ พระบรมสวรสร้างโลกและจักรวาล มหาพรหมเทพรราชสร้างเทวดา^๖ เรื่องรามเกียรติ์^๗ เรื่องเกษียรสมุทร เป็นต้น

เหตุการณ์สัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอาริยมุตไตรยที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสเริ่มเนื้อหาจากหลังสิ้นยุคของพระพุทธเจ้าโคดม จะเกิดเหตุการณ์ฆ่าฟันกันระหว่างมนุษย์ทั้งหลาย แล้วอายุมนุษย์จะเพิ่มขึ้นไปถึงอสงไขยและลดลงมาเหลือ ๘๐,๐๐๐ ปี ในกาลนั้นพระศรีอาริยมุตไตรยและพระยาสังข์จกมหาจักรพรรดิราช ลงมาอุบัติพร้อมกัน พิจารณาเนื้อหาที่ปรากฏเบื้องต้นพบว่า ใจความหลักครบถ้วนสมบูรณ์ซึ่งน่าสนใจศึกษาว่า ในไตรภูมิสมัยอยุธยา นั้นมีความเชื่อเรื่องเหตุการณ์สัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอาริยมุตไตรยปรากฏอยู่ด้วย ดังนั้นผู้ศึกษาจึงใช้คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์สัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอาริยมุตไตรยมาใช้ในการเปรียบเทียบเนื้อหา คือ

๑. พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค จักกวัตติสูตร พระสูตรสำคัญ

ในพระไตรปิฎกเมื่อครั้งพระพุทธองค์ทรงประทับ ณ เมืองมาตุลา แคว้นมคธ โดยพระองค์ทรงกล่าวถึงเรื่องของพระเจ้าจักรพรรดิราช สาเหตุแห่งความเจริญและเสื่อมของอายุขัยมนุษย์ การเกิดสัตถันตรกัลป์ และยุคพระศรีอาริยมุตไตรย

๒. คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ ผู้แต่งคือ พระมหาภักสสะปะเถระ แต่งเมื่อประมาณ

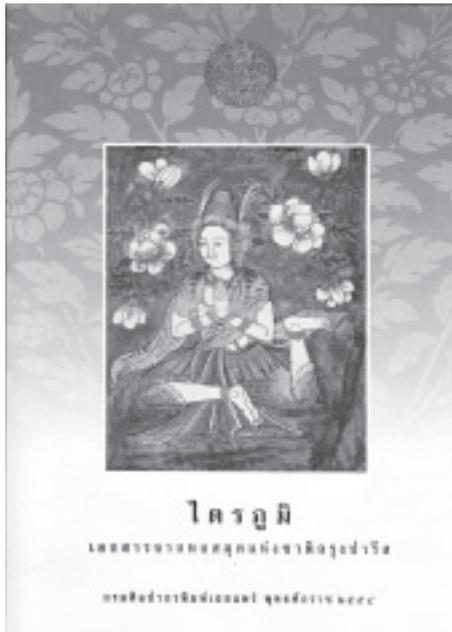
พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ มีเรื่องราวเกี่ยวกับยุคพระศรีอาริยมุตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ในภัทรกัลป์นี้ซึ่งจะลงมาตรัสรู้ต่อจากพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือ พระสมณะโคดม โดยคัมภีร์อนาคตวงศ์เป็นหนึ่งในคัมภีร์ที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ทรงอ้างถึงในบานแพนทของไตรภูมิภูคา

^๖ โปรดอ่านเพิ่มเติมในบทความเรื่อง ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส: การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเรื่องมหาพรหมเทพรราชทอดเลขกับตำนานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. วารสารดำรงวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙) หน้า ๑๗๗-๑๙๖.

^๗ โปรดอ่านเพิ่มเติมในบทความเรื่อง ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส: ความสัมพันธ์กับรามเกียรติ์. วารสารดำรงวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖) หน้า ๑๕๓-๑๗๔.

๓. **คัมภีร์อมตรสธารา** ฎีกาอนาคตวงศ์ ผู้แต่งคือ พระอุปติสสะเถระ “ฎีกา หมายถึง ปกรณ์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายในภายหลัง แต่งแก้หรืออธิบายเพิ่มเติม อรรถกถา” (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๑ : ๙๓) อมตรสธารา ฎีกาอนาคตวงศ์ แต่งขึ้นเพื่ออธิบายอมตรสธารา อรรถกถา อนาคตวงศ์ อมตรสธารา ฎีกาอนาคตวงศ์ที่นำมาใช้ศึกษาในบทความนี้มาจากยุคพระศรีอาริย์เมตไตรยในไตรภูมิโลกวินิจยกถาของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เพราะมีการอ้างถึงคัมภีร์ดังกล่าว

๔. **คัมภีร์พระสาวกนิพพาน** เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่วาดด้วยประวัติของมหาสาวกองค์ต่าง ๆ ในยุคพุทธกาลตั้งแต่เริ่มปรารถนาสาวกภูมิจนถึงนิพพาน มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับมหาปรินิพพานสูตร โดยกล่าวถึงสาวกองค์สำคัญ ได้แก่ พระกัจจายนเถระ พระมหากัสสปเถระ พระอานนท์เถระ เป็นต้น หนังสือไม่ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาชัดเจนแต่พอสรุปได้ว่าเป็นคัมภีร์เก่าแก่คัมภีร์หนึ่งที่มีเรื่องราวเนื่องด้วยประวัติมหาสาวกที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา

ภาพปกหนังสือไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส
กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่พุทธศักราช ๒๕๕๔

**การเปรียบเทียบสัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอาริยเมตไตรยในไตรภูมิฉบับ
หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**

ผู้ศึกษาใช้คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามาเปรียบเทียบกับเนื้อหาเรื่อง
สัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอาริยเมตไตรยที่ปรากฏในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติ
กรุงปารีสเพื่อแสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงหรือต่างกัน โดยใช้วิธีสังเขปเนื้อหา
ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ เหตุการณ์สัตถันตรกัลป์

ตอน	ไตรภูมิฉบับ หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	พระไตรปิฎก จกกวัตติสูตร	พระอนาคตวงศ์
๑. เมื่อศาสนา พระพุทธเจ้า โคตมมีอายุครบ ๕,๐๐๐ ปี	ผู้คนทั้งหลายไม่ ละอายต่อบาป เสพ กามซึ่งกันและกัน ไม่เว้นแม้แต่ญาติ พี่น้องตนเอง มนุษย์ มีอายุชั้ย ๑๐ ปี เมื่อ มีอายุ ๕ ปีจะสมรส เป็นสามีภรรยา กันและจะเกิดสัตถันตร กัลป์เป็นเวลา ๗ วัน	ผู้คนทั้งหลายไม่ ละอายต่อบาป เสพ กามซึ่งกันและกัน ไม่เว้นแม้แต่ญาติ พี่น้องตนเอง มนุษย์ มีอายุชั้ย ๑๐ ปี เมื่อ มีอายุ ๕ ปีจะสมรส เป็นสามีภรรยา กันและจะเกิดสัตถันตร กัลป์เป็นเวลา ๗ วัน	ผู้คนทั้งหลายไม่ ละอายต่อบาป เสพ กามซึ่งกันและกัน ไม่เว้นแม้แต่ญาติ พี่น้องตนเอง มนุษย์ มีอายุชั้ย ๑๐ ปี เมื่อ มีอายุ ๕ ปีจะสมรส เป็นสามีภรรยา กันและจะเกิดสัตถันตร กัลป์เป็นเวลา ๗ วัน

ตารางที่ ๑ เหตุการณ์สำคัญรัตนโกสินทร์ (ต่อ)

ตอน	ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	พระไตรปิฎก จักรวรรดิอัสสุร์
๒. ปัจจัยที่ทำให้ อายุขัยของ มนุษย์เพิ่มขึ้น	คนที่รอดจากสหัสรัตนโกสินทร์ ต่างพากันสมาทานกุศลกรรม- บถ ๑๐ ประการ อายุขัยของ ลูกหลานคนเหล่านั้นจึงเพิ่มขึ้น เรื่อย ๆ จนถึงอสงไขย (ชื่อ เมืองเปลี่ยนตามอายุขัยของ มนุษย์ คือ ๑๐๐,๐๐๐ ปี=มัตทุม อสงไขย=มณฑล)	คนที่รอดจากสหัสรัตนโกสินทร์ ต่างพากันสมาทานกุศลกรรม- บถ ๑๐ ประการ อายุขัยของ ลูกหลานคนเหล่านั้นจึงเพิ่มขึ้น เรื่อย ๆ จนถึง ๘๐,๐๐๐ ปี
๓. ปัจจัยที่ทำให้ อายุขัยมนุษย์ ลดลง	มนุษย์ประมาทในธรรม ทำ อกุศลกรรม ๑๐ ประการ อายุ จึงลดลงมาเหลือ ๘๐,๐๐๐ ปี เมืองมณฑลเปลี่ยนชื่อเป็น เกตุมดี	เมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๘๐,๐๐๐ ปี เมืองพาราณสี มีชื่อว่า เกตุมาตี
๔. การอุปติของ พระเจ้าจักรพรรดิ- ราชเมืองเกตุมดี		
- นามเทพบุตร	เชณกาล	(ไม่ปรากฏ)
- นามพระเจ้า จักรพรรดิ	(ไม่ปรากฏ)	สังขะ
- นามพระโอรส องค์ใหญ่	อชิตกุมาร (ขุนพลแก้ว)	(ไม่ปรากฏ)

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์สำคัญที่บันทึกหลังสิ้นศาสนา พระพุทธเจ้าโคตมในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับ**พระไตรปิฎก** จักกวัตติสูตรและ**คัมภีร์พระอนาคตวงศ์** ดังนี้

๑. เมื่ออายุศาสนาพระพุทธเจ้าโคตมครบ ๕,๐๐๐ ปี ผู้คนจะไม่ละอายและเกรงกลัวต่อบาป มนุษย์จะมีอายุชั้ย ๑๐ ปี และจะเกิดการฆ่าฟันกันด้วยอาวุธ คือ สัตถันตรกัลป์เป็นเวลา ๗ วัน

๒. ปัจจัยที่ทำให้อายุชั้ยของมนุษย์เพิ่มขึ้น คือ ผู้คนที่รอดจากสัตถันตรกัลป์ จะพากันประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการจึงทำให้อายุชั้ยของลูกหลานพวกเขาเหล่านั้นเพิ่มขึ้นจนไปถึงอสงไขยปี แต่**พระไตรปิฎก** จักกวัตติสูตรว่า มนุษย์จะมีอายุเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึง ๘๐,๐๐๐ ปี อีกทั้งไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสยังให้รายละเอียดของชื่อเมืองระหว่างที่อายุชั้ยของมนุษย์เพิ่มขึ้นด้วยว่า เมื่อมนุษย์มีอายุชั้ย ๑๐๐,๐๐๐ ปี เมืองพาราณสีเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองมัตทุม เมื่อมนุษย์มีอายุอสงไขยปี เมืองมัตทุมเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑาร

๓. มนุษย์ผู้มีอายุชั้ยอสงไขยปีเกิดความประมาทในธรรมอายุชั้ยจึงถอยลงมาเหลือ ๘๐,๐๐๐ ปี เมืองพาราณสีเปลี่ยนชื่อเป็นเกตุมดี แต่**ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติ** กรุงปารีสว่า เมืองมณฑารเปลี่ยนชื่อเป็น เกตุมดี^๔

๔. การอุบัติของพระเจ้าจักรพรรดิราช เนื้อหาส่วนใหญ่มีความใกล้เคียงกัน แต่ต่างกันที่รายละเอียด คือ **ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส**ว่า เขตนกกาลเทพบุตร (พระอนาคตวงศ์ว่า มหานพวกาลเทพบุตร และไม่ปรากฏชื่อในจักกวัตติสูตร) จะจุติจากสวรรค์ลงมาเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช (ซึ่ง**ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส** ไม่ได้กล่าวถึงพระนาม แต่จักกวัตติสูตรว่า สังขะ และพระอนาคตวงศ์ว่า สังขจักร์) พระเจ้าจักรพรรดิราชนี้จะมีพระโอรสองค์ใหญ่นามว่า อชิตกุมาร (ไม่ปรากฏในจักกวัตติสูตร) ซึ่งจะเป็นขุนพลแก้ว (ปรีนายกรัตนะ) หนึ่งในของคู่บุญของพระเจ้าจักรพรรดิราช

^๔ การเปลี่ยนชื่อจากมณฑารเป็นเมืองเกตุมดีไม่ได้แตกต่างไปจากพระไตรปิฎกและพระอนาคตวงศ์เพราะเมืองเหล่านี้ (มัตทุม-มณฑาร) ล้วนเคยเป็นเมืองพาราณสีมาก่อนนั่นเอง

ตารางที่ ๒ ยุคพระศรีอารียเมตไตรย

เนื้อหา	ไตรภูมิฉบับ หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	พระอนาคตวงศ์	อมตธรรมา ฎีกาอนาคตวงศ์
๑. พระศรีอารีย- เมตไตรย	พระศรีอารียโมตริ	พระศรีอารีย- เมตไตรย	พระศรีอารีย- เมตไตรย
นามพุทธบิดา	สุภพราหมณ์	สุภรهما	สุภรหม พราหมณ์
นามพระโอรส	พราหมณ์ วัฑกุมาร	พราหมณ์ วัฑนกุมาร	(ไม่ปรากฏ)
เวลาครองเพศ ชราวาส	๘,๐๐๐ ปี	๘,๐๐๐ ปี ^๔	(ไม่ปรากฏ)
พาหนะ มหาภิเนษกรรมณี	ปราสาท	ปราสาท	(ไม่ปรากฏ)
นามอัครสาวก	โลกภเถระ	อโสกและ พรมเทพ	อโสกและ พรมเทพ
ระยะเวลากระทำเพียร	๗ วัน	๗ วัน	(ไม่ปรากฏ)
ไม้ที่ตรัสรู้	กาคะทิง	กาคะทิง	กาคะทิง
พระชนมายุ	๘๐,๐๐๐ ปี	(ไม่ปรากฏ)	๘๐,๐๐๐ ปี
อายุพระศาสนา	๑๘๐,๐๐๐ ปี	(ไม่ปรากฏ)	๑๘๐,๐๐๐ ปี

^๔ ต้นฉบับที่บำเพ็ญ ระวิน ปริวรรต เป็น ๘๐,๐๐๐ ปี แต่ในฉบับของประภาส สุระเสน ปริวรรต เป็น ๘,๐๐๐ ปี (ประภาส สุระเสน (ปริวรรต), ๒๕๕๐: ๘๑) ดังนั้นจำนวนตัวเลขนี้ผู้ศึกษา จะใช้ฉบับของประภาส สุระเสน

ตารางที่ ๒ (ต่อ)

เนื้อหา	ไตรภูมิฉบับ หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	พระอนาคตวงศ์	อมตสธารา ฎีกาอนาคตวงศ์
๒. ดอกบัวรองรับ พระบาทยาม พระพุทธรเจ้าเสด็จ	เมื่อพระศรีอารีย- เมตไตรยจะเสด็จ ไปที่ใดจะมีดอกบัว ขนาดใหญ่ผุดขึ้น จากแผ่นดินมา รองรับฝ่าพระบาท ทุกอย่างก้าว	เมื่อพระศรีอารีย- เมตไตรยจะเสด็จ ไปที่ใดจะมีดอกบัว ขนาดใหญ่ผุดขึ้น จากแผ่นดินมา รองรับฝ่าพระบาท ทุกอย่างก้าว	เมื่อพระศรีอารีย- เมตไตรยจะเสด็จ ไปที่ใดจะมีดอกบัว ขนาดใหญ่ผุดขึ้น จากแผ่นดินมา รองรับฝ่าพระ- บาททุกอย่างก้าว
๓. ความพิเศษของ ดอกกาทะทิง	ดอกกาทะทิงจะ บานตั้งแต่วัน ที่พระพุทธรเจ้า ตรัสรู้จนถึง วันที่พระองค์ ปรินิพพาน	(ไม่ปรากฏ)	ดอกกาทะทิงจะ บานตั้งแต่วัน ที่พระพุทธรเจ้า ตรัสรู้จนถึง วันที่พระองค์ ปรินิพพาน
๔. มณฑปพิเศษ	ยามพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าจะ เสด็จไปที่ใดจะ มีมณฑปแก้วซึ่ง เหล่าเทวดาครุฑ นาคราชเนรมิต ถวายเพื่อเป็น พาหนะ	(ไม่ปรากฏ)	ยามพระพุทธรเจ้า จะเสด็จไปที่ ใด จะมีมณฑป แก้วผุดขึ้นจาก แผ่นดินเพื่อเป็น พาหนะ

ตารางที่ ๒ (ต่อ)

เนื้อหา	ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	คัมภีร์พระสาวกนิพพาน ^{๑๐}
<p>๕. บุญกรรม ระหว่างพระศรี อาริยมตไตรยกับ พระมหากัสสป</p>	<p>ยามเมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จ ปรินิพพาน พระองค์จะเสด็จ ไปนำศพระมหากัสสปเถระ ในศาสนาพระพุทธเจ้าโคดม มาปลงศพในผ้าพระหัตถ์ของ พระองค์</p>	<p>ในอนาคตข้างหน้า พระศรี- อาริยมตไตรยจะเสด็จมา พร้อมกับเหล่าบรรดาภิกษุ สาวก พระองค์จะมานำร่าง ของพระมหากัสสปเถระ และทรงกล่าวว่า “สังขาร นี่คือพี่ชายของอาตมา” พร้อมทั้งกล่าวยกย่อง ความเป็นเลิศของพระมหา- กัสสปเถระในด้านถือ ธุดงค์วัตร ๑๓ ประการ อย่างเคร่งครัดตลอดชีวิต หลังจากนั้นจึงบังเกิดเปลว- ไฟเผาศพของพระมหา- กัสสปสิ้นไป</p>

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เนื้อหาเรื่องพระศรีอาริยมตไตรยในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับคัมภีร์อนาคตวงศ์ คัมภีร์อมตรสถารา ฎีกาอนาคตวงศ์และคัมภีร์พระสาวกนิพพาน ดังนี้

๑. เรื่องพระศรีอาริยมตไตรยในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับ คัมภีร์อนาคตวงศ์และคัมภีร์อมตรสถารา ฎีกาอนาคตวงศ์ เช่น พระนามของพระพุทธเจ้า (อาริยมตริ-อาริยมตไตรย) พระนามพุทธบิดา (สุพรหมา-สุพรหม

^{๑๐} เนื่องจากคัมภีร์อนาคตวงศ์ไม่ปรากฏเนื้อหาเรื่องพระมหากัสสปะ ผู้ศึกษาจึงนำเรื่องพระมหากัสสปเถระนิพพานมาจากคัมภีร์พระสาวกนิพพาน

พราหมณ์) ไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ (กาคะทิง) แต่ต่างกันในระยะเหยียดปลีกย่อย เช่น ระยะเวลาคครองเพศธรวาส ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า ๘,๐๐๐ ปี แต่ไม่ปรากฏใน**คัมภีร์อมตรสถารา** หรือนามของอัครสาวก ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสกล่าวถึง โลกภคระองค์เดียว แต่**คัมภีร์อนาคตวงศ์**และ**คัมภีร์อมตรสถารา** ว่า อโสกและพรมเทพเถระ

๒. เรื่องดอกบัวพิเศษที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับ**คัมภีร์อนาคตวงศ์**และ**คัมภีร์อมตรสถารา** ฎีกาอนาคตวงศ์ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จพระราชดำเนินไปที่ใดจะมีดอกบัวใหญ่ผุดขึ้นจากแผ่นดินมารองรับฝ่าพระบาท

๓. เรื่องความพิเศษของดอกกาคะทิงในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับ**คัมภีร์อมตรสถารา** ฎีกาอนาคตวงศ์ คือ ดอกกาคะทิงจะบานตั้งแต่วันที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้จนถึงวันที่จะปรินิพพาน ดอกกาคะทิงก็จะหล่นลงไปตกยังเชิงตะกอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน

๔. เรื่องมณฑปพิเศษในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับ**คัมภีร์อมตรสถารา** ฎีกาอนาคตวงศ์ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จไปที่ใด พระองค์จะทรงมณฑปแก้วเป็นพาหนะ แต่ต่างกันที่รายละเอียดคือ ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสว่า มณฑปแก้วนี้เกิดจากเหล่าเทวดา ครุฑ และนาคเนรมิตถวาย แต่**คัมภีร์อมตรสถารา**ว่า มณฑปแก้วนี้ผุดขึ้นจากแผ่นดิน

๕. เรื่องบุพกรรมระหว่างพระศรีอารียเมตไตรยกับพระมหากัสสปเถระในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับ**คัมภีร์พระสาวกนิพพาน** คือ พระศรีอารียเมตไตรยจะเสด็จมานำร่างของพระมหากัสสปเถระสมัยศาสนาพระพุทธเจ้าโคตมเพื่อปลงสังขาร แต่ใน**คัมภีร์พระสาวกนิพพาน**ให้รายละเอียดของบุพกรรม คือ พระมหากัสสปะเคยเป็นเชษฐาของพระองค์ อีกทั้งพระศรีอารียเมตไตรยยังทรงปรารถนาถึงคุณงามความดีของพระมหากัสสปเถระในเรื่องความเป็นเลิศในด้านการถืออุตุดคัวัตร ๑๓ ประการ^{๑๑}ด้วย

บทสรุป

เหตุการณ์สัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอาริยมตไตรยในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสมีเนื้อหาร่วมกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก **คัมภีร์พระอนาคตวงศ์**และ**คัมภีร์พระสาวกนิพพาน**อย่างชัดเจน ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสจึงถือเป็นหลักฐานสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เห็นว่า ในสมัยอยุธยายังคงปรากฏความเชื่อเรื่องสัตถันตรกัลป์และยุคพระศรีอาริยมตไตรยอันเป็นเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในภายภาคหน้า อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการสิ้นยุคพระศาสนาของพระพุทธเจ้าโคดม พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันซึ่งตรงกับหลัก ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา (การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับไป) อันเป็นแนวคิดหลักทางพระพุทธศาสนา ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสจึงถือเป็นกุญแจสำคัญทางวรรณกรรมไทยที่ทำให้เข้าใจถึงแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องสัตถันตรกัลป์และแสดงให้เห็นถึงอนาคต คือ ยุคพระศรีอาริยมตไตรยในสมัยอยุธยาโดยเฉพาะยุคของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

^{๑๑} คือ ๑. ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุล ๒. ใช้ผ้าเพียงสามผืน ๓. เทียวบิณฑบาตเป็นประจำ ๔. บิณฑบาตตามลำดับบ้าน ๕. ฉันทมือเดียว ๖. ฉันทเฉพาะในบาตร ๗. ลงมือฉันทแล้วไม่ยอมรับเพิ่ม ๘. ถืออยู่ป่า ๙. อยู่โคนไม้ ๑๐. อยู่กลางแจ้ง ๑๑. อยู่ป่าช้า ๑๒. อยู่ในที่แล้วแต่เขาจัดให้ ๑๓. ถือนั่งอย่างเดียวไม่นอน (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๑: ๑๕๔)

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **ประชุมจารึกภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา
พระสุเมรุ. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์คุณ
ณ สุสานวัดราชธานี จ.สุโขทัย), ๒๕๑๕.

_____. **ไตรภูมิโลกวิจรณยกถา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม ๒**.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.

_____. **ไตรภูมิภคหรือไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๓๕.

_____. **ไตรภูมิเอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
๒๕๕๔.

คณะสงฆ์แห่งประเทศไทย. **พระสาวกนิพพาน**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. (พิมพ์โดยเสด็จ
พระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-
ปริณายก (จวน อุฏฐายี) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๗ มิถุนายน
พุทธศักราช ๒๕๑๕), ๒๕๑๕.

บำเพ็ญ ระวิน. **ประชุมพงศาวดารฉบับราชฎี ภาค ๓ พระอนาคตวงศ์**. กรุงเทพฯ:
อัมรินทร์วิชาการ, ๒๕๔๒.

ประภาส สุระเสน (ปริวรรต). **พระคัมภีร์อนาคตวงศ์**. กรุงเทพฯ: สุรวัฒน์.
(พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพ
วัชรธรรมาภรณ์ สุรพงศ์ ฐานวโร เจ้าอาวาสวัดตรีทศเทพ ณ เมรุหลวง
พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๖ มี.ค. ๒๕๔๐), ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ภัครพล แสงเงิน. **ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส: การศึกษาเชิง
วิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีไทย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๗.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **พระบาลีสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค
เล่ม ๑๐**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

“พุทธาวตาร” กับ “ทสรถชาติก”: พุทธในพราหมณ์-ฮินดู พราหมณ์-ฮินดูในพุทธ

แคทรียา อังทองกำเนิด^๑

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในรูปพระนารายณ์อวตารหรือที่รู้จักกันในชื่อปางพุทธาวตาร และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามในรูปพระโพธิสัตว์ โดยศึกษาจากนารายณ์สิบปาง คำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา และทสรถชาติก ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตารไม่ได้รับการยอมรับในบริบทสังคมไทยที่นับถือพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากนารายณ์สิบปางฉบับต่าง ๆ ไม่ปรากฏชื่อปางพุทธาวตาร มีเพียงลลิตนารายณ์สิบปางที่คงชื่อปางดังกล่าวไว้ แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดใด ๆ เกี่ยวกับปางนี้ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธาวตารปรากฏอีกครั้งในคำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา แม้จะมีการกล่าวถึงเรื่องพุทธาวตารแต่จะเห็นได้ว่าเรื่องราวที่ปรากฏเป็นไปในลักษณะการโต้ตอบความคิดเรื่องพระพุทธเจ้าคือพระนารายณ์อวตาร ส่วนเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามในรูปพระโพธิสัตว์กลับได้รับการยอมรับในสังคมไทย เนื่องจากในทสรถชาติก พระรามพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้รับการปรับเปลี่ยนฐานะให้กลายเป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าพระชาติหนึ่ง และได้มีการปรับเปลี่ยนเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามให้เข้ากับคติความศรัทธาแบบพุทธศาสนา

คำสำคัญ: พุทธาวตาร, ทสรถชาติก, พระโพธิสัตว์

^๑ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

“Buddha Avatar” and the “Dasaratha Jataka”: Buddhism in Hinduism and Hinduism in Buddhism

Catthaleeya Aungthongkamnera^{๑๖}

Abstract

The purpose of this research is to examine the narratives that portray the Buddha as an avatar of Narayana (Vishnu) (also known as the Buddha Avatar) and the narratives that portray Phra Ram as a Bodhisattva. The texts chosen for analysis include *Lilit Narai Sip Pang*, the *Verse of Shiva Pratima*, and the *Dasaratha Jataka*. The analysis, on the one hand, reveals that the narratives that portray the Buddha as an avatar of Narayana (Vishnu) are not widely accepted in the context of Thai Buddhism. Among various versions of *Narai Sip Pang*, the Buddha Avatar only appears in *Lilit Narai Sip Pang* and no further details are given. This concept of the Buddha Avatar is also found in the *Verse of Shiva Pratima*, but it appears only in the form of a counter-narrative to the belief that the Buddha is really an avatar of Narayana (Vishnu). On the other hand, the narratives that portray Phra Ram as a Bodhisattva are more generally accepted in the religious context of Thai society. It is also found that in the *Dasaratha Jataka*, Phra Ram, one of the Hindu deities, was revised to be recognized as the Buddha in one of his previous lives. The narratives gradually were changed to adapted Phra Ram to conform to Buddhist beliefs.

Keywords : Buddha Avatar, the Dasaratha Jataka, Bodhisattva

^{๑๖} Lecturer, Department of Folklore, Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University.

บทนำ

ตำนานปรัมปรา (myth) เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้า เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความเชื่อทางศาสนาของแต่ละกลุ่มชน ตำนานปรัมปราของชนชาติไทย-ไทหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นความขัดแย้ง และการผสมผสานระหว่างศาสนาได้เป็นอย่างดี ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง กล่าวถึงความขัดแย้งและการผสมผสานระหว่างศาสนาตั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็นในตำนานปรัมปราของชนชาติไทย-ไทว่า

ในสังคมวัฒนธรรมไทย-ไทนี้มีความขัดแย้งในระบบความเชื่อทางศาสนา ระหว่างความเชื่อตั้งเดิมในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ (ซึ่งอยู่ในรูปของความเชื่อเกี่ยวกับแกน ผีดำ ผีปญา ผีน้ำ ผีดิน ขวัญ เช่น ขวัญข้าว ขวัญวัว ขวัญควาย ขวัญช้าง เป็นต้น) กับความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งผู้ปกครองรับเข้ามาและในที่สุดก็เข้ามาอยู่ในวิถีชาวบ้านเช่นกัน แต่วิถีชาวบ้านต้องพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเกิดการปะทะกันทางความเชื่อว่า “ใครจะมีบารมีมากกว่ากัน” และจะเลือกนับถือฝ่ายใดทีระหว่างฝ่ายพุทธในรูปของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระอินทร์พระพรหม ฯลฯ กับฝ่ายความเชื่อตั้งเดิมในรูปของพญานาค ยักษ์ ผีต่าง ๆ แต่ท้ายที่สุดสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย-ไท ก็คือ ได้มีการผสมผสานความเชื่อทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ฝ่ายความเชื่อตั้งเดิมได้ยอมแพ้ให้แก่ฝ่ายพุทธ (ศิราพร ณ ถลาง, ๒๕๕๗: ๓๔๙-๓๕๐)

นอกจากตำนานปรัมปราจะสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งและการผสมผสานระหว่างศาสนาตั้งเดิมกับพุทธศาสนาแล้ว ยังมีตำนานที่สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากตำนานการประลองฤทธิ์ระหว่างพระอิศวรและพระพุทธเจ้าด้วยการเล่นซ่อนหา ซึ่งท้ายที่สุดพระพุทธเจ้ามีชัยชนะเหนือพระอิศวร^๑ การแข่งขันระหว่างศาสนานั้นมิให้พบเห็นได้อยู่

^๑ การใช้คำว่า พระอิศวร และพระศิวะในบทความนี้เป็นคำที่ใช้แทนกัน หมายถึงพระเป็นเจ้าองค์เดียวกัน

เสมอตั้งเช่นในประเทศอินเดีย เมื่อครั้งที่ศาสนาพราหมณ์กำลังเสื่อม พุทธศาสนากำลังเฟื่องฟู พระพุทธเจ้าถูกรวมเข้าไปเป็นพระภาคหนึ่งของพระวิษณุ^๔หรือรู้จักกันในชื่อปางพุทธาวตาร ตั้งเรื่องราวที่ปรากฏใน*คัมภีร์ปุราณะ* การกระทำดังกล่าวเป็นวิธีการผสมผสานพุทธศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอย่างแยกคางผู้คนในอินเดียโดยเฉพาะผู้ที่นับถือไวษณพนิกายต่างยอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นพระภาคหนึ่งของพระวิษณุ การรับเอาพระเป็นเจ้าของต่างศาสนาผสมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาหลักที่นับถือในพุทธศาสนาก็ปรากฏให้เห็นเช่นเดียวกันดังจะเห็นได้จากเรื่อง*ทศรถชาติ* ที่รวมเอาพระรามเข้าเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ จากข้อสังเกตดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธาวตาร ใน*นารายณ์สิบปาง คำกาพย์เรื่องพระศิวประวัติมา* และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามใน*ทศรถชาติ* ในฐานะตำนานศาสนาเพื่อศึกษาการยอมรับหรือการปฏิเสธเรื่องเล่าของพระเป็นเจ้าของต่างศาสนาในสังคมไทย

งานที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนารายณ์สิบปางได้แก่ *คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคนไทย* ของนิยะดา เหล่าสุนทร *วาทกรรมเรื่องนารายณ์สิบปาง: การรื้อสร้างองค์ความรู้เรื่องเทพปรณัมฮินดูในสังคมไทย* ของบาทหยัน อิ่มสำราญ งานที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนิทานพระรามได้แก่ *รามเกียรติ์: ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน* ของศิริพร จิตะฐาน *รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของไทย: การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ในชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย* ของศิริพร จิตะฐาน ณ ถลาง *นิทานพระรามในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนา* ของประคอง นิมมานเหมินท์ ในตอนหนึ่งของบทความศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณกรรมพระรามในชาติกพื้นบ้านของล้านนากับทศรถชาติของกลุ่มชนชาติไท จากการสำรวจงานวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่ายังไม่มีงานวิจัยเล่มใดศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตาร และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามในฐานะพระโพธิสัตว์ในแง่มุมของการรับเรื่องเล่าของศาสนาต่างศาสนาในสังคมไทย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประเด็นดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ๒ ประการคือ ประการแรกเพื่อศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตาร และพระรามในฐานะพระโพธิสัตว์ ประการที่สองเพื่อศึกษาการยอมรับหรือการปฏิเสธเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าของต่างศาสนาในสังคมไทย

^๔ การใช้คำว่า พระวิษณุ และพระนารายณ์ ในบทความนี้ เป็นคำที่ใช้แทนกัน หมายถึงพระเป็นเจ้าของเดียวกัน

พุทธอวตาร-พระพุทเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตาร

ประมาณกลางศตวรรษที่ ๖ ในคัมภีร์ปุราณะ พระพุทเจ้าได้รับการยอมรับว่าเป็นองค์อวตารของพระวิษณุ (Joshi, L., 1967: 8-9) ในคัมภีร์ภาควัตปุราณะ กล่าวถึง พระวิษณุจะอวตารลงมาเป็นพระพุทเจ้าไว้สั้น ๆ ว่า “Then after full advent of the Kali Age, (He) will be born with Buddha as His name, and a son of Ajana in the Kikata country” (Shastri, J.L. (Ed.), 2542: 29) และความอีกตอนหนึ่งในคัมภีร์ภาควัตปุราณะกล่าวถึงการอวตารของพระวิษณุเป็นพระพุทเจ้าว่า ...Then he would incarnate as Buddha and would delude by his disputations and dialectics those who, though ineligibile, will try to perform sacrifice. (Shastri, J.L. (Ed.), 2542: 1920)

บทบาทของพระวิษณุในรูปพระพุทเจ้าอวตารยังปรากฏในสัทกันทุปุราณะ ความว่า พระทีโวทาส (Divodāsa) ครองแคว้นกาสิ (พาราณสี) ตามคำร้องขอของพระพรหม โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องให้เทพองค์อื่น ๆ ละทิ้งโลก พระศิวะต้องละทิ้งเมืองกาสิไป เมื่อพระทีโวทาสครองราชย์มายาวนานถึง ๘,๐๐๐ ปี เหล่าเทพและพระศิวะที่ได้รับผลกระทบจากเงื่อนไขดังกล่าว พระศิวะได้ให้ผู้ส่งสารของพระองค์ไปแจ้งข่าวแก่พระวิษณุ พระวิษณุในรูปของพระพุทเจ้า พระลักษมีในรูปของดาบสินี พระครุฑในรูปของปันยภิริติ มาปรากฏพระองค์ในเมืองกาสิตามคำร้องขอของพระศิวะ พระวิษณุในรูปของพระพุทเจ้าได้สอนผู้คนในเมืองว่า จักรวาลปราศจากผู้รังสฤษฎ์ การกล่าวว่ พระผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้สร้างนั้นเป็นสิ่งที่ผิด เพราะพระนามของพระพรหม พระวิษณุ และพระรุทรเป็นเพียงชื่อของสิ่งมีชีวิตดังเช่นพวกเรา ความตายคือการนอนหลับที่สันติ ความสุขขารมณคือสวรรค์ และความทุกข์ขารมณคืออนรกเท่านั้น การหลุดพ้นจากอวิชชาคือความปิติ การบวงสรวงคือการกระทำที่โง่เขลา เช่นเดียวกับพระลักษมีได้สอนเหล่าสตรีในเมืองว่า ร่างกายต้องเสื่อมโทรมลง ก่อนที่ร่างกายจะเป็นธูสิศวรผลิตเพลินด้วยการให้ ความแตกต่างระหว่างวรรณะเป็นเพียงความคิดไร้ประโยชน์ ผลของการเผยแผ่คำสอนดังกล่าวทำให้พระทีโวทาสท้อแท้และต้องการสละราชสมบัติ พระวิษณุในรูปของพราหมณ์มาปรากฏพระองค์ต่อหน้าพระทีโวทาส พระทีโวทาสถามถึงหนทางที่เขาจะได้บรรลุปิติสุดท้าย พระวิษณุในรูปพราหมณ์แนะนำให้เขาอุทิศตนให้กับพระรูปของพระศิวะ และบวงสรวงพระศิวะ แล้วเขาจะได้รับสิ่งที่ปรารถนา พระทีโวทาสสละ

ราชสมบัติให้แก่พระโอรสและปฏิบัติตามคำแนะนำของพราหมณ์ ขณะที่เขาบูชาพระศิวลึงค์ พระศิวะปรากฏพระองค์ และรับเขาไปสู่ไกรลาส (Wilkins, W. J., 2003: 227-230)

แม้คำสอนของพระพุทธเจ้าจะขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยสิ้นเชิง แต่ผู้คนในอินเดียใต้ในศตวรรษที่ ๙ ยอมรับพระพุทธเจ้าอย่างแพร่หลายว่าเป็นปางหนึ่งของพระวิษณุ ดังความที่ Joshi กล่าวว่า ในศตวรรษที่ ๙ พระพุทธเจ้าในฐานะอวตารของพระวิษณุได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในอินเดียใต้ (Joshi, L., 1967: 401)

เหตุที่ผู้คนในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูยอมรับว่าพระพุทธเจ้าคือพระวิษณุอวตารแม้ว่าเมื่ออวตารลงมาบนโลกมนุษย์แล้ว จะแสดงคำสอนขัดแย้งกับคำสอนดั้งเดิมนั้น เพราะการอวตารในแต่ละครั้งนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิบัติพันธกิจที่ได้รับมอบหมายหรือได้รับการร้องขอให้สำเร็จ ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นเรื่องการบรรลุพันธกิจเป็นสำคัญ ผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในอินเดียต่างก็นับถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นองค์อวตารของพระวิษณุ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นับถือไวษณพนิกาย ด้วยเหตุที่ถือว่าพระพุทธเจ้าคือพระวิษณุอวตาร ชนกลุ่มนี้ก็นับถือบูชาสถานที่ของฝ่ายพุทธด้วย ดังความที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงผู้นับถือไวษณพนิกายที่ยอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นปางหนึ่งของพระวิษณุ และได้พากันมากราบไหว้พระเจดีย์พุทธคยา ไว้ในหนังสือ**นิทานโบราณคดี**ว่า

...ที่เมืองคยานั้นมีเจดีย์สถานของโบราณที่คนนับถือมาก ๒ แห่งคือที่ตำบลคยาสิระ มีวัดวิษณุบาทเป็นที่นับถือของพวกฮินดูแห่งหนึ่ง กับวัดพุทธคยาเป็นที่นับถือของพวกพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง แม้ที่พุทธคยาพวกฮินดูก็ไปบูชา เพราะพวกฮินดูที่เมืองคยาถือคติฝ่ายวิษณุเวทโดยมาก ถือว่าพระวิษณุอวตารลงมาเป็นพระพุทธเจ้า ดังกล่าวในเรื่อง นารายณ์สิบปาง จึงมีคนต่างด้าวทั้งพวกฮินดูและพวกถือพระพุทธศาสนาพากันบูชาที่เจดีย์สถานทั้งสองแห่งนั้นตั้งปีละ ๑๐๐,๐๐๐ คนเป็นนิตย์ (สมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๖: ๗๓)

ความคิดเรื่องพระพุทเจ้าคืออวตารของพระวิฆณุ แม้จะได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้นับถือไวษณพนิกาย แต่เมื่อความคิดเรื่องดังกล่าวมาปรากฏในสังคมไทยที่มีประชากรนับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ความคิดดังกล่าวกลับไม่ปรากฏแพร่หลายในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จาก**คัมภีร์นารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง ฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ ฉบับคุณหญิงเลื่อน และฉบับหอสมุดแห่งชาติ** ไม่ปรากฏเรื่องพุทธอวตาร มีแต่เพียงเรื่องสมณาวตารเท่านั้นที่ได้รับการกล่าวถึงเรื่องราวอยู่ในทุกฉบับ ยกเว้น **ลิลิตนารายณ์สิบปาง** พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่คงชื่อปางพุทธอวตารไว้ เพื่อไม่ให้เสียเค้าเรื่องเดิม และถึงแม้พระองค์จะคงชื่อปางดังกล่าวไว้ แต่จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้กล่าวให้รายละเอียดใด ๆ เกี่ยวกับปางนี้เลย แต่กลับกล่าวยกย่องพระพุทเจ้าว่าเป็นเลิศยิ่งกว่าเทพในสรวงสวรรค์ ตรัสรู้แล้วทรงสั่งสอนอุตตมธรรม เหล่าสาวกของพระพุทองค์ได้เผยแผ่คำสอนของพระพุทองค์สืบไป ดังความว่า

โพษณปางที่เก้า	ลำดับ
สมณะโคตม	พุทเจ้า
นี่เพราะจะไม่รับ	รองพระ เสียเลย
เกรงว่าจะเสียเค้า	มากไป
เราไซร์ยอมรู้อยู่	ไปฉงน
ว่าพระสุดตจอม	โลกนั้น
เป็นเลิศ ฦ สากล	ยิ่งกว่า
สุรเทพในชั้น	สรวงสวรรค์
อรหันต์ตรัสรู้	แล้วสอน
อุตตมธรรมอัน	ต้องแท้
สาวกท่านเที่ยวจร	สอนต่อ
แผ่พระศาสนาแล้	สืบสาย
ด้วยกายมนัสน้อม	บูชา
พระพุทพระธรรมพระสงฆ์	เลิศแก้ว

รัตนัตตะยา
ขจัดอุปัทวแผ้ว

นภาพ
ภัยพาล สิ้นแลฯ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๔: ๓๔๐)

แม้ในนารายณ์สิบปางฉบับต่าง ๆ และลิลิตนารายณ์สิบปางจะไม่ได้กล่าวถึง หรือให้รายละเอียดเกี่ยวกับพุทธาวตาร แต่กลับพบการอ้างถึงเรื่องราวเกี่ยวกับ พุทธาวตารในคำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา ของพระยาอุปกิตศิลปสาร ซึ่งใน ความตอนหนึ่งกล่าวถึงความถึงเรื่องราวเมื่อครั้งพระนารายณ์ได้รับพระบัญชาจากพระศิวะ ให้อวตารลงมาในรูปพระพุทธรูปเจ้าซึ่งตรงกับเรื่องราวในปางพุทธาวตาร

คำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา ของพระยาอุปกิตศิลปสาร เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับที่มาของพระพุทธรูปปางพระพุทธรูปเจ้าประทับอยู่เหนือเศียรพระศิวะ เนื้อหา กล่าวถึงพระศิวะที่ต้องการรบกวนการแสดงธรรมของพระพุทธรูปเจ้า แต่ไม่สามารถ ทำได้สำเร็จ และได้ทำพระพุทธรูปเจ้าประลองฤทธิ์ผลัดกันซ่อนหา พระศิวะซ่อนกายถึง ๓ ครั้ง แต่ทุกครั้งพระพุทธรูปเจ้าก็สามารถหาพบ เมื่อถึงคราวที่พระพุทธรูปเจ้าซ่อนพระองค์ บ้างพระศิวะกลับหาพระพุทธรูปเจ้าไม่พบจึงขอให้พระพุทธรูปเจ้าแสดงที่ซ่อนแห่งพระองค์ พระพุทธรูปเจ้าทรงยืนอยู่เหนือพระเศียรของพระศิวะ พระพุทธรูปเจ้าได้เทศนาจนพระศิวะ ขอมรับเสื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา และได้สั่งให้บริวารสร้างรูปพระพุทธรูปเจ้าไว้เหนือ พระเศียรของพระองค์ไว้บูชา

เรื่องราวการซ่อนหาระหว่างพระอิศวรและพระพุทธรูปเจ้านั้นปรากฏในคัมภีร์ **โลกบัญญัติ คัมภีร์โลกสันฐานโชตรตนคณัฐ และคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจจยภถา** (อภิรักษ์ณัณ เกษมผลกุล, ๒๕๔๘: ๑๘) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องการ ซ่อนหาระหว่างพระอิศวรและพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์**โลกบัญญัติ คัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจจยภถา และคำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา** โดยจะเปรียบเทียบ โคร่งเรื่องให้เห็นในตารางต่อไปนี้

คัมภีร์โลกบัญญัติ	คัมภีร์ไตรภูมิ โลกวินิจยกถา	คำภีร์เรื่อง พระศิวะประติมา
พระอิศวรปรารถนาทำลาย สมาธิขณะพระพุทธเจ้า แสดงธรรมเทศนา	พระอิศวรปรารถนาทำลาย สมาธิขณะพระพุทธเจ้า แสดงธรรมเทศนา	พระศิวะปรารถนาทำลาย สมาธิขณะพระพุทธเจ้า แสดงธรรมเทศนา
พระอิศวรเสนอให้ พระพุทธเจ้าช้อนหา	พระอิศวรทำพระพุทธเจ้า ประลองฤทธิ์ด้วยการ ช้อนหา	พระศิวะทำพระพุทธเจ้า ประลองฤทธิ์ให้ผลัดกัน ช้อนหา
พระอิศวรช้อนพระองค์ ถึงแสนชั้นดินแต่พระพุทธ- เจ้าหาพบ	พระอิศวรช้อนพระองค์ ถึงแสนชั้นดินแต่พระพุทธ- เจ้าหาพบ	พระศิวะช้อนพระองค์ถึง ๓ครั้ง ครั้งแรกช้อนพระองค์ อยู่ยอดพรหมพิมานแต่ พระพุทธเจ้าหาพบ
		ครั้งที่ ๒ พระศิวะช้อน พระองค์ในพสุธาแต่ พระพุทธเจ้าหาพบ
		ครั้งที่ ๓ พระศิวะช้อน พระองค์ในยมโลกแต่ พระพุทธเจ้าหาพบ
พระพุทธเจ้าช้อนพระองค์ ทรงยืนใกล้ทิพยจักขุของ พระอิศวรแต่พระอิศวร หาไม่พบ	พระพุทธเจ้าช้อนพระองค์ ทรงยืนอยู่ใกล้พระเศียร ของพระอิศวรแต่พระอิศวร หาไม่พบ	พระพุทธเจ้าช้อนพระองค์ ติดปลายเส้นพระเกศของ พระศิวะ
พระอิศวรขอให้พระพุทธเจ้า ปรากฏพระองค์	พระอิศวรขอให้พระพุทธ- เจ้าปรากฏพระองค์	พระศิวะขอให้พระพุทธเจ้า แสดงพระองค์
พระพุทธเจ้าเนรมิตบันได แก้ว และทรงแสดง ปาฏิหาริย์	พระพุทธเจ้าแสดงธรรม เทศนาแก่พระอิศวรและ ทรงเนรมิตบันไดแก้ว และทรงแสดงปาฏิหาริย์	พระพุทธรูปแสดง พระธรรมเทศนาแก่ พระศิวะ

คัมภีร์โลกบัญญัติ	คัมภีร์ไตรภูมิ โลกวินิจจนกถา	คำกาพย์เรื่อง พระศิวะประติมา
พระอิศวรทรงเลื่อมใสใน พระพุทธรูปเจ้า และพระพุทธรูป- ศาสนา	พระอิศวรทรงเลื่อมใสใน พระพุทธรูปเจ้า และ พระพุทธรูปศาสนา	พระศิวะทรงเลื่อมใสใน พระพุทธรูปศาสนา
	พระอิศวรตั้งความปรารถนา ของเป็นพระพุทธรูปเจ้าใน อนาคตกาล	
พระอิศวรสร้างหอบพระ- ปฏิมา แต่งตั้งให้ลึงรักษา	พระอิศวรสร้างพระวิหาร แต่งตั้งให้ลึงรักษา	พระศิวะประกาศแก่บริวาร ของพระองค์ใครที่จะ สร้างรูปพระองค์ไว้บูชา ให้สร้างรูปพระพุทธรูปเจ้า เหนือพระเศียรพระองค์ และเสด็จกลับเขาไกรลาส
ดาบสทั้ง ๔ เกิดความ เลื่อมใสศรัทธาใน พระพุทธรูปศาสนา และบวช ในพระพุทธรูปศาสนา	ฤๅษีทั้ง ๔ มาพบพระอิศวร บูชาพระพุทธรูปปฏิมาเกิด ความเลื่อมใสศรัทธาใน พระพุทธรูปศาสนา และบวช ในพระพุทธรูปศาสนา	

จากตารางเปรียบเทียบโครงเรื่องข้างต้น จะเห็นได้ว่าทั้ง ๓ เรื่องมีโครงเรื่องคล้ายกัน คือ พระอิศวร/พระศิวะปรารถนาจะก่อกรรมแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธรูปเจ้า การทำประลองฤทธิ์ด้วยการช้อนหา การผลัดกันช้อนหา พระพุทธรูปเจ้าหาพระอิศวรพบแต่พระอิศวรไม่สามารถหาพระพุทธรูปเจ้าได้ พระอิศวรเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา การสร้างหอบพระปฏิมา/ พระวิหาร/ รูปพระพุทธรูปเจ้าเหนือเศียรพระอิศวร แต่มีเหตุการณ์ที่แตกต่างกันคือ **คัมภีร์โลกบัญญัติ**และ**คัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจจนกถา** ปรากฏเรื่องเกี่ยวกับฤๅษี ๔ องค์เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา และออกบวช ส่วน **คำกาพย์เรื่องพระศิวะประติมา** ไม่ปรากฏเรื่อง

ดังกล่าวแต่จบเรื่องด้วยการที่พระอิศวรเสด็จกลับเขาไกรลาส และความแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ ในคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจยกถา พระอิศวรตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทเจ้าในอนาคตกาล

จากการศึกษาคัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจยกถา และคำภีร์เรื่องพระศิวประวัติมาจะเห็นได้ว่า เนื่องจากคัมภีร์โลกบัญญัติและคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจยกถามีลักษณะเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวเกี่ยวกับพระอิศวรจึงได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับแนวคิดแบบพุทธศาสนาเช่น แนวคิดเรื่องผลของการสร้างกุศลกรรม โดยกล่าวถึงสาเหตุที่พระอิศวรได้ประทับอยู่ในทิพยพิมานเหนือยอดเขาไกรลาส มีโคอุสุภราชเป็นพาหนะ มีตรีศูลเป็นอาวุธนั้น เพราะเคยสักการบูชาพระพุทเจ้าด้วยโค มืด เข็ม ปฏัก และประทีปอย่างละ ๑ สิ่ง แต่ใน คำภีร์เรื่องพระศิวประวัติมา ไม่มีกรกล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวแต่กลับเท้าความถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระนารายณ์เมื่อครั้งได้รับพระบัญชาจากพระศิวะให้อวตารลงมาสู่โลกมนุษย์ในรูปพระพุทเจ้าเพื่อมาแสดงธรรมหลอกลวงเหล่าแพศย์ศูทรให้ไกลห่างจากพระเวท ดังความว่า

นี่แน่ สิทธารถอาจารย์	สุผู้อวตาร
จากท่านนารายณ์กลับมา	
ตามเราสั่งสรรค์บัญชา	สอนเหล่าชาวหล้า
บรรดาแพศย์ศูทรทรมพรรณ	
พวกนี้มักใหญ่ใฝ่ฝัน	แย่งพราหมณ์ครามครัน
เรียนธรรมเวททางค้อย่างพราหมณ์	
ไปเกิดเมืองแมนแน่นหลาม	เพื่อกันพรรณทรม
ลามปามแปดบนบนสรวง	
เราใช้ให้ท่านเทศน์ลวง	แพศย์ศูทรทั้งปวง
หายห้วงพระเวทวิทยา	
จักได้เกิดในจตุรา	บายกันชั้นฟ้า
ไว้ทำพวกพราหมณ์งามพงศ์	
เหตุใดท่านไม่เชื่อตรง	ต่อตุผู้ทรง
เดชขยยิ่งลบภพสาม	

ไม่หลงแต่พรณอันทราม ลวงกษัตริย์พราหมณ์
ลวงลามถึงเหล่าชาวสวรรค์
ให้หลงปลงใจใฝ่ฝัน ในคำรำพัน
แห่งท่านอันอกตัญญู
ลิมละพระเวทเดชตู กล่าวกลบลบลเหตุ
คิดสู้เราผู้สร้างสรรค์
เรามาไม่บอภิวันท์ ยูให้ไพร่สรรพ์
คิดหันออกหาจากเรา

(พระยาอุปกิตศิลปสาร, ๒๕๒๔: ๙-๑๐๐)

จากเนื้อความดังกล่าว ตรงกับเรื่องราวในปางพุททาวตาร สันนิษฐานได้ว่า ผู้ประพันธ์น่าจะเคยได้รับฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุททาวตารมาก่อน ดังความในตอนท้าย ผู้ประพันธ์กล่าวถึงที่มาของเรื่องว่า

ข้าเจ้ากล่าวร่ำตำนาน อันเป็นนิทาน
ซึ่งท่านผู้เฒ่าเล่าขาน
...

พุทธศาสน์ปราชญ์แทรกไสยปน คลุกคลลระคน
เหลือคั่นแคะไค้ไทรตรา

(พระยาอุปกิตศิลปสาร, ๒๕๒๔: ๑๐๕)

จากภาพข้างต้น ข้อความที่กล่าวว่า “**พุทธศาสน์ปราชญ์แทรกไสยปน**” ในที่นี้ น่าจะหมายถึง เนื้อหาที่ปะปนกันระหว่างพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ผู้ประพันธ์ได้เคยรับฟังมานั่นเอง

นอกจากในวรรณกรรมต่าง ๆ ชื่อปางพุททาวตารยังปรากฏในตำราภาพเทวรูป เลขที่ ๓๒ ปรากฏภาพวาด “พุททาวตาลพระนารายเป็นพระเพื่อจะถือเอาซึ่งพระศิวะ ลิงค์แต่ต่อสุระตรีปุระ” (ตำราเทวรูปและเทวดานพเคราะห์, ๒๕๓๕: ๗๒) และในตำรา ภาพเทวรูปไสยศาสตร์ เลขที่ ๓๐ ปรากฏภาพ “พุททาวตาลเพื่อจะถือเอาซึ่ง พระศิวะลิงค์แต่ต่อสุระตรีปุระ” (ตำราเทวรูปและเทวดานพเคราะห์, ๒๕๓๕: ๒๐๗) อีก

ทั้งปรากฏในภาพจิตรกรรมหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามบานที่ ๓๒ มีข้อความระบุในภาพว่า “พุททาวตาส เพื่อถือเอาซึ่งพระคิวงค์ แต่อสูตริริบุร่า” (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ๒๕๕๑: ๑๕๒) และภาพหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส บานที่ ๓๒ ปรากฏภาพบุรุษผิวสีเทามี ๔ กรดำนล่างบุรุษผู้นี้มียักษ์ชูคิวงค์ส่งให้บุรุษผู้นี้ ซึ่งอรุณศักดิ์ กิ่งมณี วิเคราะห์ภาพนี้ว่า “น่าจะเป็นเหตุการณ์ครั้งที่พระนารายณ์อวตารเป็นสมณะ เพื่อหลอกเอาคิวงค์จากอสูตริริบุร่าในปาง ‘พุททาวตาส’” (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ๒๕๕๑: ๒๓๗) ซึ่งจากภาพลายเส้นตำราภาพเทวรูปเลขที่ ๓๒ ตำราภาพเทวรูปไสยศาสตร์ เลขที่ ๗๐ อีกทั้งภาพจิตรกรรมหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามและวัดบวรสถานสุทธารวาสสะท้อนให้เห็นว่าอาจจะเกิดความสับสนในการรับรู้เรื่องพุททาวตารและสมณาวตารซึ่งภาพพุททาวตารที่ปรากฏทั้งหมดนี้ควรจะเรียกว่าปางสมณาวตารจะถูกต้องกว่า เพราะเนื้อเรื่องที่กล่าวถึงได้คำอธิบายภาพนั้นคือเนื้อเรื่องในปางสมณาวตาร พระนารายณ์อวตารเป็นสมณะเพื่อไปล่อลวงตรีบุร่าให้ยกคิวงค์ออกจากเศียร

ทสรถชาติก-พระรามในฐานะพระโพธิสัตว์

ชาติกคือเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเกิดในพระชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องราวของชาติหนึ่ง ๆ ก็เรียกว่าชาติก รวมทั้งสิ้น ๕๔๗ เรื่อง (ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, ๒๕๔๓: ๓๐) ทสรถชาติก เป็นชาติกลำดับที่ ๔๖๑ ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกาทสนิบาต กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์รามบัณฑิตพระโอรสของพระเจ้าทสรถมหาราช เมื่อพระมเหสีของพระองค์สิ้นพระชนม์ได้แต่งตั้งให้สตรีอื่นขึ้นเป็นพระอัครมเหสีมีพระโอรสคือภรตกุมาร เมื่อครั้งประสูติพระโอรส พระเจ้าทสรถมหาราชได้ประทานพรให้แก่พระอัครมเหสี เมื่อภรตกุมารเจริญพระชันษาขึ้นพระอัครมเหสีได้ขอให้พระราชทานพระราชสมบัติแก่ภรตด้วยสัญญาที่พระเจ้าทสรถมหาราชเคยให้ไว้ จึงจำต้องยกพระราชสมบัติให้ภรตกุมาร และด้วยความเกรงว่ารามบัณฑิตและลักษณกุมารจะตกอยู่ในอันตรายจึงให้พระราชโอรสทั้งสองพระองค์ออกจากเมืองไปอยู่ป่าเป็นเวลา ๑๒ ปี สีดาวเทวีขอติดตามทั้งสองพระองค์ไปด้วย ๔ ปีผ่านไป พระเจ้าทสรถมหาราชสิ้นพระชนม์

พระมหาลีให้อำมาตย์ถวายพระราชสมบัติให้ภรตกุมารแต่เหล่าอำมาตย์ไม่ยอม ภรตกุมารจึงเดินทางไปเชิญรามบัณฑิตกลับเมือง เมื่อพบรามบัณฑิต ภรตกุมารได้แจ้งข่าวการสวรรคตของพระเจ้าทศรถมหาราช รามบัณฑิตไม่ได้มีอาการเศร้าโศกแต่อย่างไรด้วยรู้โลกธรรม ๘ ภรตกุมารแปลกใจที่รามบัณฑิตไม่แสดงอาการเศร้าโศกจึงตรัสถามถึงสาเหตุ รามบัณฑิตจึงแสดงเหตุแห่งความไม่เศร้าโศกแก่ภรตกุมาร

เมื่อพระรามเข้ามาปรากฏบทบาทในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนา ย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาให้สอดคล้องกับคติความคิดแบบพุทธศาสนา ด้านรูปแบบได้รับการปรับเปลี่ยนให้เป็นชาดก ประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ อติตวัตถุ ปัจจุบันวัตถุ และสโมธาน *ทศรถชาดก* พระรามได้กลายเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ไป ดังจะเห็นได้จากตอนท้ายเรื่องมีการสโมธานหรือประชุมชาดก คือ “แจงตัวบุคคลในเรื่องหรืออติตวัตถุว่าใครกลับชาติมาเกิดเป็นใครในชาติปัจจุบัน” (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ๒๕๕๓: ๔๐) ดังความใน*ทศรถชาดก*ว่า

...พระทศรถมหาราชในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระสุทโธทนมหาราช
พระมารดาได้มาเป็นพระมhamายา สีดาได้มาเป็นมารดาของราहुล
เจ้าภรตได้มาเป็นมาเป็นอานนท์ เจ้าลักษณได้มาเป็นสาริบุตร
บริษัทได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนรามบัณฑิต ได้มาเป็นเรตถาคต
แลฯ (พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส, ๒๕๓๙: ๗๔)

จากประชุมชาดกจะเห็นได้ว่า *ทศรถชาดก* ได้กล่าวถึง พระเจ้าทศรถมหาราช พระมารดาของรามบัณฑิต พระลักษณ พระภรต และสีดาเทวี กลับชาติมาเกิดเป็น พระพุทธเจ้า พระญาติ และพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าไป เน้นย้ำให้เห็นว่าพระราม นั้นเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า

ส่วนในด้านเนื้อหาผู้วิจัยจะศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระราม ใน*รามายณะ (ฉบับวาลมิกิ)* และ*ทศรถชาดก* ดังตารางดังต่อไปนี้

รามายณะ (ฉบับวาลมิกิ) อโยธยากัณฑ์	ทศรถชาดก
ท้าวทศรถมีพระโอรส ๔ พระองค์คือ พระราม พระลักษมณ์ พระศัตรุฆน์ และ พระภรต	พระเจ้าทศรถมหาราชมีพระโอรส ๒ องค์ พระนามว่า รามบัณฑิตและลักษณกุมาร และพระธิดา ๑ องค์พระนามว่า สীตาเทวี
ท้าวทศรถจะอภิเษกพระรามเป็น พระยุพราช นางโกยกะเกษิทรราชจึงขอให้ พระภรตได้เป็นพระยุพราชด้วยสัญญา ที่เคยให้พรนางไว้	เมื่อพระอัครมเหสีสิ้นพระชนม์ได้แต่งตั้ง สตรีอื่นขึ้นเป็นพระมเหสี และมีพระโอรส ๑ องค์พระนามว่า ภรตกุมาร เมื่อครั้ง ประสูติพระโอรสพระเจ้าทศรถได้ให้ พรแก่นางแต่นางเพิกเฉย
นางโกยกะเกษิให้เนรเทศพระรามไปอยู่ป่า เป็นเวลา ๑๔ ปีพระราม พระลักษมณ์ และ พระนางสีตาออกจากพระนครไปอยู่ป่า	พระเจ้าทศรถเกรงว่ารามบัณฑิต และ ลักษณกุมารจะตกอยู่ในอันตราย จึงให้ พระโอรสทั้งสององค์เดินทางออกจาก เมืองไปอยู่ป่าเป็นเวลา ๑๒ ปี สীตาเทวี ขอติดตามไปด้วย
ท้าวทศรถเสียดพระทัยจนสิ้นพระชนม์ พระภรตและพระศัตรุฆน์ถวายพระเพลิง พระศพตามราชประเพณี	ในปีที่ ๙ พระเจ้าทศรถสิ้นพระชนม์ พระมเหสีให้อำมาตย์ถวายเศวตฉัตร แก่ภรตกุมาร แต่เหล่าอำมาตย์ไม่ยอม ภรตกุมารจึงไปเชิญพระรามบัณฑิต กลับเมือง
พระภรต พระศัตรุฆน์ นางเกาศัลยา นางสุมित्रา และนางโกยกะเกษิ เดินทางไป เชิญพระรามกลับมาครองพระนคร เมื่อ พบกันพระภรตเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้ พระราม พระลักษมณ์ และนางสีตาฟังทั้ง ๓ พระองค์ทรงเศร้าโศกมาก	ภรตกุมารพร้อมเหล่าอำมาตย์เดินทางไป เชิญรามบัณฑิตกลับเมืองและแจ้งข่าว การสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าทศรถ รามบัณฑิตเมื่อได้ทราบข่าวไม่มีอาการ เศร้าโศกแต่อย่างไรด้วยรู้โลกธรรม ๘ และได้แสดงธรรมถึงเหตุดังกล่าวแก่ ภรตกุมาร

รามายณะ (ฉบับวาลมิกิ) อโยธยากัณฑ์	ทสรถชาดก
เพื่อรักษาสังจวจาที่ไว้ไว้กับพระราชบิดาพระรามไม่ยอมเสด็จกลับพระนคร พระภราดาขอพระราชทานรองพระบาทไปเป็นตัวแทนพระองค์ ส่วนพระภราดาและพระศัตรุฆ्नต่างถือเพศเป็นโยคี	รามบัณฑิตไม่ยอมกลับเมืองเพราะยังไม่ครบ ๑๒ ปี แต่ได้ถอดฉลองพระบาทที่ทำด้วยหญ้าของพระองค์พระราชทานให้พระภราดาตุกมาร นำกลับเมืองไปเพื่อเป็นตัวแทนของพระองค์ในการครองเมือง
	เมื่อครบกำหนด ๓ ปีรามบัณฑิตเสด็จกลับพระนคร และได้แต่งตั้งสีดาเทวีเป็นพระมเหสี แล้วปราบดาภิเษกพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติ

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่าทั้ง **รามายณะ** และ **ทสรถชาดก** มีโครงเรื่องหลักที่คล้ายกันคือ การเดินทางออกจากเมือง การรักษาสังจจะไม่กลับเมืองจนกว่าจะครบระยะเวลาที่ให้สังจจะไว้กับท้าวทศรถ/พระเจ้าทศรถมหาราช การพระราชทานรองพระบาทให้เป็นตัวแทนพระองค์ในการปกครองเมือง แต่สิ่งที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ประการแรกคือ บทบาทของพระรามใน **ทสรถชาดก** ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับระบบคิดแบบพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากใน **ทสรถชาดก** มุ่งเน้นให้เห็นว่ารามบัณฑิตทรงรู้โลกธรรม ๘ จึงไม่แสดงอาการเศร้าโศกเสียใจใด ๆ ดังความที่บรรยายถึงเหตุการณ์ตอนที่ภราตุกมารเมื่อแจ้งข่าวการสวรรคตของพระเจ้าทศรถมหาราชแก่พระรามว่า

... (ภราตุกมาร) เข้าเฝ้าพระรามบัณฑิตผู้ปราศจากความระแวง ประทับนั่งอย่างสบาย ประหนึ่งรูปทองที่ตั้งไว้ ณ ประตูอาศรมบท ถวายบังคมประทับยืน ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง กราบทูลข่าวของพระราชอาแล้วก็ทรงฟูปลงแทบพระบาททั้งคู่ ทรงพระกรรแสงพร้อมทั้งอำมาตย์ พระรามบัณฑิตมิได้ทรงเศร้าโศกเลย มิได้ทรงพระกรรแสงเลย แม้เพียงอาการผิตปรกติแห่งอินทรีก็มีได้มีแก่พระองค์... (**พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑, ๒๕๓๙: ๖๖**)

เมื่อเห็นว่ารามบัณฑิตไม่ทรงแสดงอาการเศร้าโศกใด ๆ เมื่อได้ฟังข่าว ภารตกุมารได้ตรัสถามเหตุที่พระองค์ไม่แสดงความเศร้าโศกเสียใจเมื่อได้ฟังข่าว การสวรรคตท้าวทศรถ รามบัณฑิตได้ตรัสว่าเพราะพระองค์รู้โลกธรรม ๘ ดังตัวอย่าง ความในอรรถาธิบายว่า

พอภรตะเอย ชีวิตของฝูงสัตว์นั้นะ บรรดาคนที่พากันรำไห่ ถึงจะมากมาย แม้สักคนเดียวก็มีอาจที่จะรักษาไว้ได้ว่า อายาขาด ไปเลยนะ ครั้นนี้ผู้เช่นเรานั้น รู้โลกธรรมแปดโดยความเป็นจริง ชื่อว่าวิญญูชนมีความหลักแหลม เป็นบัณฑิต ในเมื่อฝูงสัตว์ ผู้มีชีวิตไปสุดกันแต่ตายไปแล้ว จะยังทนให้เข้าไปเดือดร้อนเพื่ออะไรกัน คือเหตุไรจึงจะแผดเผาตนด้วยความทุกข์ของตนอันหา อุปการะมิได้ (พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑. ๒๕๓๙: ๗๐)

ความแตกต่างระหว่างเรื่อง**รามายณะ** และ**ทศรถชาดก**ประการที่สอง ในเรื่อง **รามายณะ** พระรามและพระนางสีดาไม่ใช่พี่น้องกันและอภิเษกสมรสกันก่อนออกจาก พระนคร ส่วนเรื่อง**ทศรถชาดก**พระรามและสีดาเทวีเป็นพี่น้องกัน ดังความที่บรรยาย ใน**ทศรถชาดก**ว่า

ในอดีตกาล พระเจ้าทศรถมหาราช ทรงละความถึงอคติ เสวยราชสมบัติโดยธรรม ณ พระนครพาราณสี พระอัครมเหสี ผู้เป็นใหญ่กว่าสตรีหมื่นหกพันนางของท้าวเธอ ประสูติโอรส ๒ องค์ พระธิดาองค์ ๑ พระโอรสองค์ใหญ่ทรงนามว่า รามบัณฑิต องค์รองทรงนามว่า ลักษณะกุมาร พระธิดาทรงนามว่า สีดาเทวี (พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑. ๒๕๓๙: ๖๓)

และเมื่อครบกำหนด ๑๒ ปี เมื่อเสด็จกลับเข้าเมือง พระรามจึงอภิเษกสมรส กับสีดาเทวีและแต่งตั้งพระนางให้เป็นพระอัครมเหสี ซึ่งในข้อนี้หากไม่ทราบเรื่องราว เกี่ยวกับการแต่งงานของสกุลศากยวงศ์และใช้การตัดสินใจแบบคนสมัยใหม่เข้าไป พิจารณาเรื่องดังกล่าวก็จะเกิดข้อสงสัยว่าไม่น่าเป็นไปได้ที่พระรามและสีดาเทวีซึ่งเป็นพี่น้องกันจะแต่งงานกัน แต่แท้จริงแล้วศากยวงศ์ของพระพุทธเจ้านั้นถือเรื่องการ

แต่งงานกันในกลุ่มญาติวงศ์เป็นสำคัญ ตั้งความตอหนึ่งในหนังสือ**พระปฐมสมโพธิกถา** ปริเฉทที่ ๑ วิวาทมงคลปริวัตต์ ที่กล่าวถึงการอภิเษกกันใหม่พี่น้องศากยวงศ์ความว่า

...เรามิได้เห็นนางขัตติยราชธิดาแห่งกษัตริย์ทั้งหลายอื่น ซึ่งจะเป็นบรมขัตติยาสัมภินชาติชาติตรีอันประเสริฐเสมอเหมือนด้วยเขษุมภคินี โดยแท้ เบื้องว่าจะอภิเษกสังวาสกับด้วยขัตติยราชสกุลทั้งหลายอื่น เกรงว่าราชบุตรธิดาของเราซึ่งจะบังเกิดนั้นจะไม่เป็นขัตติยชาติบริสุทธิ ฝ่ายข้างบิดาข้าง ฝ่ายข้างมารดาข้าง ก็จะต้องซึ่งชาติสัมภทเสื่อมเสียขัตติยวงศ์ไป เพราะฉะนั้นเราทั้งหลายชอบใจจะอภิเษกสังวาสกับด้วยพระชนิษฐภคินีองค์เดียวเท่านั้นในที่นี้เป็นพระราชมารดา แล้วก็กระทำสังวาสกับด้วยพระกนิษฐภคินีทั้ง ๔ นาง นั้นเป็นคู่ ๆ กัน ด้วยกลัวชาติสัมภท จนเจริญด้วยพระราชาบุตรพระราชธิดาเป็นอันมาก เหตุตั้งนั้น กษัตริย์ทั้งหลายในกรุงกบิลพัสดุ์ นั้น จึงได้นามกรปรากฏว่าสักยราชสกุล เพราะกระทำการสังวาสในราชวงศ์แห่งตนๆ... (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๑๗: ๕-๖)

เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นพระนารายณ์อวตาร-พระรามเป็นพระโพธิสัตว์: การยอมรับหรือปฏิเสธเรื่องเล่าต่างศาสนา

เมื่อพิจารณาเรื่องพุทธอวตารในสังคมไทยจะเห็นได้ว่า บทบาทของพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตารนั้นไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยที่นับถือพุทธศาสนานิก เนื่องจากบทบาทของพระพุทธเจ้าในพุทธอวตารที่ปรากฏใน**คัมภีร์ปุราณะ**ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น พระพุทธเจ้าปรากฏบทบาทเป็นผู้หลอกลวงศัตรูของเหล่าเทพด้วยการเผยแพร่คำสอนที่ขัดแย้งกับศาสนาดั้งเดิม การที่จะให้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนายอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใช้คำสอนหลอกลวงนั้นเป็นเรื่องยาก การกล่าวถึงพระพุทธเจ้าในฐานะผู้หลอกลวงเปรียบเสมือนเป็นการลดพระเกียรติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธาวตารในสังคมไทยจะเห็นได้ว่า สังคมไทย ปฏิเสธการยอมรับเรื่องพุทธาวตารโดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้จากไม่พบการกล่าวถึง พระนารายณ์ในรูปพระพุทเจ้าอวตารใน **คัมภีร์นารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง ฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ ฉบับคุณหญิงเลื่อน และฉบับหอสมุดแห่งชาติ** โดยเลยไปถึงกล่าวถึงปางสมณาวตารแทน และถึงแม้จะพบว่ามีกรคงชื่อปางพุทธาวตารไว้เป็น ชื่อปางที่ ๙ ใน **ลิลิตนารายณ์สิบปาง** พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว แต่จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่แม้แต่จะปรับเปลี่ยนเรื่องราวของพระนารายณ์ในรูปพระพุทเจ้าอวตารให้เข้ากับสังคมไทยที่นับถือ พระพุทธศาสนา กลับเสี่ยงที่จะกล่าวถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนารายณ์ในรูปพระพุทเจ้า อวตาร และกล่าวยกย่องพระพุทเจ้าแทน สะท้อนให้เห็นว่าทรงปฏิเสธการยอมรับ ความคิดดังกล่าวโดยสิ้นเชิง

อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ถึงการ รวมเอาพระพุทเจ้าเข้าเป็นอวตารของพระนารายณ์ในศาสนาพราหมณ์นั้น เป็นเพราะ มีผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทศาสนามากขึ้น ดังความที่กล่าวไว้ในส่วนคำนำของ พระราชนิพนธ์เรื่อง **ลิลิตนารายณ์สิบปาง** ว่า

...การที่พวกพราหมณ์จัดเอาพระสมณโคตมพุทเจ้าเป็นอวตารของ พระนารายณ์นั้น ก็เพราะรู้สึกว่าได้บังเกิดมีผู้เลื่อมใสในพระพุท ศาสนามากขึ้น จนเหลือที่จะคิดกำจัดได้แล้ว จึงเลยผสมผลเสิร์ฟ เอาพระพุทเจ้าเป็นอวตารของพระนารายณ์ทีเดียว แต่ครั้งนั้นจะ รับรองคำสั่งสอนของพระพุทเจ้าเป็นของที่ถูกต้องก็ไม่ได้ เพราะ จะต้องสารภาพว่าคำสั่งสอนของพวกพราหมณ์เองผิด จึงต้องกล่าว แก่ไปว่าพระนารายณ์อวตารมาเป็นพระพุทเจ้าเพื่อหลอกหลวงชน ที่ชั่วร้าย อีกทั้งอสูร เทตย์ ทานพ ฯลฯ เพื่อให้หลงเชื่อในสิ่งที่ผิด แล้วจะต้องได้รับผลร้ายแห่งมิถุนาที่กฎฐิกรรมนั้น ๆ (พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๔: ๑๗)

ความคิดเช่นเดียวกันนี้ยังปรากฏในความคิดของนักวิชาการชั้นหลัง เช่น วิสุทธ์ บุษยกุล ที่กล่าววิจารณ์ปางพุทธาวตารว่า “ชาวฮินดูอาจจะเห็นว่าศาสนาพุทธในระยะ

นั้นกำลังรุ่งเรือง จึงผูกเรื่องขึ้นว่า พระนารายณ์อวตารมาเป็นพระพุทธรเจ้า และลวงให้คนเลวหลงเชื่อ เพื่อที่จะให้คนเลวที่เชื่อในคำลวงนี้ไม่มีโอกาสขึ้นสวรรค์ ส่วนชาวฮินดูที่ไม่ยอมหลงเชื่อพระพุทธรเจ้านั้นคือ ชาวฮินดูที่แท้จริง และได้ขึ้นสวรรค์ในที่สุด” (วิสุทธิ บุษยกุล, ๒๕๒๐: ๑๘๐) เช่นเดียวกับ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา (๒๕๑๗) ที่กล่าวถึงเรื่องเดียวกันนี้ว่า “การที่พราหมณ์จัดเอาพระพุทธรเจ้ามาเป็นอวตารปางที่ ๙ ของพระนารายณ์ ก็เพราะว่า พวกพราหมณ์ไม่สามารถจะเอาชนะพุทธศาสนาได้ จึงต้องยอมรับว่าพระพุทธรเจ้าเป็นศาสดาสำคัญองค์หนึ่ง และยอมยกให้พระพุทธรเจ้าเป็นนารายณ์อวตารปางที่ ๙ แต่บิดเรื่องไปเป็นอีกอย่างหนึ่งว่า พระนารายณ์อวตารลงมาเกิดเป็นพระพุทธรเจ้า เพื่อลบล้างลัทธิผิด ๆ ให้ คนบาปหยาบเข้าประพุดิตตามจะได้พากันไปสู่หายนะและอบาย” (ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, ๒๕๑๗: ๑๓๗) จากความคิดของนักวิชาการในชั้นหลัง มีทัศนคติคล้ายคลึงกับพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่ยอมรับบทบาทของพระพุทธรเจ้าในบทบาทของพระนารายณ์อวตาร สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจากพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเรื่องดังกล่าว

และถึงแม้ว่าเรื่องพุทธรอวตารจะได้รับการอ้างถึงในคำกาพย์เรื่องพระศิว-
ประติมา ดังที่พระอิศวรกล่าวทำความเข้าใจถึงครั้งที่พระนารายณ์ได้รับพระบัญชาจากพระองค์ให้อวตารลงมาเป็นพระพุทธรเจ้าเพื่อหลอกลวงศัตรูของเหล่าเทพ เหตุใดถึงไม่ทำความเคารพพระองค์ ทั้งยังทำร้ายพระพุทธรเจ้าให้ประลองฤทธิ์โดยผลัดกันซ่อนหาเมื่อพระพุทธรเจ้าได้ฟังความจึงตรัสตอบพระอิศวรไปว่า

ดูก่อนบพิตรอิศวร	ผู้อ้างสร้างมवल
ท่านควรด่าริไตร	
เราสร้างบารมีโพ-	บุลย์สื่อสงไขย
กำโรแสนกับนัมนา	
เพราะมีมหากรุณา	นำสำประษา
ให้คลาจากข้ายางงม	
อุตสาห์จนสำเร็จสม-	โพธิญาณอุตตม
เป็นบรมสัมพุทธรพิศัญญ์	

อันมารชั้นปรนิมมิต	วสวัตดีจิต
มุ่งคิดปองร้ายริษยา	
พร้อมด้วยทวยแสนเสนา	ผจญอาตมา
ก็ล่าหลีกหนีไป	
เราตรัสสัทธิธรรมนำไตร-	โลกหลีกหลงไหล
แจ้งในสังฆธรรมนำผล	
ด้วยเดชสัทธิธรรมอำพน	ฤทธิไคผจญ
จ้านนฤทธิธรรมอำไพ	

(พระยาอุปกิตศิลป์สาร, ๒๕๒๕: ๑๐๑)

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ยอมรับว่าพระองค์เป็นอวตารของพระนารายณ์ แต่อย่างไร แต่กลับได้ตอบว่าพระองค์ได้สร้างบารมีมาอย่างยาวนานเป็นเวลาสี่อสงไขยแสนกัลป์ ไปรตเหล่าสรรพสัตว์ให้พ้นจากความมมงายต่าง ๆ จนพระองค์บรรลุพระบรมโพธิสมภารตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้พญามารและเหล่าเสนาคิดปองร้ายพระองค์ก็มิอาจทำอันตรายใด ๆ แก่พระองค์ได้ ด้วยเดชแห่งสัทธิธรรมฤทธิไค ๆ ย่อมต้องจ้านนต่อฤทธิธรรมของพระองค์ จากบทสนทนาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ปฏิเสศความคิดเรื่องพระพุทธเจ้าคืออวตารของพระนารายณ์โดยสิ้นเชิง ขณะที่บทบาทของพระรามใน*ทศรถชาดก*นั้น ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับคติความคิดแบบพุทธศาสนา และผลานพระรามเข้าเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ไป จึงทำให้ความคิดเรื่องพระรามคือพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าได้รับการยอมรับในสังคมที่นับถือพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการแพร่กระจายนิทานพระรามในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างแพร่หลายเช่น *พรหมจักรชาดก* *หอรมาน* *พระรามชาดก* *พระลัก-พระลาม* เป็นต้น ซึ่งนิทานพระรามในท้องถิ่นต่าง ๆ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเรื่องราวให้เข้ากับวัฒนธรรมพุทธศาสนาตามที่ ศิราพร ณ ถกลาง กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “...นิทานพระรามได้ถูกปรับให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา พระรามในฐานะพระเจ้าของฮินดูก็กลายเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้จะมาเป็นพระพุทธเจ้าในศาสนา” (ศิราพร วิฐตะฐาน ณ ถกลาง, ๒๕๓๓: ๑๔๑)

บทสรุป

เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าต่างศาสนาจะได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธในสังคมที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันหรือไม่ นั้นขึ้นอยู่กับว่าเรื่องเล่าดังกล่าวเข้ากับคติความคิดของศาสนาหลักหรือไม่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าใน **คัมภีร์ปุราณะ** พระพุทธเจ้าถูกผสมผสานเข้าเป็นพระภาคหนึ่งของพระวิษณุ แม้ใน **คัมภีร์ปุราณะ** พระพุทธเจ้าจะอวตารลงมาเพื่อหลอกลวงศัตรูของเหล่าเทพก็ตาม แต่ผู้นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยเฉพาะผู้นับถือลัทธิไวษณพนิกาย ต่างก็นับถือพระพุทธเจ้าคือพระวิษณุอวตาร เนื่องจากการอวตารของเทพเจ้าลงมาสู่โลกมนุษย์นั้นมิวัตถุประสงค์หลักเพื่อปฏิบัติพันธกิจที่ได้รับการร้องขอให้สำเร็จ เช่นเดียวกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามใน **เรื่องทศรถชาติกพระราม** ถูกผสมผสานเข้าเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เข้ากับคติความคิดแบบพุทธศาสนา จากการศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับศาสดาต่างศาสนาสะท้อนให้เห็นว่า การผสมผสานศาสดาต่างศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสดาในศาสนาตนเองนั้นถือเป็นวิธีการอันละมุนละม่อมในการลดความขัดแย้งระหว่างศาสนานั้นเอง

บรรณานุกรม

ตำราราชานาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **นิทานโบราณคดี**. กรุงเทพฯ:

ดอกหญ้า, ๒๕๔๖.

ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

ปรมาธิบดีชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **พระปฐมสมโพธิกถา**. พระนคร:

ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๗.

พระคัมภีร์ชาติกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑. กาญจนบุรี: สหાયการพิมพ์, ๒๕๓๙.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ลิลิตนารายณ์สิบปาง**. กรุงเทพฯ: มิตรสยาม,

๒๕๑๔.

วิสุทธิ บุษยกุล. **วิสุทธินิพนธ์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐.

ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. **ในท้องถื่นมีนิทานและการละเล่น: การศึกษาคติชนใน**

บริบททางสังคมไทย. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗).

ศักดิ์ศรี แยมันดตา. **ศักดิ์ศรีนิพนธ์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๗.

_____. **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

อภิรักษ์ณี เกษมผลกุล. “เมื่อพระอิศวรชวนพระพุทธรเจ้าชอนหา” ต้นเค้าและปริศนา
ธรรมจากวรรณกรรมที่ปรากฏอนุภาคชอนหาระหว่างพระอิศวรกับพระพุทธรเจ้า.

The Journal ๑, ๒ (July ๒๐๐๕): ๑๕-๓๔.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. **เทพอินทรีผู้พิทักษ์พุทธสถาน**. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๑.

อุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ), พระยา. **คำประพันธ์บางเรื่อง**. กรุงเทพฯ: ไทย
วัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

Joshi, L. **Studies in the Buddhistic culture in India**. New Dehli: Shri Jainendra,
1967.

Shastri, J. L. (Ed.). **Ancient Indian Tradition and Mythology: The Bhagavata
Purana**, Vol. 7, Vol. 11. Dehli: Motilal Banarsidass, 1999.

Wilkins, W. J. **Hindu Gods and Goddess**. New York: Dover, 2003.

เสด็จประพาสต้น: การบันทึกกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ ของชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕

พรรณราย ชาญศิริณ^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษา พระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒** ในแง่การบันทึกกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเฉพาะความหมายทางวัฒนธรรมของกิจกรรมแต่ละอย่าง การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่ชนชั้นนำสยามรับเข้ามาปฏิบัติแสดงถึงการตระหนักเรื่องความศิวิไลซ์ที่เริ่มก่อตัวในยุคสมัยนั้น กิจกรรมที่ปรากฏใน **เสด็จประพาสต้น** ได้แก่ การถ่ายรูป การปรุงและรับประทานอาหาร การท่องเที่ยวสำรวจตามสถานที่ต่าง ๆ การชมสิ่งของและคนที่มีลักษณะพิเศษ การชมละครนอกวง การปฏิสัมพันธ์กับราษฎร รวมทั้งการปลอมพระองค์และบรรยากาศการรับเสด็จ การเสด็จประพาสต้นนี้ยืนยันสถานภาพของชนชั้นนำซึ่งแตกต่างกับคนกลุ่มอื่นในสังคม ผ่านกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจที่ปฏิบัติระหว่างการเดินทางรวมทั้งการเสด็จประพาสต้นเองในฐานะกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่ที่สงวนไว้สำหรับชนชั้นนำเท่านั้น

คำสำคัญ: เสด็จประพาสต้น, การพักผ่อนหย่อนใจ, ชนชั้นนำสยาม

^๑ นักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร; อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Sadet Praphatton: Recreational Activities of Siamese Court Elites during the Reign of King Chulalongkorn

Phannarai Chanhiran^b

Abstract

This article aims to study *Sadet Praphatton*, a personal account of a recreational journey during the reign of King Chulalongkorn. The analysis focuses on the cultural meaning of certain recreational activities. Siamese elites adopted Western recreational practices to implement the emerging concept of civilization. *Sadet Praphatton* includes description of various recreational activities and entertainment: photography; cooking and eating; experiencing exotic places, things and people; watching performance; engaging in conversation with commoners; self-disguise, and welcoming events. These recreational journeys enhanced the status of Siamese elites as distinguished from people of other social groups. Such recreational journeys *per se* were a new recreational activity exclusively consumed by the elites.

Keywords: *Sadet Praphatton*; recreation; Siamese elites

^b Ph.D. Student, Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University, Thailand; Lecturer, Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

ความนำ

ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองต่างๆ เพื่อตรวจราชการและเพื่อให้ทรงพระเกษมสำราญ ทั้งยังแสดงถึงความเจริญของบ้านเมือง เนื่องจากหลายครั้งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อไปเปิดสถานีรถไฟแห่งใหม่ นอกจากนี้ยังมีการเสด็จแวะเยี่ยมราษฎรในหัวเมืองต่าง ๆ ระหว่างทางเสด็จพระราชดำเนินไปและกลับจากต่างประเทศอีกด้วย การเสด็จพระราชดำเนินทุกครั้งจะมีการตระเตรียมการรับเสด็จและทรงงานในฐานะ “พระเจ้าแผ่นดิน” ทุกครั้ง การเสด็จเหล่านี้เกิดขึ้นก่อนการเสด็จ “ประพาสต้น” ซึ่งเกิดขึ้นในเวลาต่อมาเมื่อมีพระราชประสงค์จะเป็น “นักท่องเที่ยว” ให้ได้ทรงสำราญพระราชหฤทัย (กัญจิกาศรีอุดม, ๒๕๕๘: ๙) พระราชประสงค์ในการเสด็จประพาสต้นจึงแตกต่างไปจากการเสด็จพระราชดำเนินครั้งอื่น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ทรงสำราญพระราชหฤทัยหรืออีกนัยหนึ่งคือการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามนั่นเอง

เสด็จประพาสต้น พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ เป็นการบันทึกการประพาสต้นครั้งที่สอง ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) การเสด็จประพาสต้นเป็นการเสด็จประพาสตามหัวเมืองในประเทศอย่างคนสามัญ อันเป็นเอกลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสต้นเป็นการเสด็จไปเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ โปรดให้จัดการที่เสด็จไปให้ง่ายยิ่งกว่าเสด็จไปประพาสเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถอย่างสามัญ คือ ไม่ให้มีท้องตราสั่งหัวเมือง ให้จัดทำที่ประทับแรม ณ ที่ใด ๆ สุดแต่จะพอพระราชหฤทัยที่จะประทับที่ไหนก็ประทับที่นั่น บางทีก็ทรงเรือเล็กหรือเสด็จโดยสารรถไฟไป มิให้ใครรู้จักพระองค์

การเสด็จประพาสต้นครั้งแรกเมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗) นายทรงอาณุภาพ^๑ ได้เขียนจดหมายเล่าเรื่องประพาสต้นครั้งนี้ไว้โดยพิสดาร การเสด็จครั้งนี้สนุกกว่าที่เคยเสด็จไปสำราญพระราชอิริยาบถแต่ก่อนมา และยังเป็นประโยชน์แก่ราชการบ้านเมืองได้อีกสถานหนึ่ง เพราะเสด็จเที่ยวประพาสปะปนไปกับหมู่ราษฎรเช่นนั้น ได้ทรงทราบ

^๑ พระนามของสมเด็จพระยาตำรงราชานาฎภาพที่ใช้คำพรางไว้ในจดหมายนายทรงอาณุภาพ

คำราชฎกรรhapทูลปรารภกิจสุขทุกข์ ซึ่งไม่สามารถจะทรงทราบได้โดยทางอื่นก็มาก ด้วยเหตุนี้อีกสองปีต่อมาคือ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) จึงเสด็จประพาสต้นอีกครั้งคราวหนึ่ง พบสำเนาจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวินิจฉัย โดยดำรัสให้องค์หญิงน้อยทรงเขียนไว้ในเวลาสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ เป็นตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายใน อยู่ในเวลาเมื่อเสด็จประพาสคราวนั้น จึงประทานสำเนามายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร จึงประทานสำเนามายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

การเสด็จประพาสต้นนี้เป็นการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เริ่มเข้ามา หลังรับอิทธิพลตะวันตก ดังที่วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ (๒๕๔๙: ๖๐, ๑๕๐) กล่าวไว้ว่า แรกเริ่มการพักผ่อนหย่อนใจนี้เพื่อตอบสนองเวลาว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละวันและเพื่อความสนุกสนาน ต่อมาชนชั้นนำสยามได้ใช้กิจกรรมดังกล่าวเพื่อแสดงถึงความศิวิไลซ์ และแพร่หลายจากชนชั้นนำสู่กลุ่มคนอื่น คือ คหบดีที่มีฐานะซึ่งเข้ามามีบทบาทเทียบเคียงกับชนชั้นนำในสังคม แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมสยามสู่สังคมแบบใหม่ที่มีคนกลุ่มใหม่เข้ามามีบทบาทในสังคมควบคู่ไปกับชนชั้นนำ เมื่อพิจารณาการพักผ่อนหย่อนใจแต่เดิมนั้นคือการพนัน เช่น หวย การเล่นโป่ ถั่ว โฟงาในบ่อน หรือการเล่นพนันชนไก่ ชนนกเขา ชนปลากัด ชนปลาเข็ม เป็นต้น จนมีการออกกฎหมายห้ามการพนันรวมถึงการสำรวจจำนวนบ่อนในพระนคร (วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, ๒๕๔๙: ๒๗-๒๘) แสดงถึงความเฟื่องฟูของการพนันในสังคมสยามเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่มีมากขึ้น

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ มีรูปแบบและแนวคิดต่างกับการพักผ่อนแบบจารีต เช่น การเดินทางเปลี่ยนอากาศที่อ้างศิวา การเสด็จประพาสเปลี่ยนอากาศที่เขาสามมุขและเกาะสีชัง ชลบุรี หรือการสร้างพระนครคีรีที่เพชรบุรีเพื่อเป็นพระราชวังที่พำนักของรัชกาลที่ ๔ ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมสยาม เพราะเริ่มมีแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพเข้ามาเกี่ยวข้อง (วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, ๒๕๔๙: ๕๕-๕๖) เสด็จประพาสต้น ในรัชกาลที่ ๕ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับการเดินทางของชนชั้นนำสยามในอดีต ลักษณะของการพักผ่อนหย่อนใจที่ปรากฏใน **เสด็จประพาสต้น** คือ การถ่ายรูป ซึ่งเป็นการใช้สิ่งประดิษฐ์สมัยใหม่ของตะวันตก รวมทั้งการพักผ่อนตากอากาศ เพราะเชื่อว่า

สามารถรักษาสุขภาพได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่อง **ไกลบ้าน** ที่รัชกาลที่ ๕ เสด็จไปพักผ่อนที่ประเทศยุโรปในครั้งที่ ๒ เพื่อรักษาพระวรกาย ตามคำแนะนำของแพทย์

พระราชนิพนธ์ **ไกลบ้าน** เป็นหนังสือคู่มือนำเที่ยว (guidebook) ทวีปยุโรปที่เก่าแก่ที่สุดเล่มหนึ่งของไทย เมื่อพิจารณามุมมองด้านการท่องเที่ยวจะพบว่า **ไกลบ้าน** เป็นกระจกสะท้อนประสบการณ์และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวของปัญญาชนชาวไทยเมื่อ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา การเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนต่างประเทศของรัชกาลที่ ๕ ถึงสองครั้งคือ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) และ ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) มีพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์เล่าถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ทอดพระเนตรตลอดจนพระราชวินิจฉัยพระราชทานกลับมายังประเทศไทย

อรรถวรณ ศรีอุดม (๒๕๔๔: ๙๐-๙๑) กล่าวว่าหากเปรียบเทียบการเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนยุโรปทั้งสองครั้งจะพบว่ามีความมุ่งหมายในการเดินทางต่างกัน ครั้งแรกเป็นช่วงที่ประเทศกำลังประสบปัญหาวิกฤตด้านการเมืองระหว่างประเทศ รัชกาลที่ ๕ เสด็จไปเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี เป็นการไปทำงาน ส่วนครั้งที่ ๒ นั้นเป็นการไปเพื่อรักษาพระพลานามัยตามคำแนะนำของแพทย์โบเมอร์ แพทย์ในกรมทหารเรือ ผู้ทำหน้าที่แพทย์หลวงประจำพระองค์ในขณะนั้น และยังทรงมีโอกาสปฏิสนธิการกับกษัตริย์ และขุนนางสำคัญในยุโรปที่ทรงคุ้นเคยอยู่ก่อนรวมทั้งพระราชโอรสที่เสด็จไปทรงศึกษาอยู่ในยุโรปหลายพระองค์ การไปในครั้งนี้จึงเป็นการเดินทางเพื่อรักษาสุขภาพและเพื่อแสวงหาความสุขสำราญเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันก็เป็นการเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนญาติมิตรด้วย ส่วนครั้งแรกเป็นการปฏิบัติพระราชภารกิจเพื่อประเทศชาติเป็นหลัก **เสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒** เกิดขึ้นก่อนการเสด็จไกลบ้าน จึงเปรียบเสมือนการพักผ่อนอิริยาบถในประเทศก่อนเดินทางออกนอกประเทศ เสด็จประพาสต้นนี้มีการผสานทั้งการไปทำงานและการพักผ่อนอีกด้วย ดังจะได้อธิบายต่อไป

การพักผ่อนหย่อนใจนี้เป็นการแสดงออกถึง “ความศิวิไลซ์” ทั้งยังสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวและแนวคิดเรื่องสุขภาพ พระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้น** นี้ยังสัมพันธ์กับการปกครองที่พระองค์ทรงใช้การเสด็จเป็นการส่วนพระองค์เพื่อเยี่ยมราษฎรตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อถามทุกข์สุขอีกด้วย พระราชนิพนธ์เรื่องนี้เป็นวรรณกรรมท่องเที่ยว

รูปแบบใหม่ที่มีการบันทึกไว้ มีลักษณะคล้ายนิราศที่แต่งเป็นร้อยกรอง แต่ **เสด็จประพาสต้น** พระราชนิพนธ์ด้วยร้อยแก้ว และยังมัลักษณะของการจดบันทึก รายวันเหมือนไดอารี่ของตะวันตก แสดงถึงการรับรูปแบบการเขียนใหม่นี้เข้ามาใช้กับการบันทึกการท่องเที่ยวของชนชั้นนำสยาม

มีผู้ศึกษาพระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้น** ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการศึกษาเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจไว้ส่วนหนึ่ง จำแนกได้เป็นสองกลุ่มคือ ๑) การศึกษาพระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้น** งานศึกษาในกลุ่มนี้มีผลงานของ สุภัญญา สุจนายา (๒๕๔๖) “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะนักคติชน” โดยพบว่าพระองค์ทรงเป็นนักมานุษยวิทยาและนักคติชน เมื่อเสด็จประพาสพระองค์ทรงมีความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน การเก็บข้อมูลของพระองค์เหมือนกับนักคติชนคือเก็บจากหลายคนแล้วนำมาสอบถามกัน ทั้งยังมีการแสดงความคิดเห็นส่วนพระองค์ มีทั้งข้อวิจารณ์ ข้อมูลสั้น ๆ หรือการโยงเปรียบเทียบกับข้อมูลแบบเดียวกันที่ทรงมีความรู้เดิม พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในประเพณี การแสดง ละคร นิทาน เพลง การละเล่น ความเชื่อ พิธีกรรม ทัศนกรรม และชนกลุ่มน้อยพื้นบ้าน สิ่งที่พระองค์ทรงรวบรวมไว้เป็นบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ดีที่สุด และไม่มีผู้ใดบันทึกเช่นนี้

อาทิตยา พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๕๓) ได้ศึกษา **คุณค่าของพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกประจำวันการเสด็จประพาสในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** โดยเน้นศึกษาในด้านเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์จากพระราชนิพนธ์ ๑๓ เรื่อง คุณค่านอกจากการบันทึกเรื่องราวส่วนพระองค์แล้ว ยังมีเรื่องราวที่ทรงพบเห็น การเสนอความรู้ที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม ตลอดจนพระราชหัตถ์ต่อเรื่องต่าง ๆ เช่น สะท้อนวิถีชีวิตของชนชั้นปกครองและราษฎร ได้รับความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ ภาษาและวัฒนธรรม เข้าใจความคิดของผู้บันทึก และเป็นแหล่งรวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นในรัชสมัยของพระองค์ ด้านกลวิธีการประพันธ์ช่วยให้เนื้อหาที่เป็นประโยชน์ชัดเจนและน่าสนใจยิ่งขึ้น เนื่องจากทรงใช้กลวิธีการนำเสนอที่หลากหลาย ได้แก่ มีการนำเสนอข้อมูลอย่างละเอียด มีการอ้างอิงข้อมูลหลักฐานลายลักษณ์และบุคคล ส่วนกลวิธีทางภาษาทรงใช้ถ้อยคำสำนวนที่กะทัดรัดตรงไปตรงมา แต่ชัดเจน สละสลวย ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ง่าย มีการสรรคำที่เหมาะสม นอกจากนี้ยัง

ทรงใช้วิธีการทางวรรณคดีหลายชนิด เช่น การใช้ภาพพจน์และการแทรกคำประพันธ์ ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ด้วยเนื้อหาและกลวิธีที่ความผสมผสานระหว่าง ความเป็นส่วนตัว ความเป็นกันเอง และความเป็นทางการ ทำให้พระราชนิพนธ์ชุดนี้ มีคุณค่าครบทุกด้านและน่าสนใจชวนติดตาม

งานศึกษาอีกเรื่องหนึ่งเป็นผลงานของ สุภาพร คงศิริรัตน์ (๒๕๕๓) ผู้วิจัย เรื่อง **การศึกษาพระโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏ ในพระราชหัตถเลขา** จากพระราชหัตถเลขาจำนวน ๒๒ เรื่อง พบว่าพระโลกทัศน์ของ พระองค์เกิดจากการผสมผสานระหว่างภูมิหลังเกี่ยวกับความเชื่อที่เป็นรากฐานของ สังคมไทย ได้แก่ การให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระพุทธศาสนา กับอิทธิพลของตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการล่าอาณานิคมและการเสด็จประพาส ต่างประเทศ พระโลกทัศน์นำไปสู่การปรับปรุงประเทศให้มีความทันสมัยในด้านต่าง ๆ ทั้งการปกครอง การศึกษา ศาสนา ต่างประเทศ เศรษฐกิจ สังคม และสาธารณประโยชน์ พระโลกทัศน์ของพระองค์ส่งผลให้ประเทศไทยอยู่รอดจนถึงปัจจุบันและยังปรากฏ พระโลกทัศน์บางอย่างซึ่งแสดงถึงพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกลอยู่ในปัจจุบัน คุณค่าของ พระราชหัตถเลขาคือการเป็นคลังข้อมูลที่เก็บบันทึกโลกทัศน์ของผู้มีพณธิดาได้อย่าง กว้างขวางลึกซึ้ง แสดงถึงการเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงธรรม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงมีความทันสมัยและพระวิสัยทัศน์กว้างไกล

๒) การศึกษาเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ (๒๕๔๙) ศึกษา **การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. ๒๔๔๕-๒๔๗๕** โดยพิจารณาถึงการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกชนิดต่าง ๆ ที่ชนชั้นนำของสังคมรับเข้ามา ได้แก่ กีฬา งานอดิเรก ละครพูด และการพักผ่อนตากอากาศ ชนนำสยามเริ่มรับ การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเข้ามาเพื่อความสนุกสนานตอบสนองเวลาว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ต่อมาชนชั้นนำสยามได้ใช้กิจกรรมเหล่านี้แสดงถึงความ “ศิวิไลซ์” เพื่อทำให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนี้ชนชั้นนำสยามยังใช้ การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกให้เป็นประโยชน์ในการปลูกฝังค่านิยมที่ดีต่อสังคม และเป็นการแสดงออกถึงความมั่งคั่ง การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกนี้แพร่หลาย จากชนชั้นนำออกไปสู่ชนกลุ่มอื่นในสังคม ได้แก่ คหบดีผู้มีฐานะที่เข้ามามีบทบาทในสังคม เทียบเคียงกับชนชั้นนำ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการพักผ่อนหย่อนใจจึงแสดง

ให้เห็นว่า สังคมสยามได้กลายเป็นสังคมแบบใหม่ที่มีคนกลุ่มใหม่ ก้าวเข้ามามีบทบาทในสังคมควบคู่กับชนชั้นนำเดิม

จากที่ได้พิจารณาจากเอกสารและงานวิจัยจะพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้น** ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาคุณค่าด้านเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์เป็นหลัก จะมีมุมมองที่ต่างออกไปคือการศึกษาด้านคติชนวิทยา ผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีการศึกษาพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ในมุมมองทางด้านสังคมศาสตร์เกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ ประกอบกับการที่มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามในด้านประวัติศาสตร์แล้ว ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา **เสด็จประพาสต้น** ในฐานะของการบันทึกการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสด็จประพาสต้น เป็นงานที่บันทึกการเดินทางของชนชั้นนำในยุคนั้นซึ่งมีลักษณะเป็นร้อยแก้ว มีการใช้สำนวนภาษาไม่เป็นทางการ การใช้คำแผลงและคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ รวมถึงการสอดแทรกอารมณ์ขัน ทั้งนี้เพื่อผ่อนคลายความเคร่งขรึมของพระราชหัตถเลขาที่มีลักษณะของการบันทึกมาสู่การบอกเล่าเหตุการณ์และเรื่องราวแทน สอดคล้องกับพระราชประสงค์ในการเสด็จประพาสต้นของพระองค์ที่ถือเป็นการเสด็จส่วนพระองค์ มิให้มีการจัดเตรียมสิ่งใดอย่างเป็นทางการ

การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณกรรมของพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ได้ปรากฏในงานศึกษาที่มาก่อนหน้า เช่น วิทยานิพนธ์ของอาทิมา พงศ์โพนบูลย์ (๒๕๔๗) ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษา **เสด็จประพาสต้น** โดยจะเน้นวิเคราะห์ความสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมของกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจในหมู่ชนชั้นนำสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นหลัก โดยจะศึกษาวิเคราะห์เฉพาะพระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒** เมื่อ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) เพื่อให้เห็นบันทึกการเดินทางของชนชั้นนำสยามผ่านการบันทึกของผู้นำการเดินทางโดยตรง

ผู้เขียนจะศึกษาโดยใช้ **กรอบแนวคิด** เกี่ยวกับสังคมวิทยาของเวลาว่าง (sociology of leisure) ซึ่งกล่าวไว้ว่า เวลาว่าง หมายถึง การทำกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากที่ปฏิบัติเป็นประจำในชีวิตประจำวัน เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสุขหรือความเพลิดเพลินเฉพาะบุคคล โดยจะศึกษาสองประเด็นสำคัญคือ **การศึกษา**

อย่างเป็นทางการ โดยจะศึกษาว่ารูปแบบของเวลาว่างต่างจากวงจรชีวิตอย่างไร การทำงานและการใช้เวลาว่างสัมพันธ์กันอย่างไร และการศึกษารูปแบบเฉพาะของการใช้เวลาว่าง เช่น การชมภาพยนตร์ การเล่นฟุตบอล หรือการเดินร่ำ อีกส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเวลาว่างและบทบาทที่หลากหลายในสังคม เพราะในอดีตเวลาว่างดูจะไม่ค่อยมีความสำคัญ แต่ในปัจจุบันเวลาว่างได้รับการตระหนักว่าเป็นความต้องการหนึ่งของสังคมโดยเฉพาะสังคมตะวันตก (Scott, 2014: 415)

นอกจากนี้จะใช้กรอบการศึกษาเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก (วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, ๒๕๔๙) ซึ่งตรงกับคำว่า “recreation” หมายถึงสิ่งที่ทำในเวลาว่างเพื่อพักผ่อน โดยรวมหมายถึงกิจกรรมหรือการพักผ่อนหย่อนใจที่ทำในช่วงเวลาว่าง ซึ่งมีทั้งกีฬา งานอดิเรก ละครพูด และการพักผ่อนตากอากาศ กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกนี้เป็นสิ่งที่ชนชั้นนำสยามรับเข้ามาเพื่อความสนุกสนานตอบสนองเวลาว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ซึ่งในเวลาต่อมากิจกรรมเหล่านี้ปฏิบัติต่อมาเพื่อแสดง “ความศิวิไลซ์”

กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามใน เสด็จประพาสต้น

เสด็จประพาสต้น เป็นการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามที่มีวิถีปฏิบัติแตกต่างไปจากการเสด็จประพาสของชนชั้นนำไทยในอดีต การเสด็จประพาสของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยก่อนหน้านั้นจะมีรูปแบบของพิธีการหรือเป็นทางการอย่างขบวนพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารค การเสด็จแบบไม่เป็นทางการเพื่อพักผ่อนพระอิริยาบถเริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่มีการสร้างสถานที่เพื่อพักผ่อนหย่อนใจสำหรับชนชั้นนำ ส่วนการใช้เรือเล็กเสด็จอย่างไม่เป็นทางการนี้ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๕ แนวคิดของการพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่นี้สัมพันธ์กับสังคมวิทยาของเวลาว่างและการพักผ่อนหย่อนใจที่รับมาจากตะวันตก กล่าวคือ เป็นวิถีปฏิบัติของคนเมืองที่พักจากภาระหน้าที่การงานและออกไปหาสิ่งของที่ผิดแปลกและแตกต่างไปจากที่พบในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะป็นอาหาร สถานที่ ผู้คน รวมถึงบรรยากาศที่แปลกใหม่ ถือเป็น การหาความสุขในรูปแบบใหม่ที่เ็นอาจพบในชีวิตประจำวัน

พระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้น ครั้งที่ ๒** เป็นวรรณกรรมที่บันทึกกิจกรรม

พักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามในยุคนั้น ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้เวลาว่างของชนชั้นนำสยามซึ่งออกไปนอกเมืองเพื่อสัมผัสกับบรรยากาศที่แปลกใหม่และวิถีปฏิบัติที่แตกต่างไปจากชีวิตประจำวัน ได้แก่ การถ่ายรูป การปรุงและรับประทานอาหาร การท่องเที่ยวสำรวจตามสถานที่ต่าง ๆ การชมสิ่งของและคนที่มีลักษณะพิเศษ การชมละครนอกวง การปฏิสัมพันธ์กับราษฎร การปลอมพระองค์และบรรยากาศ การรับเสด็จ ดังนี้

๑. การถ่ายรูป

กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจอย่างหนึ่งที่ปรากฏใน **เสด็จประพาสต้น** คือ การถ่ายรูป ซึ่งมีทั้งการถ่ายรูปพระองค์และคณะที่เดินทางไปด้วยกัน ณ สถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนการถ่ายรูปเพื่อบันทึกสถานที่และผู้คนที่ทรงพบ ดังตัวอย่างการถ่ายรูปเพื่อบันทึกสถานที่ต่างๆ คือ “วันที่ ๑๒ เวลาเที่ยงถึงวัดบ้านเกาะ...นิที่จะไปดูเรือแม่ปะ แต่เรียกเรือไม่ได้ เลยขึ้นบนบกถ่ายรูปที่ว่าการ...วันที่ ๑๓ ไปตลาดปากน้ำโพ ขึ้นริมห้างจีนสมบุญ **ถ่ายรูป** และชื่อของ ไปจนถึงบ้านยายจู้ซึ่งเป็นที่สุดของตลาด” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๖) แสดงถึงการถ่ายรูปที่ว่าการ และห้างจีนสมบุญของคณะเดินทาง

การถ่ายรูปเพื่อบันทึกเกี่ยวกับสายตระกูลของเมืองเพชรบุรีเป็นการเก็บรายละเอียดเกี่ยวกับผู้คนที่ทรงพบ มีการบันทึกไว้ว่าหลวงพิพิธอภัยผู้ช่วยซึ่งเป็นบุตรพระยากำแพง (อัน) นำดาบฝักทองมาถวายแก่พระองค์ พระองค์มอบให้เป็นพระแสงสำหรับเมืองให้ผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชรรักษาไว้สำหรับใช้ในการพระราชพิธี แล้วจึงถ่ายรูปและอธิบายถึงสายตระกูลของเมืองกำแพงเพชรที่มาเฝ้าพระองค์อย่างละเอียดว่ามีทั้งสิ้น ๑๑๑ คน แต่มาเฝ้าไม่ครบหมด (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๕๓) พระองค์ทรงแจกแจงต้นตระกูลที่เก็บรักษาดาบฝักทองนี้ อย่างเป็นลำดับ และยังทรงรวบรวมรายชื่อของสายตระกูลนี้อย่างละเอียด เมื่อรวมกับการถ่ายรูปด้วยแล้วยิ่งทำให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง

การถ่ายรูปถือเป็นกิจกรรมที่พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง มีอยู่ตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่าพระองค์ทรงหมายจะถ่ายรูป แต่มีเวลาน้อย รวมทั้งมีราษฎรมาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมากจึงไม่สามารถถ่ายรูปที่ดีได้ ดังที่ว่า

“วันที่ ๑๖ สองโมงเช้าออกเรือมาถึงวัดบ้านเกาะ ลงเรือ
ประพาสไปขึ้นที่วัดหมายจะถ่ายรูปกระบวนแต่เวลาอยู่ข้าง
กระชั้น คนคอยเฝ้ามากนัก ตั้งกล้องไมใครจะได้ เกะกะไปหมดเลย
ไม่ได้รูปดี วัดนั้นก็เป็นที่ลานใหญ่ ๆ มีอะไรตามเคยของวัด แต่ต้น
เต็มที่ เวลาจะกลับแจกเสมา แยกกันลงมาเกือบสะพานหัก”

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๘)

จึงจะเห็นได้ว่าการถ่ายรูปเป็นกิจกรรมสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ
อย่างหนึ่งที่เป็นที่นิยมของชนชั้นนำสยามในยุคหนึ่ง การถ่ายรูปเป็นงานอดิเรกที่ชนชั้นนำ
รับเทคโนโลยีของตะวันตกเข้ามาใช้ ทั้งนี้เพื่อแสดงถึงความศิวิไลซ์ทั้งยังแสดงถึง
การแสวงหาความสุขของชนชั้นนำที่แตกต่างกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมในยุคนั้น

การถ่ายรูปและการใช้กล้องถ่ายรูปนี้ยังมีความหมายมากกว่าการพักผ่อน
หย่อนใจ ภาพถ่ายและการถ่ายภาพของชนชั้นนำมีความหมายบางอย่างแฝงอยู่คือ
กล้องถ่ายรูปมิใช่เพียงเครื่องมือในการบันทึกความจริงเท่านั้น แต่เป็นการสร้าง
ความหมายหรือความจริงให้กับสิ่งนั้น ๆ การถ่ายรูปและกล้องถ่ายรูปจึงเป็นเครื่องมือ
สำคัญในการกำหนดความหมายบางอย่างตามที่ผู้ถ่ายต้องการ (Suwannakij, 2013:
231-232) การจัดวางภาพให้อยู่ใน “เฟรม” หรือแม้แต่การเลือกบันทึกวัตถุ บุคคล
หรือสถานที่ จึงมีความหมายเฉพาะทั้งสิ้น นัยสำคัญเช่นนี้จะปรากฏอีกครั้งในหัวข้อ
การชมสิ่งของและคนที่มีลักษณะพิเศษซึ่งมีการถ่ายรูปคนงามเมืองกำแพงเพชร
ไว้ด้วย

๒. การปรุงและรับประทานอาหาร

การรับประทานอาหารของชนชั้นนำสยามใน **เสด็จประพาสต้น** ถือเป็น
วิถีปฏิบัติที่แตกต่างไปจากกิจวัตรประจำวัน กล่าวคือ การปรุงอาหารนอกวัง และ
การที่พระมหากษัตริย์ร่วมเสวยพระกระยาหารกับราษฎร เพื่อนต้นหรือสหายหลวง

การปรุงอาหารนอกวังนี้ ปรากฏตลอดการเดินทาง ยกตัวอย่างเช่น “จึงจอด
ทำกับข้าวที่แพซุงใกล้คลองตะเคียน เป็นกับข้าวปัจจุบัน มีปลาแห้งผัดไข่เจียว แกงกะทิ
สำเร็จอาหารก็อร่อย” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๒๔)

แม้ตัวอย่างที่ยกมานี้จะเป็นการปรุงอาหารโดยชาววังเอง หากแต่บรรยากาศและความเคร่งครัดของพิธีการได้ลดน้อยลง รวมทั้งได้เพิ่มรสชาติในการเสวยพระกระยาหาร และการรับประทานอาหารแก่ชนชั้นนำด้วย หากมีโศกโศกฏการทำอาหารถวายก็จะทรงเสวยฯ ณ สถานที่นั้น ตัวอย่างเช่น ตอนที่คณะสหายหลวงหรือพวกชาวบ้านที่ทรงคุ้นเคยทำอาหารถวายพระองค์ ดังที่ว่า “จุดเรือที่แพพระยาสุรสีห์ ซึ่งเลื่อนขึ้นมาไว้ใต้สะพาน แล้วยังมีพวกสหายหลวงมาเลี้ยงขนมจีน เลี้ยงหมี่ แต่ตึกเสียเต็มทีอ้อมด้วยแจกที่บเงินและผ้าห่ม วันนั้นอนตึก” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๒๗) จากตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนสถานที่ในการปรุงอาหารและการรับประทานอาหารของชนชั้นนำนี้ถือเป็นการพักผ่อนหย่อนใจที่ก่อให้เกิดความสุขได้รูปแบบหนึ่ง ไม่ต่างกับการเที่ยวพักผ่อนแบบ “โฮมสเตย์” ในปัจจุบัน

พระองค์ยังทรงแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับการเสวยผลไม้แถบบ้านหัวดวงวารสชาติอร่อย “แถบนี้แดงไทยอร่อย กินทั้งวานและวันนี้” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๙) การใช้ภาษาที่เป็นกันเอง สื่อความตรงไปตรงมา และแสดงอารมณ์ความรู้สึกส่วนพระองค์นี้สื่อถึงความเพลิดเพลินและความสุขได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น ยังกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนสถานที่ในการปรุงอาหารและการเสวยพระกระยาหารรวมทั้งประเภทของพระกระยาหารนี้ ส่งผลให้ทรงเจริญพระกระยาหารได้เป็นอย่างดี ถือเป็นการพักผ่อนหย่อนใจที่ให้ความเพลิดเพลินและความสุขต่างกับการประทับในเขตพระราชฐาน

๓. การท่องเที่ยวสำรวจตามสถานที่ต่าง ๆ

การเสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒ นี้มีทั้งการท่องเที่ยวตลาด ห้างร้าน วัด หรือสิ่งก่อสร้างทั้งเก่าและใหม่ ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับนิราศ ที่มีการบันทึกและวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่พบระหว่างเดินทาง

การเสด็จสำรวจวัดต่าง ๆ นี้มีสิ่งทีพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยคือชื่อวัด พระองค์ทรงสอดแทรกอารมณ์ขันว่าชื่อวัดแถบที่เสด็จนั้นจำยาก ยกตัวอย่างเช่น “แต่ชื่อวัดยิตยวจนพระหนุ่ม ๆ ในวัดก็จำไม่ได้ตลอดคือ ช่องลมวารินศรัทธาราม เป็นเช่นนี้ไปทั้งนั้น” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๔๐) หรือ

“ครั้นเข้าไปใกล้ดูคนตะเกียกตะกายกันหนักขึ้น จนต้องยอมขึ้นวัด วัดนี้เรียกชื่อสามัญว่า วัดเขาติน แต่ชื่อตั้งหฺรุม่าจนจำไม่ได้ต้องจดว่า “วัดพระหน่อธรณินทรใกล้วารินคงคารา”” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๕๕) พระอารมณฺ์ชั้นของพระองค์เช่นนี้ทำให้พระราชหัตถเลขาเรื่องนี้มีความเป็นกันเองและผ่อนคลายจากความเคร่งขรึมสมกับพระราชประสงค์ของพระองค์ในการเสด็จประพาสต้นเพื่อผ่อนคลายพระอิริยาบถเป็นสำคัญ และยังบันทึกการเดินทางของชนชั้นนำสยามเพื่อหาความสุขจากการท่องเที่ยวตามวัดต่าง ๆ อีกด้วย

นอกจากชื่อวัดแล้วพระองค์ยังทรงบันทึกความรู้ในเชิงโบราณคดีประกอบพระบรมราชวินิจฉัย ขณะสำรวจวัดต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่ ยกตัวอย่างเช่นตอนที่ทรงแวะที่วัดพระยีน

“มีสะพานข้ามคู เสาล้วนแต่ศิลาแลงทั้งนั้น วิหารใหญ่ด้านหน้าจะโตกว่าวัดสุทัศน์ แต่ไม่มีอะไรหลงเหลือเลย นอกจากพระเศียรพระเล็ก ๆ น้อย ๆ ชั้นกลางเห็นจะเป็นวิหารยอดจัตุรมุข แต่สูงใหญ่เหลือเกิน मुखหน้าเป็นพระเติน मुखหลังเป็นพระยีน मुखซ้ายเป็นพระนอน मुखขวาเป็นพระที่นั่ง ที่มุมปั้นเป็นรูปนารายณ์ขี่ครุฑใหญ่มาก จะรับหลังคาอย่างไรมาคิด”

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๔๘)

การให้ความรู้ด้านโบราณคดีทั้งด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุนี้ปรากฏอยู่ตลอดเรื่อง

นอกจากด้านโบราณคดีแล้วพระองค์ยังทรงสอดแทรกแนวคิดด้านวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการพิสูจน์ของเท็จจริงของสิ่งต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น เรื่องราวเกี่ยวกับการพูดคุยกับพระนอนที่อ่างทอง รัชกาลที่ ๕ ได้พบกับบุคคลที่เคยพูดคุยกับพระนอนได้ความว่าพระนอนบอกตำรายา มีการพิสูจน์พระพูดได้ด้วยวิธีต่าง ๆ สะท้อนความนิยมของยุคสมัย แม้แต่พระครูป่าโมกขมุณี แห่งวัดป่าโมก เมืองอ่างทอง ก็ยังต้องพิสูจน์หลายวิธี จนเห็นว่าเป็นความจริงจึงมีลิขิตถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเพื่อถวายรายงานเกี่ยวกับปรากฏการณ์ดังกล่าว

การสำรวจสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ปรากฏในตอนที่ทรงอธิบายถึงชื่อของวังพระธาตุว่า “เป็นชื่อของชาวเรือตั้ง วังไม่ได้แปลว่าบ้าน แต่แปลว่าห้วงน้ำ พระธาตุนั้นก็คือพระธาตุซึ่งตั้งอยู่ตรงวังนั้น” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๔๒) ตอนต้นเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับชื่อและประวัติสถานที่ และยังกล่าวถึงลักษณะของพระธาตุว่าเหมือนกับพระเจดีย์เมืองฝาง ทรงอธิบายโดยใช้แผนผังการประดิษฐานของพระเจดีย์รายล้อม ๓ ด้าน ๑๔ องค์ประกอบด้วย การเสด็จประพาสต้นในที่นี้จึงเป็นการท่องเที่ยวสำรวจสถานที่ต่าง ๆ เพื่อความเพลิดเพลินและความรู้ด้วยในที่

การท่องเที่ยวในยังสถานที่ต่าง ๆ ยังทำให้เห็นผลของการเลิกบ่อนในรัชสมัยของพระองค์ ปรากฏในตอนที่เสด็จไปบ้านกรมมรุพงศ์ “แล้วลงเรือไปขึ้นสะพานวังจันทร์ ดูตลาด เลิกบ่อน เสียอยู่ข้างจะชั่วไปสักหน่อย” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๒๕) จะเห็นได้ว่าการเลิกบ่อนในที่นี้มีผลกระทบต่ตลาดต่าง ๆ เพราะแต่ก่อนนี้มีบ่อนสำหรับเล่นการพนัน เช่น ถั่ว โป้ ประจำทุกตลาด โปรดเกล้าฯ ให้เลิกไปที่ละแห่งสองแห่งจนหมดสิ้นในรัชกาลที่ ๕ การพักผ่อนหย่อนใจของพระองค์นี้นอกจากจะได้รับความสุขจากการสัมผัสกับบรรยากาศแปลกใหม่แล้ว ยังหมายถึงการ “ตรวจราชการ” รวมทั้งสังเกตความเป็นไปของบ้านเมืองและราษฎรในชนบทด้วย

๔. การชมสิ่งของและคนที่มีลักษณะพิเศษ

การเสด็จประพาสต้นในครั้งนี้ชนชั้นนำสยามได้พบกับสิ่งของและคนที่มีลักษณะผิดแผกไปจากที่พบเห็นทั่วไป ได้แก่ เห็ดยักษ์ คนผมแดง และสาวงามของเมืองต่าง ๆ ถือเป็นการสำรวจราชการด้วยสายตาของคนเมืองเพื่อความเพลิดเพลินและความสุขแบบหนึ่ง

การที่ราษฎร ณ เมืองต่าง ๆ พาพระองค์ไปทอดพระเนตรสิ่งที่มีลักษณะมงคลหรือมีลักษณะพิเศษนี้ปรากฏตลอดการเดินทาง ยกตัวอย่างเช่นการทอดพระเนตรเห็นลักษณะพิเศษที่ว่า “ชายจุมบาเชิญเสด็จถึงกลางตลาด ด้วยความประสงค์จะให้ดูเห็ดซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเวลากำหนดว่าจะเสด็จ ข้างจีนเขานับถือกันว่าเป็นมงคล ที่จริงไม่เคยเห็นโตอย่างนี้ พอเต็มอ่างเขี้ยวขนาดใหญ่” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๖) ราษฎรแถบนี้ถือกันว่าการที่มีเห็ดขนาดใหญ่เกิดขึ้นขณะพระองค์เสด็จมานี้

ถือว่าเป็นสิริมงคลยิ่งนัก การพักผ่อนหย่อนใจของพระองค์จึงเปรียบเสมือนการได้เสด็จ ออกมาทอดพระเนตรสิ่งแปลกใหม่ทั้งยังเสริมพระบารมีไปพร้อมกัน

อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า พระวิเชียรพาคนผมแดงมาให้พระองค์ทอดพระเนตร ทรงมีพระบรมราชาธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า “อันลักษณะผมแดงนั้น เป็นผมม้าแดง อย่างอ่อนหรือเหลืองอย่างแก่ ผมที่แดงนี้มาข้างพันธุ์พอ ถ้าผู้หญิงไปได้ผมผมตา ลูกออกมาก็ผมตาไปด้วย ผมแดงนั้นเปลี่ยน ๓ อย่าง แรกแดงครั้นอายุมากเข้าก็ดำหม่นลง แก่ก็เลยขาวทีเดียว บอกพิชพันธุ์ว่าทราบว่าตัวมาแต่เวียงจันทน์ แต่มาก่อนอนุเป็นขบถ จะได้ตั้งอยู่ช้านานเท่าไรไม่ทราบ พุดเป็นไทย ประพตืออาการกิริยาก็เป็นไทย” การทอดพระเนตรของพระองค์มีทั้งความเพลิดเพลินและการให้ความรู้แก่ผู้อ่านไปพร้อมกัน แสดงถึงสายตาของคนเมืองที่พิจารณาสิ่งต่าง ๆ นอกเมืองด้วยเหตุผล

นอกจากนี้ยังปรากฏการถ่ายรูปคนงามเมืองกำแพงเพชรซึ่งพระองค์ได้สั่งให้ เลือกลงไว้ก่อนด้วย พระองค์ทรงบันทึกไว้ว่า “เขาคัดเอาแต่ลูกผู้ดี ความจริงราษฎร ที่มานั่งอยู่ทั้งหมู่หน้าตาดีกว่าก็มี ผู้หญิงเมืองนี้นับว่ารูปพรรณสัณฐานดึกว่าเมืองอื่น ไนข้างเหนือ คนงามทั้ง ๔ ที่จะมาถ่ายรูปนั้นเขาให้ถือกระเช้าหามาคอยแจกเลี้ยง” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๔๕-๔๖) คนงามที่ได้รับการถ่ายรูปนี้จะปรากฏภายหลังว่ามีผู้มาขอด้วยทั้งสิ้น แสดงถึงการการันตีความงาม ผ่านสายพระเนตรของพระมหากษัตริย์แล้ว การที่ทรงทอดพระเนตรคนงามของเมือง ต่าง ๆ นี้เสมือนการผ่อนคลายจากภาระหน้าที่การงานมาสู่การทอดพระเนตร การประชันโฉมสาวงามจากเมืองต่าง ๆ นั่นเอง

การถ่ายรูปคนงามเมืองกำแพงเพชรของชนชั้นนำมีนัยยะของการจ้องมอง ของเพศชายต่อเพศหญิง จึงถือเป็นกิจกรรมที่แสดงพื้นที่ของเพศชายอย่างสำคัญ การบันทึกภาพของผู้หญิงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ชนชั้นนำชายปฏิบัติ ผู้หญิงเปรียบเสมือน วัตถุอย่างหนึ่ง ยิ่งเมื่อช่างภาพอยู่ในระหว่างการเดินทาง ผู้หญิงที่ถูกถ่ายมักเป็น ชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่คงถือว่าเป็นของแปลก (Suwannakij, 2013: 239-240) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกว่า ผู้หญิงในกำแพงเพชร มีผิวพรรณและรูปร่างดึกว่าเมืองอื่นทางภาคเหนือ ก่อนที่จะเลือกหญิงงามจำนวน สี่คนมาเป็นแบบสำหรับการถ่ายรูป จากข้อความข้างต้นจึงแสดงถึงการชมและบันทึก

ผู้หญิงที่มีลักษณะสวยงามทั้งนี้ก็เพื่อความพึงพอใจของเพศชายและตอบสนองการพักผ่อนหย่อนใจด้วยประการหนึ่ง

๕. การชมละครนอกวัง

คณะชนชั้นนำที่ร่วมเดินทางในครั้งนี้ได้มีโอกาสชมการแสดงละครของมารดาหลวงพิพิธอภัยขณะเยี่ยมชมเมืองกำแพงเพชร ถือเป็นการชมละครนอกวังที่ได้บรรยากาศแปลกใหม่ ใน **เสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒** นี้ได้บันทึกละครของมารดาหลวงพิพิธอภัยที่เล่นเรื่อง **ไชยเชษฐ** ณ เมืองกำแพงเพชร พระองค์ทรงเปรียบเทียบเครื่องแต่งกายกับละครเจ้าพระยามหินทรฯ มีการอธิบายเครื่องแต่งกายอย่างละเอียด และมีพระบรมราชวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีการเล่นเปรียบเทียบกับละครในอีกด้วย

มีละครของมารดาหลวงพิพิธอภัย เล่นเรื่องไชยเชษฐ กรมตำรวจเชื่อว่าเก่าแก่ ไม่มีโชดขึ้นมาถึง ที่แท้โชดเสียปนบับยับเย็นมาก คือ นายโรงแต่งตัวเป็นละคร แต่เสื้อผ้าขาวไม้ปักตะพายแพรอย่างเจ้าพระยามหินทร...นางแมวนั้นแต่งหูคือใส่เสื้อผู้หญิงอย่างใหม่เกี่ยวขอข้างหลัง มีความเสียใจที่คับไปหน่อยหนึ่ง ตั้งแต่บั้นเอวลงมาจนกันเกี่ยวขอไม่ได้ต้องง่าอยู่เฉย ๆ และการที่สวมนั้นก็พลาดพลังเฮียงอยู่ข้างหนึ่งด้วย...นารายณ์ธิเบศรสวมเสื้ออย่างใหม่แขนพองสะพายแพร ท้าวสิงหนพสวมเสื้อขาวสะพายแพร... ร้องเป็นทำนองละครใน เห็นจะเป็นด้วยเล่นพระราชานิพนธ์ หมายถึงละครในคงต้องร้องละครในทั้งสิ้น (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๔๙)

การทอดพระเนตรละครของพระองค์ถือเป็นการพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบหนึ่ง ที่เปลี่ยนสถานที่และบรรยากาศการทอดพระเนตรละครจากในวังเป็นนอกวัง ความรู้สึกของชาวเมืองเมื่อได้เยี่ยมชมชาวบ้านและชมการแสดงละครนอกเมืองนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกใหม่ ทั้งยังก่อให้เกิดพระบรมราชวินิจฉัยประกอบละครในวังของพระยามหินทรฯ ถือเป็นการขยายวงความรู้และวงประสบการณ์ของชนชั้นนำในการเสพมหรสพ

๖. การปฏิสังขรณ์การกับราษฎร

ในการเสด็จประพาสต้นครั้งแรก พระองค์ทรงปลอมพระองค์มิให้ราษฎรทราบว่าเป็นพระมหากษัตริย์ แต่การเสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒ นี้พอจะมีข้าราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ และเพื่อนต้นทราบข่าว การปลอมพระองค์จึงเป็นไปได้ไม่สมบูรณ์นัก อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ยังมีโอกาสได้ปฏิสังขรณ์การกับข้าราชการ พระสงฆ์ และราษฎรอยู่บ้าง การ “คุยเล่น” ถือเป็น การพักผ่อนหย่อนใจของคนทุกกลุ่มในสังคม แต่สำหรับชนชั้นนำแล้ว กิจกรรมดังกล่าวมีความหมายทางวัฒนธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระองค์ทรงทราบถึงปัญหาเกี่ยวกับการขึ้นค่าที่จากนายพันอำแดงอ้อม ซึ่งสมมติให้พระยาโบราณเป็นผู้ใหญ่ในการเที่ยวครั้งนี้ รัชกาลที่ ๕ สมมติตนเป็นช่างถ่ายรูปรูปของเจ้าคุณ ดังนี้

“แปลกใจที่ค่านำทำไมขึ้นไปกว่าแต่ก่อน ยอมรับว่าหาเงินเดี๋ยวนี้ได้ง่ายแต่ใช้ก็มากเหมือนกัน...อยากเฝ้าในหลวง พระยาโบราณรับว่าจะพาเฝ้านัดหมายกันมันคงว่าจะลงไปกรุงเก่า แต่จะรอขายข้าวให้ได้ทุนเสียก่อนแสดงความจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินเป็นอันมาก เพราะได้อยู่เย็นเป็นสุขเพราะท่าน” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๗-๓๘)

การสนทนากับราษฎรในครั้งนี้ทำให้พระองค์รับรู้ถึงปัญหาของบ้านเมืองโดยตรง อันจะนำไปสู่การบริหารประเทศต่อไป

การปฏิสังขรณ์การกับราษฎรในการพักผ่อนหย่อนใจครั้งนี้ยังปรากฏในตอนที่พระองค์ทรงมีพระราชปฏิสังขรณ์การกับเจ้าของร้านที่ตลาดแพในแควใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าของแพห้างเงินขายของฝรั่ง พระองค์ทรงกล่าวว่าเจ้าของร้านรู้จักเลือกของที่ดีจำเป็นสำหรับการเดินทาง ทั้งยังทรงชมว่า “เจ้าของร้านดูเป็นคนฉลาด ว่ามีรถไฟแล้วนำของขึ้นมาได้ง่าย มีกำไรดีขึ้นกว่าแต่ก่อน” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๗) แสดงถึงวิสัยทัศน์ของเจ้าของร้านเกี่ยวกับการคมนาคมจนทำให้พระองค์ทรงชื่นชมดังกล่าว

มีอยู่คราวหนึ่งยาวอิม บ้านพังมวงไม่ทราบว่าคุณอยู่กับพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พูดเรื่องขึ้นคานา จนถึงกับต้องมาเข้าเฝ้าอีกครั้ง การณ์เช่นนี้ทำให้พระองค์ได้ทราบเรื่องราวจากปากของชาวบ้านโดยตรง ส่งผลต่อการปกครองด้วยประการหนึ่ง ผลกระทบเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์ยังปรากฏผ่านคำบอกเล่าของราษฎรอีกด้วย ดังตอนที่รัชกาลที่ ๕ ทรงทราบความจากนายอำเภอบรรพตว่า “ตั้งแต่เลิกบ่อนพวกที่หากินในการบ่อนسادขึ้นมาตามลำน้ำ ที่เมืองบรรพตมีมาก ที่หาดลี้มเสียพวกค้าขายมากขึ้น จนต้องถึงทำโรงตลาดเพิ่มเติมหลายสิบห้อง ที่จับการเพาะปลูกแล้วก็มี นี่เป็นข่าวที่ได้ยินใหม่ในผลของการที่เลิกบ่อนเบี้ย” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๔๑) ความข้างต้นสะท้อนความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองหลังจากที่พระองค์ทรงออกกฎหมายให้เลิกบ่อนเบี้ย ถือเป็นการสำรวจทุกข์สุขของราษฎรด้วยประการหนึ่ง

นอกจากจะได้รับทราบข้อมูลด้านการบริหารแผ่นดินแล้วยังมีข้อมูลด้านคติชนที่ปรากฏการบันทึกตำรายาและตำนานต่าง ๆ พระองค์มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรที่เป็นพยานหรือแหล่งอ้างอิงหลายคน ดังเช่นตอนที่พระองค์ทรงสอบถามเกี่ยวกับเรื่องชาวลับแล ดังความว่า “มีตาแก่คนหนึ่งอายุ ๘๐ เศษ เป็นผู้รู้เรื่องชาวลับแลมากตั้งแต่ขึ้นต้นมา มีตาแจ็กตาอีกคนหนึ่งอายุ ๖๐ เศษ เป็นพยานยืนยันชั้นเก่า ๆ ยังพวกหนุ่ม ๆ อีกเป็นกองเป็นพยานยืนยันชั้นหลังว่า ได้ยินเสียงพิณพาทย์และเสียงฆ้องเสียงโหม่ง เพราะผิดกับสามัญเป็นอันมาก ครั้นขึ้นไปดูก็ไม่เห็นอะไร” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๕๕) แสดงว่าความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับชาวลับแลนี้มีผู้เห็นพิสูจน์ได้ในชั้นหลังหลายคน พระองค์จึงจะสามารถจดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ไว้ได้

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงตำนานการสร้างพระพิมพ์และลักษณะการสักการบูชาด้วยประการต่าง ๆ โดยกล่าวถึงตำนานตำบลเมืองพิษณุโลก กำแพงเพชร พิชัยสงคราม พิจิตร สุพรรณ ว่ามีฤาษี ๑๑ ตนทำเครื่องประดิษฐานเงินทองให้แก่พระยาาศรีธรรมาโคกราช เป็นตำนานที่เล่าสือกันมาในแถบเมืองต่าง ๆ แสดงถึงประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพิมพ์นั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีความรู้เกี่ยวกับตำรายาที่พระองค์ตรัสว่าเป็นลิขิตพระครูปาโมกข์มนีที่บอกตำรายาไว้ เช่น

ใบส้มโอ ๑ ใบโคนที่สอ ๑ ใบมะกรูด ๑ ใบเงิน ๑ ใบทอง ๑ ใบมะพุ
๑ ใบมะกา ๑ ใบมะนาว ๑ รวม ๘ สิ่งนี้ เป็นยาต้ม ต้องลงคุณพระ
ลงด้วยพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และสักกัตวาจนจบบท พุทธคุณ
ห้องต้นนั้นลงกระดาศปิดปากหม้อ และธรรมคุณ สังฆคุณ
สักกัตวานี้ ลงใส่กระดาศไว้กันหม้อ ต้มแล้วรับประทานครั้ง ๑
รุ่งราตรีหน้าแล้วเอากระดาศที่ปิดปากหม้อใส่ลงในหม้อต้มเคี่ยว
ไปกับยา (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๒)

การที่พระองค์มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรอย่างใกล้ชิดนี้ทำให้เห็นว่า
พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของข้อมูลตำนานและภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งยังถือเป็น
การเปลี่ยนบรรยากาศของชนชั้นนำสยามในการรับข้อมูลข่าวสารรวมทั้งความรู้
ด้านต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงอีกด้วย

๓. การปลอมพระองค์และบรรยากาศการรับเสด็จ

การปลอมพระองค์นี้ปรากฏในการเสด็จประพาสต้นครั้งแรก เมื่อเสด็จ
ประพาสต้นครั้งที่ ๒ พระองค์ยังทรงมีโอกาสมปลอมพระองค์บ้างโดยให้ผู้อื่นรับบทบาท
เป็นพระองค์ ยกตัวอย่างเช่นตอนที่กล่าวว่า “พอสำเร็จถึงบ้านเก่าแล้ว แวะเข้ากินข้าว
ตุ๊ก^๔ ได้รับหน้าที่เป็นพระราชอา แต่ทำทำไม่สนิทเพราะแกล้งอับปลิซ^๕ ทักทายปราศรัย
ก็ต้องสอนกันมาก” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๘)
ความตื่นเต็นจากการได้เปลี่ยนสถานภาพของพระองค์ระหว่างการเสด็จประพาสต้นนี้
เป็นความสุขอย่างหนึ่งของชนชั้นนำ ซึ่งไม่สามารถกระทำได้เมื่ออยู่ในพระราชวัง
การปลอมพระองค์เช่นนี้ปรากฏอยู่หลายครั้งในการเสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒ นี้
ซึ่งได้กล่าวถึงบ้างแล้วในหัวข้อการปฏิสันถารกับราษฎร

การเสด็จประพาสต้นนี้พระองค์มีจุดประสงค์เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ละจาก
ภาระหน้าที่ในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อมีข่าวการเสด็จแพร่ออกไปจึงปรากฏภาพที่ราษฎร
มาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้พระองค์ต้องปฏิบัติหน้าที่เช่นเดิม พระองค์ทรง

^๔ ตุ๊ก คือ กรมหลวงสรรพสาตศุภกิจ

^๕ อับปลิซ เป็นภาษาของนายคะนังเงาะ หมายความว่า อับปรีย แต่พูดไม่ชัด

เทียบบรรยากาศการรับเสด็จเมื่อเสด็จประพาสต้น ว่า “มีราษฎรมาเหมือนเทศกาลไหว้พระ แต่ถามดูก็ได้ความว่านัดกันมารับเสด็จเท่านั้น” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๒๙) แสดงถึงจำนวนของราษฎรที่มาเฝ้ารับเสด็จนั้นมีมากเหมือนมีเทศกาลไหว้พระ

อีกตอนหนึ่งทรงกล่าวว่า “แล้วเดินต่อมาทางบกมาเจอพวกเดินบกด้วยกันหลายคน เลยเป็นกองโต เดินแจกเสมาละมานี่เป็นหมู่บ้านใหญ่ ผู้คนแน่นหนามากจนถึงวัดซึ่งสำหรับจะจอดแรม เขาเรียกในระยะทางว่า บ้านหัวดง มีคนมาประชุมอยู่แน่นในลานวัด ต้องไปยืนให้กราบดินตามความต้องการเป็นอันมาก” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๘-๓๙) แสดงให้เห็นถึงภาระหน้าที่ของพระองค์ที่ถึงแม้จะเป็นช่วงของการพักผ่อนหย่อนใจแต่ก็ยังมีราษฎรมาเฝ้ารับเสด็จเป็นจำนวนมาก บรรยากาศเช่นนี้ทำให้ชนชั้นนำรู้สึกแปลกใหม่และยังรู้สึกขบขันว่าถึงอย่างไรก็สามารถหลบเลี่ยงได้

การกล่าวถึงคนที่มารอรับเสด็จแถวบ้านตาช้าง คนโปรดสมัยเสด็จประพาสต้นครั้งแรก “ผู้คนญาติแน่นหนา ลูกแต่งตัวเต็มยศปักยุเต็มที” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๒๘) คำว่า ปักยุ นี้อธิบายถึงเครื่องแต่งกายที่เยอะจนดูพุงและเต็มไปทั้งตัวได้เป็นอย่างดี และยังสื่อถึงความมีฐานะของนายช่างและญาติพี่น้องผ่านการปลูกหอใหม่และการฉลองพระไลผู้เป็นลูกซึ่งได้เป็นเปรียญอีกด้วย

พระองค์ยังทรงสอดแทรกอารมณ์ขันเกี่ยวกับสถานะภาพของพระองค์ ที่ต้องกลับไปเป็นพระมหากษัตริย์เช่นเดิม แม้จะเสด็จมาเพื่อพักผ่อนก็ตาม ดังตอนที่กล่าวว่า ทรงได้รับเชิญให้เสด็จไปเรือนของพวกจีนแคะเจ้าของไร่อ้อยหลายเจ้าแก่ “เรากลับเป็นพระราชตามเดิม มีผู้คนมาก มีพิณพาทย์ไทย พิณพาทย์จีนและมาล่อเป็นอันมาก มีรูปเทียนมาเชิญให้ขึ้นบก ได้ขึ้นไปบนเรือน ตั้งโต๊ะเครื่องบูชา...” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๙: ๓๘) แสดงให้เห็นถึงสถานะภาพของพระองค์ว่ามีทั้งที่สามารถปลอมพระองค์เป็นผู้ร่วมคณะ และสถานที่ที่ราษฎรรวมทั้งข้าราชการทราบว่าจะเสด็จมา สถานภาพของพระองค์ระหว่างการเสด็จประพาสในครั้งนี้จึงมีการสั่นไหวอยู่เสมอ

สรุปและอภิปรายผล

พระราชนิพนธ์ **เสด็จประพาสต้น ครั้งที่ ๒** นี้บันทึกการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามในยุครัชกาลที่ ๕ ที่สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องความศิวิไลซ์ที่เริ่มก่อตัว การพักผ่อนหย่อนใจแสดงถึงการพักจากภาระหน้าที่การงานมาสู่การสัมผัสบรรยากาศและประสบการณ์ที่แปลกใหม่ ทั้งอาหาร สถานที่ และผู้คน อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนวิถีปฏิบัติเช่นนี้ก่อให้เกิดความสุขแก่คนเมือง เมื่อพิจารณาการเสด็จประพาสของพระมหากษัตริย์ไทยในยุคก่อนจะพบว่าเป็นการเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารคเท่านั้น การเสด็จโดยเรือต้นตั้งปรากฏในสมัยของพระองค์นั้นเป็นสิ่งที่ชนชั้นนำสยามไม่เคยปฏิบัติจึงเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ ความแปลกใหม่ในที่นี้จึงเป็นที่มาของความสุขของชนชั้นนำสยามที่ได้ขยายวงประสบการณ์ของตนผ่านรูปแบบการเดินทางที่ต่างออกไป

การเสด็จประพาสต้นเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติเดิมของชนชั้นนำ กล่าวคือชนชั้นนำได้ใช้เทคโนโลยีการถ่ายรูป ได้เปลี่ยนสถานที่ในการปรุงและรับประทานอาหาร ได้ท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้พบสิ่งของหรือผู้คนที่มีความพิเศษ มีการชมมหรสพนอกวัง มีการรับข่าวสารและปัญหาเกี่ยวกับบ้านเมืองจากราชกรโดยตรง รวมทั้งมีการปลอมพระองค์เพื่อให้บรรยากาศการพักผ่อนหย่อนใจเป็นไปอย่างส่วนพระองค์ ทั้งยังได้สัมผัสกับบรรยากาศแปลกใหม่และก่อให้เกิดความสุขอีกด้วยการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำในวาระนี้ยังเป็นการแสดงถึงความศิวิไลซ์ของชนชั้นนำที่ผละออกจากภาระหน้าที่การงานมาสู่การเดินทางเพื่อเยี่ยมชมโลกใหม่ ซึ่งไม่สามารถสัมผัสได้ในชีวิตประจำวัน ความสุขของคนเมืองเมื่อเดินทางมาสัมผัสกับบรรยากาศนอกเมืองนี้ เป็นสิ่งที่ชนชั้นนำเริ่มยอมรับและเป็นไปตามกระแสของเศรษฐกิจและสังคมโลก อันเป็นต้นแบบของการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นกลางในเวลาต่อมา

การเดินทางออกไป “เยี่ยมชม” ราชกรตามเมืองต่าง ๆ นี้เป็นลักษณะของชนชั้นนำที่ออกไปชนบทเพื่อทำความเข้าใจชนบทและตนเอง ดังที่ทองชัย วินิจจะกุล (๒๕๔๖: ๑๘-๒๒) ตั้งประเด็นเรื่องการเป็น “คนอื่น” ภายในสังคมไทยเอง (The Others Within) โดยกล่าวว่าแบบแผนของการเขียนงานประเภทบันทึกการท่องเที่ยวในยุคนี้มักบันทึกผู้คนสองแบบคือ ชาวป่า ที่ในสายตาของชนชั้นนำสยามไม่สามารถทำให้ศิวิไลซ์

ได้ (uncivilizable) มักปรากฏความแปลกประหลาดของรูปร่าง บุคลิก ความเป็นอยู่ และพิธีกรรมของคนเหล่านั้น กับพวกที่สองคือคนบ้านนอก ซึ่งมีตัวตนมากกว่าชาวป่า มีใช่เพียงคนชาติพันธุ์ไทเท่านั้นแต่รวมถึงลาว มอญ เขมร และอื่น ๆ คนบ้านนอกเหล่านี้คือราษฎรผู้ขยันขันแข็งและจงรักภักดีต่อบรรดานักเดินทาง แม้จะไร้การศึกษา หลงใหลงมงายกับไสยศาสตร์หรือความเชื่อที่ไม่เป็นเหตุเป็นผล แต่ก็ทำให้ศิวิไลซ์ได้ การกล่าวถึงชาวป่าและคนบ้านนอกนี้คือการแสดงความเป็น “คนอื่น” ของชนชั้นนำชาวกรุงและผู้อ่านชาวกรุง ซึ่งวัดความแตกต่างกันที่ความคิดวิไลซ์

จากประเด็นข้างต้นสะท้อนการเสด็จประพาสต้นที่ว่าการจำแนกคนป่าและคนบ้านนอกนี้แสดงให้เห็นถึง “ความคิดวิไลซ์” ของชนชั้นนำสยามที่ต่างกับคนสองกลุ่มนี้ เพราะการมีเวลาว่างสำหรับการเดินทางมาพักผ่อนหย่อนใจถือเป็นการแสดงความศิวิไลซ์แก่ชาวบ้านนอกและการยืนยันตัวตนของชนชั้นนำด้วยประการหนึ่ง ดังปรากฏในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยทักษะหรือวิทยาการที่ชนชั้นนำสงวนไว้สำหรับสมาชิกในกลุ่มทางสังคมของตนเองเท่านั้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กัญญิกา ศรีอุดม. “ความเป็นมาเรื่องการท่องเที่ยวในสังคมไทย”. ใน **สมุดภาพเที่ยวที่ต่าง ๆ**. นนทบุรี: ต้นฉบับ, ๒๕๕๘.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พิมพ์ครั้งที่ ๒๖. **เสด็จประพาสต้น ในรัชกาลที่ ๕. พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙.

พลาดศิษย์ สิทธิธัญกิจ. **ประพาสต้นในรัชกาลที่ ๕**. นนทบุรี: บันทึกสยาม, ๒๕๔๕.

ธงชัย วินิจจะกุล. “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ ๕ แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิธีภักดิ์ทั้งในและนอกประเทศ”. **รัฐศาสตร์สาร**. ๒๔, ๒ (๒๕๕๖): ๑-๖๖.

วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ. “การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ.

๒๕๔๕-๒๕๗๕”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สุกัญญา สัจฉายา. “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะนักคิดชน”. ใน **ปียรชกวิรินทร์**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทย และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ร่วมกับฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สุภาพร คงศิริรัตน์. “การศึกษาพระโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓.

อรรรรณ ศรีอุดม. “พระราชนิพนธ์ ไกลบ้าน กับบางมุมมองด้านการท่องเที่ยว”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ๒, ๔ (ม.ค.-เม.ย.๒๕๕๔) ๘๕-๑๐๔.

อาทิมา พงศ์ไพบุลย์. “คุณค่าของพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกประจำวันการเสด็จประพาสในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ภาษาอังกฤษ

Scott, John, ed. **A Dictionary of Sociology**. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Suwannakij, Sing. “**King and Eye: Visual Formation and Technology of the Siamese Monarchy**”. Ph.D. Dissertation, Faculty of Humanities, University of Copenhagen, 2013.

คำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงราย^๑

พรรณวดี รัตนศักดิ์, สุทธา รัตนศักดิ์^๒

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจำแนกประเภทของคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงราย โดยใช้ทฤษฎีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเริ่มจากการกำหนดคำจำกัดความของคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำ แล้วรวบรวมคำต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกันกับคำข้างต้นจากพจนานุกรมล้านนา - ไทย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างคำนามและคำกริยา(การก) เพื่อศึกษาความแตกต่างและสร้างส่วนประกอบของความหมายเฉพาะของแต่ละคำ แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ไปตรวจสอบกับผู้ออกภาษาซึ่งเป็นคนที่เกิดและเติบโตในจังหวัดเชียงราย

ผลการศึกษาพบว่า คำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงรายสามารถจำแนกประเภทโดยใช้ทฤษฎีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายได้ ๙ หมวด คือ หมวดกริยาที่ใช้มือรวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ หมวดกริยาที่ใช้มือทำให้สิ่งที่ปิดอยู่เผยออก หมวดกริยาที่ใช้มือเออบางอย่างออกจากที่เดิม หมวดกริยาที่ใช้มือทำให้บางอย่างสูงจากที่เดิม หมวดกริยาที่ใช้มือล้วงเข้าไปในบางสิ่งที่เป็นช่องหรือรูและอาจเออหรือไม่เออบางสิ่งที่อยู่ในนั้นออกมา หมวดกริยาที่มือเหนียวหรือรั้งสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ หมวดกริยาที่ใช้มือทำให้บางอย่างเป็นรอย หมวดกริยาที่ใช้มือบังคับ หรือใช้กำลังกดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และหมวดกริยาที่ใช้มือแตะต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นอกจากนี้การศึกษาดังกล่าวยังสามารถจำแนกความแตกต่างของคำในแต่ละหมวดซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน โดยสรุปเป็นคำจำกัดความของคำต่าง ๆ ได้

คำสำคัญ: คำกริยาที่แสดงการใช้มือ, ภาษาถิ่นเชียงราย, ทฤษฎีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย

^๑ บทความวิจัยนี้ได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๗

^๒ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

A Semantics Study of Hand-Related Verbs in Chaingrai Dialect of Thai

Panwadee Rattanasak, Suttha Rattanasak^๑

Abstract

This study aims at classifying types of hands-related verbs spoken in Chiang Rai dialects by using componential analysis.

For the data collection procedure, the researcher started with defining hands-related verbs and grouping them in accordance with the Lanna-Thai dictionary. Then, the data was analyzed using componential analysis by taking the interrelationship between nouns and verbs into consideration to study the differences and components of each word. The data was checked by language informants who were originally born and raised in Chiang Rai.

The study showed that hands-related verbs can be grouped into nine categories: hands-related verbs indicating how to hold something; hands-related verbs indicating how to uncover something; hands-related verbs indicating how to move something; hands-related verbs showing how to raise something; hands-related verbs showing how to grasp something in a hole or take something out, which may or may not take something out of the hole; hands-related verbs showing how to make a scratch; hands-related verbs showing how to control or press something; and hands-related verbs showing how to touch something. In addition, this study also showed the differences of words in each category which denotes their closely-related meanings.

Keywords : hands-related verbs , Chiang Rai dialects , componential analysis

^๑ A lecturer in the Department of Thai Language and Culture, School of Liberal Arts, Maefahluang University.

บทนำ

ภาษาไทยมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากหนังสือ**คลังคำ** (นวรรรณ พันธุเมธา, ๒๕๔๗) ที่รวมคำที่มีความหมายเหมือนหรือใกล้เคียงกันไว้เป็นหมวดเดียวกัน เช่น หมวดคำที่หมายถึง การหา (นวรรรณ พันธุเมธา, ๒๕๔๗: ๗๘๔) ได้แก่คำว่า หา จัดหา ค้นหา สืบหา เสาะหา แสวงหา หมวดคำที่หมายถึง การเลือก (นวรรรณ พันธุเมธา, ๒๕๔๗: ๗๘๕) ได้แก่คำว่า เลือก คัด คัดเลือก สรรเลือกสรร และหมวดคำที่หมายถึง การระบุ (นวรรรณ พันธุเมธา, ๒๕๔๗: ๗๘๖) ได้แก่คำว่า ระบุ เจาะจง กำหนด จำกัด เป็นต้น

สอดคล้องกับสุวิไล เปรมศรีรัตน์ (๒๕๒๖) ที่ได้ศึกษาเรื่องคำตัดในภาษาไทย โดยจำแนกความหมายของคำต่าง ๆ ที่หมายถึงการตัด ด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (Componential Analysis) ทำให้เห็นว่ามีความหมายใกล้เคียงกันที่หมายถึงการตัด เช่น คำว่า บด หั่น สับ ขอย ฉือน เป็นต้น

นอกจากนี้ไม่เพียงแต่ภาษาไทยกลางเท่านั้นที่มีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่ในภาษาถิ่นเหนือก็มีคำเหล่านี้ด้วย โดยเฉพาะคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีหลายคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ซึ่งในแต่ละคำนั้น จะมีความหมายที่แตกต่างกันอยู่ โดยหากผู้ใช้ไม่ทราบความหมายที่แท้จริง แล้วนำไปใช้ผิด ความหมายของคำก็จะคลาดเคลื่อนไปจากวัตถุประสงค์ที่ต้องการสื่อสารได้ เช่น คำว่า “นุ้ม /nũm/” และ “ญวาม /ɲwâam/” ทั้งสองคำล้วนหมายถึงอาการหยิบหรือจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งสิ้น แต่เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (Componential Analysis) ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันมากในการศึกษาความหมายของคำ (เพียรศิริ วงศ์วิภาณนท์, ๒๕๒๕) โดยการวิเคราะห์อรรถลักษณะ (Distinctive Features หรือ Semantic Component) หรือความหมายย่อยที่ประกอบขึ้นเป็นความหมายของคำหนึ่ง ๆ ซึ่งต้องพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างคำนามและคำกริยา (การก) เพราะคำกริยาจะเกิดขึ้นเองไม่ได้ ต้องสัมพันธ์กับคำนามหน่วยอื่น ๆ ด้วย คือ หน่วยแสดงอาการหรือผู้กระทำ (A) หน่วยรับสภาพหรือสิ่งที่ถูกกระทำ (O) หน่วยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการกระทำ (I) และอาจจะมีหน่วยสถานที่ที่การกระทำนั้นเกิดขึ้น (L) ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว จะพบว่า ทั้งสองคำมีความหมายแตกต่างกันที่ท่าทางของมือ และปริมาณของที่ติดมากับมือ โดยคำว่า “นุ้ม /nũm/” จะกางนิ้วมือออกเล็กน้อย

และจะได้ปริมาณของติดมือมาน้อยกว่า “ญว๋าม /ηwòam/”

จากการพบคำที่มีความหมายใกล้กันดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาเพื่อจำแนกประเภทของคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเขียงราย ด้วยวิธีวิเคราะห์ห้องประกอบทางความหมาย (Componential Analysis) โดยการวิเคราะห์อรรถลักษณะ (Distinctive Features) หรือ (Semantic Component) เพื่อทำให้เห็นความแตกต่างของแต่ละคำ และจะได้นำไปใช้ได้ถูกต้อง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อจำแนกประเภทของคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเขียงราย โดยใช้ทฤษฎีวิเคราะห์ห้องประกอบทางความหมาย (Componential Analysis)

แนวคิดสำคัญ

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีวิเคราะห์ห้องประกอบทางความหมาย (Componential Analysis) และนำข้อมูลมาวิเคราะห์อรรถลักษณะ (Distinctive Features) ตามที่ เพียรศิริ วงศ์วิมานนท์ (๒๕๒๕) กล่าวไว้เกี่ยวกับการวิเคราะห์อรรถลักษณะไว้ดังนี้

ในการวิเคราะห์อรรถลักษณะนี้ มีหลักการเบื้องต้น ๒ ประการ คือ

๑. ความหมายของคำนำมาแจกเป็นส่วนของความหมายย่อยได้ ส่วนย่อยเหล่านี้ เรียกว่า อรรถลักษณะ (Semantic Feature หรือ Semantic Component)

๒. อรรถลักษณะแต่ละประการที่ประกอบขึ้นมาเป็นความหมายของคำแต่ละคำนั้น จะมีใช้อรรถลักษณะที่พบในคำเพียงคำเดียว กล่าวคือ อรรถลักษณะเป็นเครื่องช่วยให้เราเห็นความสัมพันธ์ของความหมายของคำต่าง ๆ

ตัวอย่างเช่น ความหมายของคำว่า พ่อ และ แม่ อาจจะแยกออกมาเป็นอรรถลักษณะได้หลายประการ เช่น

พ่อ	แม่
<มีชีวิต>	<มีชีวิต>
<เพศชาย>	<เพศหญิง>
<โตแล้ว>	<โตแล้ว>
<มีลูก>	<มีลูก>
<มนุษย์>	<มนุษย์>
<สัตว์>	<สัตว์>

จะเห็นได้ว่า อรรถลักษณะเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของความหมายของคำอื่น ๆ ได้อีกหลายคำ เช่น

เด็กชาย	เด็กหญิง
<มีชีวิต>	<มีชีวิต>
<เพศชาย>	<เพศหญิง>
<ยังไม่โต>	<ยังไม่โต>
<ไม่มีลูก>	<ไม่มีลูก>
<มนุษย์>	<มนุษย์>

เมื่อเปรียบเทียบดูจะเห็นว่า มีอรรถลักษณะร่วมกันในความหมายของคำเหล่านี้หลายประการ และมีคุณสมบัติที่ช่วยในการแบ่งกลุ่ม เช่น กลุ่ม <มีลูก> และกลุ่ม <ไม่มีลูก> กลุ่ม <เพศชาย> และ กลุ่ม <เพศหญิง> และมักมีลักษณะตรงข้ามกัน ดังนั้นแทนที่จะใช้อรรถลักษณะจำนวนมากในการพรรณนาความหมายของคำนักภาษาศาสตร์จะใช้อรรถลักษณะจำนวนน้อยลง แต่กำหนดให้อรรถลักษณะเป็นคุณสมบัติ ๒ ค่า (binary value) เช่น แทนที่จะมีอรรถลักษณะ <มีลูก> และ <ไม่มีลูก> ก็ใช้อรรถลักษณะ ๒ ค่าเพียงประการเดียว คือ [มีลูก] อรรถลักษณะ <มีลูก> คือ [+ มีลูก] และอรรถลักษณะ <ไม่มีลูก> คือ [- มีลูก] อรรถลักษณะ จะเห็นว่า มีอรรถลักษณะที่ใช้เพียง ๕ ประการในการอธิบายความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันของความหมายของคำ

ดังนั้น การใช้บรรดลักษณะสองค่าสามารถบอกความหมายของคำทุก ๆ คำที่ยกมา และแสดงความสัมพันธ์อันได้แก่ ความคล้ายคลึงและความแตกต่างของคำได้ตัวอย่างเช่น

พ่อ	แม่
$\left(\begin{array}{l} + \text{มีชีวิต} \\ + \text{มนุษย์} \\ + \text{โตแล้ว} \\ + \text{มีลูก} \\ + \text{ชาย} \end{array} \right)$	$\left(\begin{array}{l} + \text{มีชีวิต} \\ + \text{มนุษย์} \\ + \text{โตแล้ว} \\ + \text{มีลูก} \\ - \text{ชาย} \end{array} \right)$
$\left(\begin{array}{l} \text{เด็กชาย} \\ + \text{มีชีวิต} \\ + \text{มนุษย์} \\ - \text{โตแล้ว} \\ + \text{ชาย} \end{array} \right)$	$\left(\begin{array}{l} \text{เด็กหญิง} \\ + \text{มีชีวิต} \\ + \text{มนุษย์} \\ - \text{โตแล้ว} \\ - \text{ชาย} \end{array} \right)$

บรรดลักษณะบางบรรดลักษณะจะให้ความหมายโดยนัยเกี่ยวกับบรรดลักษณะอื่นได้ เช่น [+มนุษย์] ย่อมแสดงว่า [+มีชีวิต] หรือ [+มีลูก] ย่อมแสดงว่า [+โตแล้ว] บรรดลักษณะที่เป็นความหมายโดยนัยของบรรดลักษณะอื่น เช่น [+มีชีวิต] หรือ [+โตแล้ว] เป็นบรรดลักษณะชนิดเดาได้ (Redundant Feature) จากการปรากฏอยู่ของบรรดลักษณะอื่น ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่จำเป็นต้องแสดงบรรดลักษณะลงไปทุกประการ แต่อาจจะเลือกแสดงเฉพาะบรรดลักษณะเด่น (Distinctive Feature) และละบรรดลักษณะเดาได้เอาไว้ เช่น

พ่อ	แม่
$\left(\begin{array}{l} + \text{มนุษย์} \\ + \text{มีลูก} \\ + \text{ชาย} \end{array} \right)$	$\left(\begin{array}{l} + \text{มนุษย์} \\ + \text{โตแล้ว} \\ - \text{ชาย} \end{array} \right)$

เด็กชาย	เด็กหญิง
$\left(\begin{array}{l} + \text{ มนุษย์} \\ - \text{ มีลูก} \\ - \text{ โตแล้ว} \\ + \text{ ชาย} \end{array} \right)$	$\left(\begin{array}{l} + \text{ มนุษย์} \\ - \text{ มีลูก} \\ - \text{ โตแล้ว} \\ - \text{ ชาย} \end{array} \right)$

จากการแสดงเฉพาะอรรถลักษณะเด่น (Distinctive Feature) ข้างต้น ทำให้มองเห็นความแตกต่าง และคล้ายคลึงกันของความหมายของคำได้ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก

จากหลักการดังกล่าวทำให้เห็นว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (Componential Analysis) หมายถึง การวิเคราะห์ความหมายย่อยที่ประกอบขึ้นเป็นความหมายของคำหนึ่ง ๆ โดยการนำคำมาจัดประเภทและแจกแจงความหมายย่อย ซึ่งก็คือองค์ประกอบทางความหมาย (Semantic Component) หรือเรียกว่าอรรถลักษณะ (Semantic Feature) การวิเคราะห์องค์ประกอบนี้จะทำให้เห็นความสัมพันธ์กันทางความหมายของแต่ละคำ ทั้งคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก และบางคำมีความสัมพันธ์ทางความหมายน้อยมากหรือไม่มีเลย ดังนั้น การวิเคราะห์องค์ประกอบไม่เพียงแต่จะช่วยให้จำแนกประเภทของคำได้เท่านั้น แต่ยังสามารถบอกความแตกต่างของคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันได้อีกด้วย

นอกจากทฤษฎีวิเคราะห์องค์ประกอบ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์อรรถลักษณะแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับการหรือความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยนามและหน่วยกริยา ซึ่งฟิลมอร์ (Fillmore 1968: 24-25 อ้างถึงใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, ยุพาพรรณ หุ่นจำลอง และสร้อยญา เศรษฐมาลย์, ๒๕๕๔) ได้เสนอว่าความสัมพันธ์ทางอรรถศาสตร์ระหว่างคำนามและคำกริยา ควรมีดังนี้

๑. ผู้ทำ (Agentive) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา ในลักษณะผู้ทำให้เกิดเหตุการณ์ขึ้น โดยปกติผู้ทำให้เกิดเหตุการณ์ขึ้นจะเป็นสิ่งมีชีวิต

๒. เครื่องมือ (Instrument) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยาในลักษณะบ่งบอกเครื่องมือ หรือเครื่องมือที่ทำให้เกิดเหตุการณ์หรือสภาพซึ่งแสดงโดยคำกริยา

๓. ผู้รับสภาพ (Dative) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามที่หมายถึงสิ่งมีชีวิตกับคำกริยาในลักษณะที่ว่า คำนามได้รับการกระทบกระเทือนจากการกระทำหรือสภาพที่แสดงโดยคำกริยา

๔. ผลลัพธ์ (Factitive) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยาในลักษณะที่เป็นผลลัพธ์จากการกระทำ หรือจากสภาพที่แสดงโดยคำกริยา หรือความสัมพันธ์ในลักษณะที่เข้าใจได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความหมายของคำกริยา

๕. สถานที่ (Locative) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยาในลักษณะบ่งบริเวณที่เกิดเหตุการณ์หรือการกระทำซึ่งแสดงโดยคำกริยา

๖. ผู้ถูกกระทำ (Objective) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยาในลักษณะผู้ทรงสภาพ หรือผู้รับสภาพ หรือได้รับความกระทบกระเทือนจากการกระทำที่แสดงโดยคำกริยา

ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๗๐ Fillmore (Fillmore 1970, อ้างถึงใน นววรรณ พันธุเมธา, ๒๕๕๒) ได้เสนอการกใหม่เพิ่มขึ้นอีกชุดหนึ่ง คือ

๑. ผู้กระทำ (Agentive) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยาในลักษณะผู้ทำให้เกิดเหตุการณ์ขึ้น โดยปกติผู้ทำให้เกิดเหตุการณ์ขึ้นจะเป็นสิ่งมีชีวิตเท่าหรือเทียบ

๒. ผู้ทรง-รับ (Objective) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยาในลักษณะผู้ทรงสภาพที่แสดงโดยคำกริยา หรือผู้ที่รับสภาพ หรือได้รับความกระทบกระเทือนจากการกระทำที่บ่งโดยคำกริยา

๓. ผู้มีประสบการณ์ (Experiencer) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา ในลักษณะผู้มีความรู้สึกทั้งทางกายและจิตใจ มีอารมณ์ สามารถเรียนรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่บ่งด้วยคำกริยา

๔. จุดหมาย (Goal) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา ในลักษณะจุดสิ้นสุดของการกระทำซึ่งบ่งด้วยคำกริยา

๕. จุดเริ่มต้น (Source) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา
ในลักษณะจุดตั้งต้นของการกระทำซึ่งบ่งด้วยคำกริยา

๖. สถานที่ (Locative) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา
ในลักษณะบ่งบริเวณที่เหตุการณ์ หรือการกระทำซึ่งบ่งด้วยคำกริยา

๗. เครื่องมือ (Instrumental) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา
ในลักษณะบ่งบอกเครื่องมือ หรือเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ หรือสภาพซึ่งบ่งด้วย
คำกริยา

๘. เวลา (Time) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา ในลักษณะ
บ่งบอกเวลาของเหตุการณ์ หรือสภาพที่แสดงด้วยคำกริยา

๙. ผู้ร่วมกระทำ (Comitative) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับคำกริยา
ในลักษณะกระทำอาการ หรือทำให้เกิดเหตุการณ์ที่บ่งด้วยคำกริยาร่วมกันกับผู้อื่น

๑๐. ผู้ได้รับประโยชน์ (Benefactive) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคำนามกับ
คำกริยา ในลักษณะผู้ได้รับผลแห่งการกระทำซึ่งบ่งด้วยคำกริยา

ส่วน นววรรณ พันธุมธา (๒๕๕๑) ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง
หน่วยนามและหน่วยกริยามีแบบต่าง ๆ ต่อไปนี้

หน่วยนามบอกผู้ทำ หมายถึง ผู้กระทำอาการอย่างหนึ่ง ประกติจะอยู่หน้า
หน่วยกริยาแสดงอาการ

หน่วยนามบอกผู้มีสภาพ หมายถึง ผู้มีสภาพอย่างหนึ่ง ประกติจะอยู่หน้า
หน่วยกริยาแสดงสภาพ

หน่วยบอกนามผู้ประสบ หมายถึง ผู้ที่มีอารมณ์ความรู้สึกมีความรู้ความเข้าใจ
หรือมีประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ประกติจะอยู่หน้าหน่วยกริยาแสดงการประสบ

หน่วยนามบอกผู้ถูก หมายถึง ผู้รับการกระทำหรือประสบ ในบางกรณีผู้รับ
การกระทำจะเปลี่ยนสภาพ เปลี่ยนอากัปกิริยา เปลี่ยนสถานที่ หรือเปลี่ยนเจ้าของ

หน่วยนามบอกผล หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำ

หน่วยนามบอกผู้เสริม หมายถึง สิ่งที่ช่วยเสริมความหมายของหน่วยกริยาให้สมบูรณ์ขึ้น

หน่วยนามบอกผู้มีส่วนร่วม หมายถึง ผู้ร่วมทำอาการหรือมีสภาพ

หน่วยนามบอกสถานที่ หมายถึง สถานที่ที่เหตุการณ์เกิดขึ้น

หน่วยนามบอกเวลา หมายถึง เวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้น

หน่วยนามบอกแหล่งเดิม หมายถึง สภาพเดิม เหตุการณ์เดิม หรือที่เดิมก่อนที่จะมีการเปลี่ยนสภาพ หรือเปลี่ยนเหตุการณ์ หรือเปลี่ยนเจ้าของ หรือเปลี่ยนสถานที่

หน่วยนามบอกจุดหมาย หมายถึง จุดหมายของการเคลื่อนที่

หน่วยนามบอกเครื่องมือ หมายถึง เครื่องมือที่ใช้ทำกริยา

หน่วยนามบอกผู้เปรียบ หมายถึง ผู้ที่หรือสิ่งที่ใช้เปรียบเทียบช่วยขยายความหมายของหน่วยกริยา

หน่วยนามบอกเหตุ หมายถึง สาเหตุของสภาพหรือเหตุการณ์ มักอยู่หลังหน่วยกริยา และมีคำเชื่อมบอกเหตุ

หน่วยนามบอกลักษณะ หมายถึง ลักษณะของการกระทำ มักอยู่หลังหน่วยกริยาและมีคำเชื่อม ด้วย มาข้างหน้า

จากการก หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยนามและหน่วยกริยา ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะพิจารณาการก ดังนี้

หน่วยแสดงอาการหรือผู้กระทำ (Agentive - A)

หน่วยรับสภาพหรือสิ่งที่ถูกกระทำ (Objective - O)

หน่วยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการกระทำ (Instrumental - I)

และอาจจะมีหน่วยสถานที่ที่การกระทำนั้นเกิดขึ้น (Locative - L)

ขอบเขตการวิจัย

๑. ศึกษาเฉพาะคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำโดยตรง ไม่ใช้อุปกรณ์อื่น ๆ เช่น “หญิง” ใช้เข็มเป็นอุปกรณ์ เป็นต้น

๒. แหล่งข้อมูล ได้แก่ บ้านสันทรายน้อย ตำบลสันทราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

๓. ผู้บอกภาษาเป็นคนที่เกิดและเติบโตในจังหวัดเชียงราย จำนวน ๑๐ คน มีอายุตั้งแต่ ๕๕ ปีขึ้นไป เนื่องจากหากผู้บอกภาษาอายุน้อยกว่านี้อาจได้รับอิทธิพลจากภาษาไทยกลาง

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษาเอกสารและตำราจากห้องสมุด

๒. ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓. เก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีการดังนี้

๓.๑ กำหนดคำจำกัดความของคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำว่า หมายถึง การกระทำของมนุษย์ที่ใช้มือเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนที่ (เคลื่อนไหว) แล้วอาจทำให้น้ำอวัยวะบางอย่างเปลี่ยนสภาพหรือไม่ก็ได้

๓.๒ รวบรวมคำต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกัน (Semantic Field) (David Crystal ๑๙๘๐ อ้างถึงใน พัชรี พลาวงค์, ๒๕๕๒) กับคำข้างต้นให้ได้มากที่สุด โดยรวบรวมจากพจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (๒๕๕๗) ซึ่งจากการรวบรวมคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงราย มีทั้งสิ้น ๓๗ คำ ได้แก่ เปี้ย ญุ่ม ญวาม หลุบ ก่ำ โงบ โกบ บัด ตี เต ตึง ก่าง วั๊ก ญู ญุก ตั่ว จก จัก ถก ตัด หลก ยาด หยิก หยัก เก้า เต็ก บิบ บิด ฟั้น กั้น นวด งม ชวาม งม ๆ ชวาม ๆ จิ ต๊ะ เต้า

๔. วิเคราะห์ข้อมูล

๔.๑ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (Componential Analysis) โดยการวิเคราะห์อรรถลักษณะ (Distinctive Features) หรือ (Semantic Component) คือ การวิเคราะห์ความหมายย่อยที่ประกอบขึ้นเป็น

ความหมายของคำหนึ่ง ๆ ซึ่งต้องพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างคำนามและคำกริยา (การก) เพราะคำกริยาจะเกิดขึ้นเองไม่ได้ต้องสัมพันธ์กับคำนามหน่วยอื่น ๆ ด้วยคือ หน่วยแสดงอาการหรือผู้กระทำ (A) หน่วยรับสภาพหรือสิ่งที่ถูกกระทำ (O) หน่วยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการกระทำ (I) และอาจจะมีหน่วยสถานที่ที่การกระทำนั้นเกิดขึ้น (L) ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งส่วนประกอบของความหมายร่วมกัน

๔.๒ ศึกษาความแตกต่างของความหมายของแต่ละคำ โดยการเปรียบเทียบคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันไปที่ละกลุ่ม ก็จะพบส่วนประกอบที่ทำให้เห็นความแตกต่างของความหมายของคำแต่ละคำ และทำให้ได้โครงสร้างหลักของความหมาย “คำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงรายนะ”

๔.๓ สร้างส่วนประกอบของความหมายเฉพาะของแต่ละคำ โดยใช้ข้อมูลจากโครงสร้างหลักของความหมายในการหารายละเอียดปลีกย่อยที่เป็นลักษณะเฉพาะของคำแต่ละคำ

๔.๔ นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ไปตรวจสอบกับผู้ออกภาษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ

๕. สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

จากการนำคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงรายนะ ทั้ง ๓๗ คำ มาวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (Componential Analysis) โดยการวิเคราะห์อรรถลักษณะ (Distinctive Features) หรือ (Semantic Component) ซึ่งพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างคำนามและคำกริยา (การก) ทำให้พบว่าแต่ละคำนั้นมี ส่วนประกอบของความหมายร่วมกัน คือ

๑. เป็นกริยาอาการของมนุษย์
๒. ใช้มือในการกระทำ
๓. เกี่ยวข้องกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

แม้ทุกคำจะมีส่วนประกอบดังกล่าวร่วมกัน แต่แต่ละคำก็มีความหมายย่อยที่ทำให้แตกต่างจากคำอื่นด้วย จึงต้องมีการเปรียบเทียบเพื่อหาส่วนประกอบของความหมายของแต่ละคำ (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, ๒๕๒๖: ๑๙-๒๐) โดยจะพิจารณาจากคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันไปที่ละกลุ่ม เช่น คำว่า “ถุ่ม” กับ “ถวาม” และ “จ๊ก” กับ “ตึด” เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาทำให้พบโครงสร้างที่เป็นหลักของความหมาย “คำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำ” ว่าประกอบด้วย

๑. ลักษณะของมือที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แยกเป็น
 - ๑.๑ มือยึดเกาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทำให้เกิดผล ดังนี้
 - ๑.๑.๑ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเคลื่อนที่มากับมือ
 - ๑.๑.๒ สิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจเคลื่อนที่หรือไม่เคลื่อนที่มากับมือก็ได้
 - ๑.๒ มือไม่ยึดเกาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทำให้เกิดผล ดังนี้
 - ๑.๒.๑ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลง
 - ๑.๒.๒ สิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เปลี่ยนแปลง
๒. ส่วนของมือ และลักษณะอาการเคลื่อนไหวของมือ แยกเป็น
 - ๒.๑ ส่วนของมือ
 - ๒.๒ ท่าทางของมือ (การเคลื่อนไหว)
 - ๒.๓ การใช้เวลาในการกระทำ
 - ๒.๔ ทิศทางการเคลื่อนที่ของมือ
 - ๒.๕ การออกแรง
๓. ลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ใช้มือกระทำ แยกเป็น
 - ๓.๑ ชนิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 - ๓.๒ การเปลี่ยนแปลงสภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 - ๓.๓ ปริมาณของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ติดมากับมือ
๔. สถานที่ที่ใช้มือกระทำ แยกเป็น
 - ๔.๑ หัวไปไม่เฉพาะเจาะจง
 - ๔.๒ น้ำ
 - ๔.๓ ที่มีติด
 - ๔.๔ ช่องหรือรู

จากการศึกษาโครงสร้างที่เป็นหลักของความหมาย ของคำทั้ง ๓๗ คำ สามารถแสดงสรุปเป็นแผนภูมิ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของส่วนประกอบของโครงสร้างทางความหมายกับ “คำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเขียงราย” ดังนี้

	เป็ย	ญม	ญวาม	หญบ	ก	โหญบ	โภบ	ปัด	ต	เต	ตง	ก่าง	วัก	ญ	ญว	ตว	จก	จก	ถก	
๑. ลักษณะของมือที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																				
๑.๑ มื่อยึดเกาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																				
๑.๑.๑ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเคลื่อนที่มากับมือ																				
๑.๑.๒ สิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจเคลื่อนที่หรือไม่เคลื่อนที่มากับมือก็ได้																				
๑.๒ มือไม่ยึดเกาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																				
๑.๒.๑ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลง																				
๑.๒.๒ สิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เปลี่ยนแปลง																				
๒. ส่วนของมือ และลักษณะอาการเคลื่อนไหวของมือ																				
๒.๑ ส่วนของมือ																				
๒.๑.๑ นิ้วมือ (นิ้วใดก็ได้ : ๒ นิ้วขึ้นไป)																				
๒.๑.๒ นิ้วทั้งห้า																				
๒.๑.๓ นิ้วทั้งสิบ																				
๒.๑.๔ อยู่นิ้วมือ																				
๒.๑.๕ สั้นมือ																				

	เปีย	ญัม	ญวาม	หญบ	ก่า	โหงบ	โอบ	บู้ด	ตี่	เต	ตั่ง	ก่าง	กั๊ก	ญู้	ญูก	ตั่ว	จก	จก	ถก
๒.๑.๖ ทั้งฝ่ามือ																			
๒.๑.๗ ฝ่ามือทั้งสองข้าง																			
๒.๑.๘ เล็บ																			
๒.๑.๙ เล็บของสองนิ้ว																			
๒.๑.๑๐ ส่วนใดก็ได้ยกเว้น เล็บ																			
๒.๑.๑๑ ส่วนปลายของนิ้ว ใดก็ได้																			
๒.๒ ท่าทางของมือ (การเคลื่อนไหว)																			
๒.๒.๑ กางเล็กน้อย																			
๒.๒.๒ กางมากที่สุด																			
๒.๒.๓ งอนิ้ว																			
๒.๓ การใช้เวลา ในการกระทำ																			
๒.๓.๑ การกระทำเป็นไป อย่างรวดเร็ว																			
๒.๓.๒ การกระทำเป็นไป อย่างช้า ๆ																			
๒.๓.๓ การกระทำใช้เวลา นาน																			
๒.๔ ทิศทางการเคลื่อนที่ ของมือ																			
๒.๔.๑ ลากเป็นทางยาว																			
๒.๔.๒ ลากไปมา																			
๒.๔.๓ กดลงไป																			
๒.๔.๔ หมุน																			
๒.๔.๕ ดันไปข้างหน้า																			

	เปีย	ถม	ญวาม	ทญบ	กำ	โคงบ	โคง	ปัด	ตี	เต	ตั้ง	กำง	วิก	ญ	ญก	ตัว	จก	จก	ถก
๒.๕.๖ ล้วงไปข้างใน																			
๒.๕.๗ แนวตั้ง																			
๒.๕.๘ แนวนอน																			
๒.๕ การออกแรง																			
๒.๕.๑ มาก																			
๒.๕.๒ น้อย																			
๓. ลักษณะของสิ่งใด สิ่งหนึ่งที่ใช้มีกระทำ																			
๓.๑ ชนิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																			
๓.๑.๑ วัตถุหรือสิ่งของที่มี ขนาดพอดีมือ เช่น กระเป่าเงิน																			
๓.๑.๒ วัตถุหรือสิ่งของที่มี ลักษณะเป็นเส้น เช่น ผม ขน หญ้า																			
๓.๑.๓ วัตถุหรือสิ่งของ ขนาดเล็ก เช่น เหรียญ ทราช																			
๓.๑.๔ สิ่งของทั่วไป																			
๓.๑.๕ ผ้า																			
๓.๑.๖ กระดาษ																			
๓.๑.๗ แป้ง																			
๓.๑.๘ น้ำ																			
๓.๑.๙ ถุงมีหู																			
๓.๑.๑๐ เนื้อคน																			
๓.๑.๑๑ เนื้อสัตว์																			
๓.๑.๑๒ เนื้อพืช																			
๓.๑.๑๓ ของด้านเดียว																			

	เปีย	นุ่ม	นุ่มวาม	หนึบ	ก้า	โหนบ	โหนบ	บึด	ตี	เต	ตั้ง	ก้าง	วัค	ญึ	ญึก	ตัว	จก	จก	ถก
๓.๑.๑๔ ของทั้งสองด้าน																			
๓.๒ การเปลี่ยนแปลงสภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																			
๓.๒.๑ มีช่องแคบ									■										
๓.๒.๒ มีช่องกว้าง										■									
๓.๒.๓ บางส่วนห้อยถ่วงลงมา																■			
๓.๒.๔ เละ																			
๓.๒.๕ มีช่องเหลวออกมาหรือคลูกเกล้าเข้ากัน																			
๓.๒.๖ แน่นเข้า																			
๓.๓ ปริมาณของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ติดมากับมือ																			
๓.๓.๑ มาก			■																
๓.๓.๒ น้อย		■															■		
๔. สถานที่ที่ใช้มือกระทำ																			
๔.๑ หัวไปไม่เฉพาะเจาะจง																			
๔.๒ น้ำ													■						
๔.๓ ที่มีด																			
๔.๔ ช่องหรือรู																	■		

	ติด	หลวม	ขาด	หยิก	หยัก	เก่า	แตก	บิด	บิด	พัน	กัน	นิ้ว	งม	สวม	สวม ๑ ซวม ๑	อื่น ๆ	อื่น ๆ	อื่น ๆ
๑. ลักษณะของมือที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																		
๑.๑ มือยึดเกาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																		
๑.๑.๑ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเคลื่อนที่มากับมือ																		
๑.๑.๒ สิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจเคลื่อนที่หรือไม่เคลื่อนที่มากับมือก็ได้																		
๑.๒ มือไม่ยึดเกาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																		
๑.๒.๑ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลง																		
๑.๒.๒ สิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เปลี่ยนแปลง																		
๒. ส่วนของมือ และลักษณะอาการเคลื่อนไหวของมือ																		
๒.๑ ส่วนของมือ																		
๒.๑.๑ นิ้วมือ (นิ้วใดก็ได้ : ๒ นิ้วขึ้นไป)																		
๒.๑.๒ นิ้วทั้งห้า																		
๒.๑.๓ นิ้วทั้งสิบ																		
๒.๑.๔ อุ้งมือ																		
๒.๑.๕ ส้นมือ																		
๒.๑.๖ ทั้งฝ่ามือ																		
๒.๑.๗ ฝ่ามือทั้งสองข้าง																		
๒.๑.๘ เล็บ																		

	ติด	หลัก	ขาด	หยิก	หยิก	เก่า	เด็ก	จับ	บิด	พัน	กัน	นิ้ว	งม	ชวาม	ชวาม ๆ	จี้	ต๊ะ	เต้า
๒.๑.๙ เล็บของสองนิ้ว				■														
๒.๑.๑๐ ส่วนใดก็ได้ยกเว้น เล็บ							■											
๒.๑.๑๑ ส่วนปลายของ นิ้วใดก็ได้																■		
๒.๒ ท่าทางของมือ (การเคลื่อนไหว)																		
๒.๒.๑ กางเล็กน้อย																		
๒.๒.๒ กางมากที่สุด																		
๒.๒.๓ งอนิ้ว																		
๒.๓ การใช้เวลาในการกระทำ																		
๒.๓.๑ การกระทำเป็นไป อย่างรวดเร็ว	■																	
๒.๓.๒ การกระทำเป็นไป อย่างช้า ๆ													■	■				
๒.๓.๓ การกระทำใช้เวลานาน																		
๒.๔ ทิศทางการเคลื่อนที่ของมือ																		
๒.๔.๑ ลากเป็นทางยาว			■															
๒.๔.๒ ลากไปมา					■													
๒.๔.๓ กดลงไป				■	■													
๒.๔.๔ หมุน								■										
๒.๔.๕ ดันไปข้างหน้า																		
๒.๔.๖ ล้วงไปข้างใน																		
๒.๔.๗ แนวดิ่ง																	■	
๒.๔.๘ แนวนอน																		■

	ติด	หลก	ขาด	หยึก	หยัก	เก๋	เด็ก	บับ	บิด	พ่น	กัน	นวด	งม	ชวาม	ชวาม ๗	จ	ต๊ะ	เต้า
๒.๕ การออกแรง																		
๒.๕.๑ มาก																		
๒.๕.๒ น้อย																		
๓. ลักษณะของสิ่งใด สิ่งหนึ่งที่ใช้มือกระทำ																		
๓.๑ ชนิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																		
๓.๑.๑ วัตถุหรือสิ่งของที่มี ขนาดพอดีมือ เช่น กระเป๋าสตางค์																		
๓.๑.๒ วัตถุหรือสิ่งของที่มี ลักษณะเป็นเส้น เช่น ผม ขน หญ้า																		
๓.๑.๓ วัตถุหรือสิ่งของ ขนาดเล็ก เช่น เหรียญ ทราช																		
๓.๑.๔ สิ่งของทั่วไป																		
๓.๑.๕ ผ้า																		
๓.๑.๖ กระดาษ																		
๓.๑.๗ แป้ง																		
๓.๑.๘ น้ำ																		
๓.๑.๙ ถุงมีหู																		
๓.๑.๑๐ เนื้อคน																		
๓.๑.๑๑ เนื้อสัตว์																		
๓.๑.๑๒ เนื้อพืช																		
๓.๑.๑๓ ของด้านเดียว																		
๓.๑.๑๔ ของทั้งสองด้าน																		

	ติด	หลก	ยาค	หยึก	หยึก	เก๋	เด็ก	บับ	บิต	พึ่น	กัณ	นวด	งม	ชวาม	งม ๆ ชวาม ๆ	จี	ต๊ะ	เต้า
๓.๒ การเปลี่ยนแปลงสภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง																		
๓.๒.๑ มีช่องแคบ																		
๓.๒.๒ มีช่องกว้าง																		
๓.๒.๓ บางส่วนห้อยถ่วงลงมา																		
๓.๒.๔ เละ										■								
๓.๒.๕ มีของเหลวออกมาหรือคูลูกเคล้าเข้ากัน											■							
๓.๒.๖ แน่นเข้า												■						
๓.๓ ปริมาณของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ติดมากับมือ																		
๓.๓.๑ มาก																		
๓.๓.๒ น้อย																		
๔. สถานที่ที่ใช้มือกระทำ																		
๔.๑ ทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจง														■				
๔.๒ น้ำ													■					
๔.๓ ที่มีด															■			
๔.๔ ช่องหรือรู																		

จากแผนภูมิสามารถอธิบายส่วนประกอบของโครงสร้างทางความหมายของคำต่างๆ ตามตัวอย่าง ดังนี้

เปีย/pia/ เป็นการใช้มือกระทำโดย

๑. ใช้นิ้วทั้งห้ารวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้
๒. ใช้เวลาในการกระทำอย่างรวดเร็ว

๓. ใช้กับวัตถุหรือสิ่งของที่มีขนาดพอดีมือ (กระเป๋าเงิน, ยางลบ, พวงกุญแจ)

ณุ่ม/ηúm/ เป็นการใช้มือกระทำโดย

๑. ใช้นิ้วทั้งห้ารวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้
๒. กางนิ้วทั้งห้าออกเล็กน้อย
๓. มีปริมาณของติดมากับมือน้อย
๔. ใช้กับวัตถุหรือสิ่งของที่มีขนาดเล็ก

ณวาม/ηwâam/ เป็นการใช้มือกระทำโดย

๑. ใช้นิ้วทั้งห้ารวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้
๒. กางนิ้วทั้งห้าออกมากที่สุด
๓. มีปริมาณของติดมากับมือมาก
๔. ใช้กับวัตถุหรือสิ่งของที่มีขนาดเล็ก

โกบ/kòop/ เป็นการใช้มือกระทำโดย

๑. ใช้นิ้วทั้งสี่รวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้
๒. กางนิ้วทั้งสี่ออกเล็กน้อย
๓. มีปริมาณของติดมากับมือน้อย
๔. ใช้กับวัตถุหรือสิ่งของที่มีขนาดเล็ก

โงบ/Nòop/ เป็นการใช้มือกระทำโดย

๑. ใช้นิ้วทั้งสี่รวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้
๒. กางนิ้วทั้งสี่ออกมากที่สุด
๓. มีปริมาณของติดมากับมือมาก
๔. ใช้กับวัตถุหรือสิ่งของที่มีขนาดเล็ก

ส่วนประกอบของโครงสร้างทางความหมายดังกล่าว ทำให้สามารถสรุปความหมายในรูปของคำจำกัดความที่สรุปอย่างย่อ ๆ ซึ่งเฉพาะส่วนประกอบของความหมายเด่น ๆ ที่จะแสดงความแตกต่างของคำนั้น ๆ จากคำอื่น ๆ ในหมวดความหมายเดียวกันดังต่อไปนี้

คำ

๑. เปี้ย /pǎa/
๒. ญุ่ม /ŋùm/
๓. ญว๋าม /ŋwâam/

๔. หลุบ /ŋùp/

๕. กำ /kām/

๖. ไหงบ /Nòop/

๗. โkob /kòop/

๘. ปี้ด /pǐt/

๙. ตี /tǐi/

๑๐. เต /tee/

๑๑. ตั่ง /tǎN/

๑๒. ก่าง /kǎaN/

๑๓. วัk /wǎk/

๑๔. ญู้ /ŋùu/

๑๕. ญุก /ŋók/

๑๖. ตั่ว /tǎw/

ความหมาย

กริยาที่ใช้นิ้วทั้งห้ารวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้โดยเร็ว

กริยาที่กางนิ้วทั้งห้าออกเล็กน้อยเพื่อรวบจับ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ จะได้ปริมาณน้อยกว่าญว๋าม

กริยาที่กางนิ้วทั้งห้าออกมากที่สุดเพื่อรวบจับ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ จะได้ปริมาณมากกว่าญุ่ม

กริยาที่ใช้นิ้วทั้งห้ารวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้

กริยาที่ใช้นิ้วทั้งห้ารวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ โดยงอนิ้ว
ทั้งห้าให้จดยังมือ

กริยาที่กางนิ้วทั้งสิบให้ห่างกันให้มากที่สุดเพื่อรวบ
จับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้จะได้ปริมาณมากกว่าโkob

กริยาที่กางนิ้วทั้งสิบให้ห่างกันให้ห่างกันเล็กน้อยเพื่อ
รวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ จะได้ปริมาณน้อยกว่าไหงบ

กริยาที่ใช้มือทำให้สิ่งที่ปิดอยู่เผยออกโดยออกแรง
มากกว่า ตี เต ตั่ง และกำ

กริยาที่ใช้นิ้วมือทำให้สิ่งที่ปิดอยู่เผยออก โดยทำให้
สิ่งนั้นมีช่องแคบกว่า เต

กริยาที่ใช้นิ้วมือทำให้สิ่งที่ปิดอยู่เผยออก โดยทำให้
สิ่งนั้นมีช่องกว้างกว่า ตี

กริยาที่ใช้นิ้วมือทำให้สิ่งที่ปิดอยู่ (ผ้า) เผยออก

กริยาที่ใช้นิ้วทำให้สิ่งที่ปิดอยู่ (กระดาด) เผยออก

กริยาที่ใช้ข้อมือเอาน้ำออกจากที่เดิม

กริยาทั้งฝ่ามือเอาบางอย่างออกจากที่เดิม
โดยออกแรงดัน

กริยาที่ใช้นิ้วมือทำให้บางอย่างขึ้นให้สูงจากที่เดิม

กริยาที่ใช้นิ้วมือทำบางอย่างที่มีลักษณะเป็นถุง
มีหูขึ้นให้สูงจากที่เดิมโดยบางส่วนของสิ่งนั้นห้อย
ถ่วงลงมา

๑๗. จก /cók/	กริยาที่ใช้มือทั้งฝ่ามือล้วงเข้าไปในบางสิ่งที่เป็นช่องหรือรูและอาจเอาหรือไม่เอาสิ่งที่อยู่ในนั้นออกมา
๑๘. จัก /cák/	กริยาที่ใช้นิ้วมือเหนียวหรือรังสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยใช้เวลาในการกระทำนานกว่าตัด
๑๙. ตัด /twt/	กริยาที่ใช้นิ้วมือเหนียวหรือรังสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยใช้เวลาในการกระทำเร็วกว่าจัก
๒๐. ถก /thók/	กริยาที่ใช้นิ้วมือเหนียวหรือรังผ้า
๒๑. หลก /lók/	กริยาที่ใช้นิ้วมือเหนียวหรือรังเส้นผม, เส้นขนหรือหญ้า
๒๒. ญาติ /ŋâat/	กริยาที่ใช้เล็บทำให้บางอย่างเป็นรอยโดยลากเป็นทางยาว
๒๓. หยิก /jäk/	กริยาที่ใช้เล็บ ๒ นิ้วทำให้บางอย่างเป็นรอยโดยออกแรงกดลงไป
๒๔. หยัก /ják/	กริยาที่ใช้เล็กทำให้บางอย่างเป็นรอยโดยออกแรงกดลงไป
๒๕. เก้า /käw/	กริยาที่ใช้เล็บทำให้บางอย่างเป็นรอยโดยลากไปมา
๒๖. เต็ก /ték/	กริยาที่ใช้มือส่วนใดก็ได้ยกเว้นเล็บบังคับหรือใช้กำลังกดด้านใดด้านหนึ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
๒๗. บีบ /bìp/	กริยาที่ใช้ฝ่ามือสองหรือนิ้วมือบังคับหรือใช้กำลังกดด้านทั้งสองของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
๒๘. บิด /bit/	กริยาที่ใช้นิ้วมือบังคับหรือใช้กำลังกดด้านทั้งสองของสิ่งนั้นแล้วหมุน
๒๙. พัน /fân/	กริยาที่ใช้นิ้วมือและอุ้งมือบังคับหรือใช้กำลังกดสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนและ
๓๐. กั้น /kân/	กริยาที่ใช้นิ้วมือหรืออุ้งมือบังคับหรือกำลังกดสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้ของเหลวที่มีอยู่ออกมาหรือเพื่อคลุกเคล้าให้เข้ากัน
๓๑. นวด /nûat/	กริยาที่ใช้อุ้งมือหรือสันมือบังคับหรือใช้กำลังกดสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้มีเนื้อแน่นเข้าหรือนิ่ม

๓๒. งม /nom/	กริยาที่ใช้มือทั้งฝ่ามือและต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่าง ซ้ำ ๆ ในน้ำ
๓๓. ซวาม/swaam/	กริยาที่ใช้มือทั้งฝ่ามือและต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
๓๔. งม ๆ ซาม ๆ /Nom Nom swaam swaam/	กริยาที่ใช้มือทั้งฝ่ามือและต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่าง ซ้ำ ๆ ในที่มีมือ
๓๕. จิ /cí/	กริยาที่ใช้ส่วนปลายของนิ้วและต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
๓๖. ต๊ะ/tá/	กริยาที่ใช้มือทั้งฝ่ามือและต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยฝ่ามือ อยู่ในลักษณะแนวตั้ง
๓๗. เต้า/táw/	กริยาที่ใช้มือทั้งฝ่ามือและต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยฝ่ามือ อยู่ในลักษณะแนวนอน

นอกจากนี้ การวิเคราะห์โดยใช้ส่วนประกอบของโครงสร้างทางความหมาย ดังกล่าวเป็นเกณฑ์ ยังทำให้สามารถจำแนก “คำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำใน ภาษาถิ่นเชียงราย” ได้ ๙ หมวด คือ

๑. หมวดคำกริยาที่ใช้มือรวบจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ มี ๗ คำ คือ
 - เปี้ย /piá/
น้องเปี้ยปากกาไปเขียนหนังสือ
 - ถุ่ม /túm/
แม่ถุ่มเกลือไปใส่แกง
 - ญว๋าม /ɲwâam/
น้องญว๋ามบะหินใส่ถุงไปยืมนก
 - หลุบ /lúp/
พี่หลุบผมเล่น
 - กำ /kâm/
พ่อกำไม้ตีลูก
 - โหงบ /hòop/
น้องโหงบขนมใส่ในถุง

- โกว /kòop/
พ่อโกวบะหินไปใส่กระถาง

๒. หมวดกริยาที่ใช้มือทำให้สิ่งที่ปิดอยู่เผยออก มี ๕ คำ คือ

- บิด /pwt/
แม่บิดผ้าห่มซาอะสตางค์ที่อยู่บนเตียง
- ตี /tìi/
พ่อตีถุงพ่อว่ามีเสื่อที่ตัว
- เต /tee/
แม่เตกล่องหนังสือ
- ตึง /tŭN/
แม่ตึงเสื่อพ่อฮอยเป็อน
- ก่าง /kääN/
พ่อก่างหนังสือพิมพ์ออกอ่าน

๓. หมวดกริยาที่ใช้มือเอาบางอย่างออกจากที่เดิม มี ๒ คำ คือ

- วิก /wák/
แม่วิกน้ำออกจากกालะม้ง
- ญู้ /ญู๋น/
พ่อญู้โต๊ะ

๔. หมวดกริยาที่ใช้มือทำให้บางอย่างขึ้นให้สูงจากที่เดิม มี ๒ คำ คือ

- ญุก /ญูก/
น้องญุกเก้าอี้
- ติ้ว /tíw/
แม่ตี้วถุงผัก

๕. หมวดกริยาที่ใช้มือล้วงเข้าไปในบางสิ่งที่เป็นช่องหรือรูและอาจเอาหรือ
ไม่เอาบางสิ่งที่อยู่在那น้อออกมา มี ๑ คำ คือ

- จก /cók/
น้องจกสตางค์ออกจากกระเป่า
พ่อยีนจกกระเป่าเตี๋ย

๖. หมวดกริยาที่มือเหนียวหรือรั้งสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้มี ๔ คำ คือ

- จี้ก /cák/
น้องจี้กผมพี่
- ตืด /twt/
พี่ตืดผมน้อง
- ถก /thók/
แม่ถกผ้าออกจากกระเป๋
- หลก /lók/
น้องหลกหงอกฮื้อแม่

๗. หมวดกริยาที่ใช้มือทำให้บางอย่างเป็นรอย มี ๔ คำ คือ

- ญาต /ŋâat/
น้องญาตหน้าพี่
- หยิก /ják/
แม่หยิกแขนลูก
- หยัก /ják/
พี่หยักคองน้อง
- เก้า /kăw/
พ่อเก้าหลัง

๘. หมวดกริยาที่ใช้มือบังคับ หรือใช้กำลังกดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มี ๖ คำ คือ

- เต็ก /ték/
ลูกเต็กขาแม่
- บีบ /bìip/
ลูกบีบขาแม่
- บิด /bit/
แม่บิดหูลูก
- พัน /fân/
น้องพันข้าวในจาน
- กั้น /kân/
แม่กั้นกะทิ

- นวด /nûat/
แม่ นวด แป้ง ยะขนม
- ๙. หมวดกริยาที่ใช้มือแตะต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มี ๖ คำ คือ
 - งม /Nom/
น้องงม เขา สะตาง คีโน น้ำ
 - ซวาม /swaam/
แม่ ซวาม หน้า ผาก ลูก พ่อ ว่า มี ใช้ ก่อ
 - งม ๆ ซวาม ๆ /Nom Nom swaam swaam/
น้องงม ๆ ซวาม ๆ เขา สะตาง คีโน เพียง
 - จิ /cí/
น้องจिन้า พ่อ ว่า อ่อน ก่อ
 - ต๊ะ /tá/
ลูก ต๊ะ ผา จัน เป็น ฮอย
 - เต้า /táw/
ลูก เต้า โต๊ะ

สรุป

จากการศึกษาคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงรายทั้ง ๓๗ คำนี้ พบว่าแม้ทุกคำจะมีส่วนประกอบทางความหมายร่วมกัน แต่แต่ละคำจะมีส่วนประกอบชี้เฉพาะที่ทำให้มีความหมายของคำแตกต่างกันไป และยังสามารถจำแนกประเภทกลุ่มคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงรายได้ ๙ หมวด

การศึกษาคำความสัมพันธ์ของส่วนประกอบต่าง ๆ ทางความหมายนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจความแตกต่างของกลุ่มคำซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน กล่าวคือ สามารถจำแนกความแตกต่างได้โดยอาศัยส่วนประกอบของความหมายส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือมากกว่านั้นเป็นเกณฑ์ จนสามารถนำมาสรุปเป็นคำจำกัดความของคำต่าง ๆ ได้ และความรู้นี้อาจนำไปประกอบการให้ความหมายคำในการทำพจนานุกรมได้ต่อไป

นอกจากการศึกษาคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำในภาษาถิ่นเชียงราย แล้ว สามารถนำความรู้นี้ไปปรับใช้กับการศึกษากลุ่มคำกริยาที่แสดงการใช้มือกระทำใน ภาษาถิ่นต่าง ๆ และกลุ่มคำกริยาที่แสดงการใช้อวัยวะอื่นกระทำ เช่น เท้า ต่อไป

บรรณานุกรม

กรรณิการ์ วิมลเกษม. **ภาษาถิ่นเหนือ**. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

นววรรณ พันธุมธธา. **คลังคำ**. กรุงเทพฯ :อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗.

_____. **ไวยากรณ์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พรพิลาส เรื่องโชติวิทย์. **การวิเคราะห์ความหมายของคำ**. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

พัชรี พลาวงศ์. **ความรู้เบื้องต้นทางอรรถศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

เพียรศิริ วงศ์วิมานนท์. **เอกสารการสอนและแบบฝึกหัดปฏิบัติขุติวิชาภาษาไทย ๓ หน่วยที่ ๑๓**. สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๒๖). “เรื่องคำตัดในภาษาไทย.” **วารสาร ภาษาและวัฒนธรรม**. ปีที่ ๓: เล่มที่ ๑, น.๑๗-๓๐.

อัญชลิกา ผาสุกกิจ. **คำเรียกรสในภาษาถิ่นตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาศาสตร์ ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๗.

Fillmore, Charles. **The case for case**. Universals in Linguistic Theory, 1-88, edited by E. 1968.

Bach & R.t. Harms. London: Holt, Rinchart & Winston. อ้างถึงใน อมรา ประสิทธิ์
รัฐสินธุ์ ยุพาพรรณ หุ่นจำลอง และสร้อยญา เศรษฐมาลัย. **ทฤษฎีไวยากรณ์**.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

Fillmore, Charles. **Some problems for case grammar**. Working Papers in
Linguistics. Ohio State University 10, 1970: 245-265. อ้างถึงใน นววรรณ
พันธุ์เมธา. **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๓ เล่ม ๒ หน่วยที่ ๗ - ๑๕**.
พิมพ์ครั้งที่ ๘. สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒.

มิใช่เพียงแค่ว่า: สมญาดารากับอำนาจของสื่อ ในการวิจารณ์พฤติกรรมและสร้างภาพตัวแทนบุคคล ในวงการบินไทย^๑

รัชนิกร รัชตกรตระกูล^๒

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้ในการตั้งฉายาดารา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๘ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษากับบทบาทของฉายาดาราตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๘

ผลการศึกษาพบว่าฉายาดาราที่นำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาทั้งสิ้น ๑๑๒ ฉายา ปรากฏกลวิธีทางภาษาที่หลากหลายในการตั้งฉายา ทั้งการใช้นามนัย การเล่นสัมผัส การเล่นคำ การดัดแปลงคำ การอ้างถึง การใช้ถ้อยคำนัยแฝง การเปรียบเทียบ การใช้สำนวน และการพวนคำ กลวิธีทางภาษาเหล่านี้สัมพันธ์กับบทบาทของฉายาดารา ๒ ประการ บทบาทประการแรกคือ ฉายาดารามีบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์ ความประพฤติ รวมถึงความสามารถในการทำงานของบุคคลในวงการบิน บทบาทประการที่สองคือ ฉายาดารามีบทบาทการประกอบสร้าง ตอกย้ำ และผลิตซ้ำภาพตัวแทนของบุคคลในวงการบิน อันเป็นผลมาจากกระบวนการและบริบทเชิงเวลาในการตั้งฉายาดารา กล่าวคือสถาบันสื่อมวลชนร่วมกันคัดเลือกข่าวและเหตุการณ์ในรอบปีมาตั้งเป็นฉายาในช่วงปลายเดือนธันวาคมอันเป็นรอยต่อระหว่างปีเก่ากับปีใหม่ โดยนัยนี้ฉายาดาราจึงเป็นชุดความหมายอันเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึงเหตุการณ์

^๑ บทความนี้ปรับปรุงจากบทความเรื่อง ฉายาดารา:อำนาจของสื่อมวลชนในการตั้งสมญาอำนาจของภาษาในการสร้างภาพตัวแทน ซึ่งนำเสนอครั้งแรกในการประชุมวิชาการระดับชาติภาษาและวัฒนธรรม ๒๕๕๘ เรื่อง “อำนาจไร้พรมแดน: ภาษา วัฒนธรรม การสื่อสารและอำนาจในชีวิตประจำวัน” เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๘ ณ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล

^๒ นักวิจัย AR ๕ ประจำสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากปีเก่า ที่พร้อมให้นำมาใช้ซ้ำในปีใหม่และปีต่อ ๆ ไป โดยมีสื่อสมัยใหม่เอื้อให้
การเผยแพร่ชุดความหมายจากฉายาเป็นไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันก็เก็บรักษา
ชุดความหมายให้สืบค้นได้อย่างไม่รู้จัก

คำสำคัญ: ฉายา, สมณานาม, กลวิธีทางภาษา, ภาพตัวแทน, บุคคลในวงการบันเทิงไทย

Not Just a Nickname: Labels for Entertainers and the Media's Power to Criticize the Behavior and Construct Representations of Entertainers

Ratchaneekorn Ratchatakortrakoon^๑

Abstract

This study aims to study the linguistic devices used for the construction of nicknames of Thai entertainers and to study the relationship between the linguistic devices in the role of assigning nicknames to Thai entertainers during 2005-2015.

The study reveals that there were several linguistic devices used for the construction of 112 labels during this period, namely; metonymy, assonance, puns, adaptation of words, allusions, verbal irony, metaphors, idioms, and spoonerisms. These linguistic devices relate to two roles in the assignment of nicknames to Thai entertainers. The first role is to criticize the behavior and performance of Thai entertainers. The second role is to construct, reinforce and reproduce the image of entertainers. The process – typically the selection of one event from the past year used as material for label construction – creates a nicknames of entertainers as a reminder of the event during the last year, which will continue to be used in the following year. Through social media, nicknames of entertainers are easily disseminated and preserved for repeated future searching.

Keywords label, linguistic devices, representations, Thai entertainers.

^๑ Researcher (AR5), Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University.

ความนำ

สมญานามหรือฉายาเป็นภาษาที่แสดงให้เห็นศิลปะและปฏิภาณของผู้ใช้ภาษา เพราะการตั้งสมญานามหรือฉายาต้องใช้กลวิธีอันแยบคายเพื่อให้สมญานามนั้นไม่เพียงติดหูหากแต่ยังต้องเชื่อมโยงความหมายไปถึงบุคคล สถานที่ หรือสิ่งของที่ได้รับสมญานามนั้น ๆ ด้วย การตั้งสมญานามมักปรากฏในวงการสื่อมวลชนที่ต้องใช้ภาษาที่เร้าความสนใจผู้เสพข่าวเป็นพิเศษ โดยปรากฏการตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการต่างๆ ทั้งการเมือง กีฬา รวมถึงวงการบันเทิง เนตรทราย มณีโชติ (๒๕๔๕:๓) ได้กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของการตั้งสมญานามหรือฉายาว่า

สมญานามเป็นการประทับตรารูปแบบหนึ่ง ซึ่งระบุถึงบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี...แม้ว่าการตั้งหรือให้สมญานามจะมาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะหรือพฤติกรรมเฉพาะตัวของบุคคลหรือสิ่งนั้นๆ แต่คำละคำที่เลือกมาใช้จะให้น้ำหนักในการสร้างอารมณ์หรือความรู้สึกที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นสมญานามบางชื่อยังมีรากฐานมาจากตำนานหรือความเชื่อแฝงฝัง (myth) ซึ่งสะท้อนแนวคิดหรือมุมมองบางอย่างของผู้ตั้งสมญานามในฐานะสมาชิกของสังคมหรือวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วย

โดยนัยนี้สมญานามจึงมิได้เป็นเพียงแต่ภาษาที่เร้าความสนใจเท่านั้น หากแต่สมญานามยังสะท้อนระบบคิดของสังคมและวัฒนธรรมที่ประกอบสร้างสมญานามนั้นด้วย

ด้วยความน่าสนใจของสมญานามข้างต้นจึงมีผู้สนใจนำสมญานามในวงการต่างๆ มาศึกษาเป็นจำนวนมาก อาทิ วันดี ทองงอก (๒๕๓๓) สุวรรณ งามเหลือ (๒๕๓๙) เนตรทราย มณีโชติ (๒๕๔๔) ศิริพร ภัคดีผาสุข (๒๕๔๗, ๒๕๔๙) วชิรา ปริญญาพรหม (๒๕๕๐) สุรีเนตร จรัสจรุงเกียรติ (๒๕๕๒) ปิยะพันธ์ วัชรานุกุล (๒๕๕๓) ทศนีย์ สระทองคำ (๒๕๕๖) งานวิจัยเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาสมญานามในวงการการเมืองหรือกีฬา จะมีเพียงแต่งานวิจัยของสุรีเนตรที่ศึกษาสมญานามในวงการบันเทิง อย่างไรก็ตามข้อมูลในงานวิจัยของสุรีเนตรก็เป็นสมญานามลับที่ชื่อเจ็ดตั้งขึ้น มิใช่สมญานามที่สมาคมนักข่าวบันเทิงร่วมกันตั้งให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงอย่างเปิดเผย

และเป็นธรรมเนียมปฏิบัติทุกสิ้นปีซึ่งเป็นข้อมูลในงานวิจัยนี้ ในการตั้งสมมติฐาน ให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงอย่างเปิดเผยนั้น กลวิธีทางภาษาที่ผู้สื่อข่าวใช้เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นปัจจัยที่ทำให้สมมติฐานสามารถบรรลุวัตถุประสงค์คือการทำให้ผู้อ่านสนใจสมมติฐานที่ตั้งขึ้น ในขณะที่เดียวกันกลวิธีทางภาษาก็เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สมมติฐานที่ตั้งขึ้นปราศจากความหยาบคายหรือความไม่สุภาพ ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้สื่อข่าวถูกฟ้องร้องจากบุคคลที่ถูกตั้งสมมติฐาน การตั้งสมมติฐานที่ **“เร้าความสนใจแต่ไม่หยาบคาย”** นี้จึงน่าสนใจศึกษาว่า ในการตั้งสมมติฐานให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงนั้น ผู้สื่อข่าวใช้กลวิธีใดบ้าง และกลวิธีทางภาษาเหล่านั้นมีบทบาทอย่างไร

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้ในการตั้งฉายาดารา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๘ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษากับบทบาทของฉายาดาราโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) และนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

ขอบเขตข้อมูล

สมมติฐานหรือฉายาของดาราที่ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาเป็นสมมติฐานที่สมาคมนักข่าวบันเทิงร่วมกันเสนอและคัดเลือกสมมติฐานให้บุคคลที่อยู่ในวงการบันเทิง โดยเริ่มปีแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ ตั้งจำนวน ๑๒ สมมติฐาน จากครั้งนั้นทุกช่วงปลายปีคือสัปดาห์สุดท้ายของเดือนธันวาคม สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงจะร่วมกันตั้งสมมติฐานให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ แต่ลดจำนวนเหลือเพียง ๑๐ สมมติฐานในปีต่อ ๆ มา จนปี พ.ศ. ๒๕๕๘ มีสมมติฐานทั้งสิ้น ๑๑๒ สมมติฐาน ดังตารางต่อไปนี้

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับ สมญานาม
๒๕๔๘ ^๔	๑	เจ้าหญิงกัมมะลอ	คัทลียา แมคอินทอช
	๒	อิมผ้าซาก	บงกช คงมาลัย
	๓	พระเอกเทวดา	เจษฎาภรณ์ ผลดี
	๔	เต๋าเงินล้าน	พัชราภา ไชยเชื้อ
	๕	ดาวค้ำกรู	ธงไชย แมคอินไตย์
	๖	ไซในหิน	รัฐภูมิ โตคงทรัพย์
	๗	จุกเงินแสน	ไปรยา สวนดอกไม้
	๘	ป่าสี่ยม	สรยุทธ สุทัศนะจินดา
	๙	ไม้...กินเด็ก	มาช่า วัฒนพานิช
	๑๐	สามีดีแตก	สมชาย เข็มกลัด
	๑๑	ไฮปลาแดกฝั่งเพชร	เพชรทาย วงศ์คำเหลา
	๑๒	สาวฮอตไร้ระเบียบ	ทาทา ยัง

^๔ สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๘). “ตึก-บงกช” ขอมรับฉายา “อิมผ้าซาก”. เดลินิวส์, ๒๐๕๓๑, ๑๙.

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับ สมญานาม
๒๕๔๙ ^๕	๑๓	พระเอกบนหิ้ง	ธนา สุทธิกมล
	๑๔	สตอร์เบอร์รี่เรียกพี่	ปานวาด เหมมณี
	๑๕	มนต์รักพระเครื่อง	รัฐภูมิ โตคงทรัพย์
	๑๖	หลงฟองเบียร์	วรณัฐ ภิรมย์ภักดี
	๑๗	เจ้าหญิงตัวจริง	แอน ทองประสม
	๑๘	กูไม่กลับ	คัทลียา แมคอินทอช
	๑๙	เต๋ามหาเสน่ห์	ศุภักษร ไชยมงคล
	๒๐	ชายในฝัน	ธีรเดช วงศ์พัวพันธ์
	๒๑	ซาตานหน้าหยก	ชาคริต แย้มนาม
	๒๒	ร้อยเล่มเกวียน	หยาดทิพย์ ราชปาล
	๒๕๕๐ ^๖	๒๓	ป่าพันปี
๒๔		ลิ้นเหลี่ยมทอง	กรรชัย กำเนิดพลอย
๒๕		เพื่อนรักช่วยหักเหลี่ยม	พัชรภา ไชยเชื้อ
๒๖		เข็มแทงใจ	เมย์ เพ็ญอารมณ์
๒๗		คาสโนว่าฆ่าไม่ตาย	เกริกพล มัสยวาณิช
๒๘		พ่อม่ายเลือดเดือด	สมชาย เข็มกลัด
๒๙		คุณป้าแอบแสบ	เนาวรัตน์ ยุกตะนันท์
๓๐		ผู้จัดพจมาน	วราวุธ มิลินทจินดา
๓๑		แค่เพื่อนค่ะพี่ (ตุ๋)	ยศวี หัสดีวิจิตร
๓๒		เมียมืออาชีพ	นันทิดา แก้วบัวสาย

^๕ สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๙). “๑๐ ดาราฉายาใหม่ นักข่าว-จัดให้.”

ไทยรัฐ, ๕๗, ๙, ๑๙

^๖ สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๐). “สื่อตั้งฉายา ๑๐ คนบันเทิงฮอต”.

เดลินิวส์, ๒๑๒๕๘, ๑, ๑๕.

มีใช้เพียงแต่ฉายา: สมญาตาราภิรมย์กับอำนาจของสื่อในการวิจารณ์พฤติกรรม
และสร้างภาพตัวแทนบุคคลในวงการบันเทิงไทย

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับ สมญานาม
๒๕๕๑ ^๓	๓๓	สะใภ้นอกทำเนียบ	สุนันท์ คงยิ่ง
	๓๔	คาสโนว่าป่าของแพง	เกริกพล มัสยวาณิช
	๓๕	เทวดาเสียวไวย	สรารัฐ มาตรทอง
	๓๖	หน้าใส (ไม่) ซื่อ	มารีไอ้ เมาร็อ
	๓๗	มาม่า คอนเฟิร์ม (ไม่ท้อง)	ศรัณย์รัชต์ วิสุทธานาดา
	๓๘	องค์ลำบาก	พนม ยีรัมย์
	๓๙	ทิงเจอร์เบอร์รี่	อุษามณี ไวยาณนนท์
	๔๐	แอบแบ้วจอมฉก	เจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ
	๔๑	คู่รักพาร์ทไทม์	อริชชาติ ชุมนานนท์และ สาวิกา ไชยเดช
	๔๒	นางฟ้าเดินดิน	เขมนิช จามิกรณ์
	๒๕๕๒ ^๔	๔๓	ลับลวงแหล
๔๔		แบ้วตีนปลาย	ทักษอร สุขเจริญ
๔๕		อีหนูจูบสะท้าน	ไโปรยา สวนดอกไม้
๔๖		ลัมมหาเสน่ห์	ปกรณ์ ลัม
๔๗		มดคันจิ้ง	ณภัช วัฒนากมลวุฒิ
๔๘		มายวัยทีน	อินทรา เกตุวรสุนทร
๔๙		มายลี้ภัย	สิริยม ภักดีดำรงฤทธิ์
๕๐		ฉิ่งฝั่งเพชร	ปฎิญา วรรตระกุลและ สุนรรัตน์ วัฒนาเศลารัตน์
๕๑		นางเอกร้อยเล่มเกวียน	ณอมมาลย์ บุญยศักดิ์
๕๒		นักฉกไร้ยางอาย	ศุภชัย ศรีวิจิตร

^๓ สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๑). “แสบ ๆ คั่น ๆ ตามพฤติกรรม ฉายา ดารา”. **ไทยรัฐ**, ๕๗, ๑๔.

^๔ สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๒). “นาธานคว่ำลับลวงแหล ณอมมาลย์ นางเอกร้อยเล่มเกวียน”. **เดลินิวส์**, ๒๑๔๘๙, ๑, ๑๕.

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับสมญานาม
๒๕๕๓ ^๔	๕๓	สำหรับลิรัก	สาวิกา ไชยเดช
	๕๔	เมียบวงหลวงสิงหาร	อัญญา เองตระกูล
	๕๕	พ่อฟิล์มฉีกฉีก	รัฐภูมิ โตคงทรัพย์
	๕๖	มายดีเอ็นเอ	แอนนี่ บรู๊ค
	๕๗	ซูเปอร์เบอร์รี่	มาช่า วัฒนพานิช
	๕๘	ปลิงปากหวาน	กฤษณ์ ศรีภูมิเศรษฐ์
	๕๙	นางฟ้ามาเฟีย	ณอมมาลย์ บุญยศักดิ์
	๖๐	หมวยแอ็บแตก	โตอาน่า จงจินตนาการ
	๖๑	กวนมินเมา	ศกุลวัฒน์ คณารส
	๖๒	ซูปตาร์พันธุ์ข้าวเหนียว	ณเดชน์ คุกิมิยะ

^๔ สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๓). “เร้าแรงงส์! ฉายาดารา ๕๓ จากสมาคมนักข่าวบันเทิง”. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, <http://www.thairath.co.th/content/๑๓๕๖๑๐> (เนื่องจากหอสมุดแห่งชาติได้ปิดการสืบค้นหนังสือพิมพ์เก่าเพื่อการปรับปรุงอาคาร ข้อมูลหนังสือพิมพ์เก่าสามารถสืบค้นได้จากไมโครฟิล์มซึ่งทำสำเนาถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ดังนั้นข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลออนไลน์)

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับ สมญานาม
๒๕๕๔ ^{๑๐}	๖๓	เจ้าหญิงหิงห้อย	อารยา เอฮาร์เก็ต
	๖๔	มังกรในขวดแก้ว	ณวัฒน์ กุลรัตนรักษ์
	๖๕	ผลอเพราะเจอซี้ม	อาร์กซ์ อมรศุภศิริ
	๖๖	ลั่นน้ำมันพราย	กฤษณ์ ศรีภูมิเศรษฐ์
	๖๗	แบรี่ฮอตเวอร์	ณเดชน์ คูกิมิยะ
	๖๘	มือปราบปลิง	พัชราภา ไชยเชื้อ
	๖๙	นางฟ้าเดินดินแดง	เขมนิจ จามิกรณ์
	๗๐	ซูปตาร์ต้าใครอย่าแตะ	ณอมมาลย์ บุญยศักดิ์
	๗๑	โดนแดงดอง	วรัทยา นิลคูหา
	๗๒	มายอ๊บไหลด	มาช่า วัฒนพานิช

^{๑๐} สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๔) “๑๐ ฉายาดารา”. สดาร์นิวส์. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://dara.hunsa.com/๓๗๖๑๑-๑๐-%E๐%B๘%๘๙%E๐%B๘%B๒%E๐%B๘%A๒%E๐%B๘%B๒%E๐%B๘%๙๔%E๐%B๘%B๒%E๐%B๘%A๓%E๐%B๘%B๒%E๐%B๘%๙B%E๐%B๘%B๕-๕๕.html>

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับ สมญานาม
๒๕๕๕ ^{๑๑}	๗๓	ซูปตาร์เกษียณเต้า	พัชรภา ไชยเชื้อ
	๗๔	หมีทำมिन	เขมนิจ จามิกรณ์
	๗๕	อัมหมิ้นล้าน	บงกช คงมาลัย
	๗๖	ปากปลาร้าหน้าเป๊ะ	ณอมมาลย์ บุญยศักดิ์
	๗๗	สวยขิงสื่อ	เจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ
	๗๘	เสียเหลี่ยมหล่อ	ปกรณ์ ลัม
	๗๙	คาสโนวีปากเปื่อย	พีชญา วัฒนนามนตรี
	๘๐	จำอวดหน้าม่าน	วุฒิธร มิลินทจินดา
	๘๑	ไลน์ดีแตก	เชษฐวุฒิ วัชรคุณ
	๘๒	สั้นเสมอหู	สุธีวัน ทวีสิน
๒๕๕๖ ^{๑๒}	๘๓	ผีปากไร้ตะกร้อ	ภัทรธิดา พัชรวีระพงษ์
	๘๔	คั่นฟ้าคว้าว้าเมีย	ภาคิน คำวิลัยศักดิ์
	๘๕	เกรียนมินโฮ	ปกรณ์ ฉัตรบริรักษ์
	๘๖	มาตามเอื้ออาทร	นันทิดา แก้วบัวสาย
	๘๗	แบ้วฉกทะเลเบียน	เจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ
	๘๘	กูลสตรีดีแตก	พัชรินทร์ จัดกระบวนพล
	๘๙	สก็อยมือขง	ราณี แคมเปน
	๙๐	สั้นเสียเหลี่ยม	สุธีวัน ทวีสิน
	๙๑	ซูปตาร์เทวดา	จิรายุ ตั้งศรีสุข
	๙๒	ลำซิ่งขิงเกิด	อิตารัตน์ ศรีจุมพล (หญิงลี)

^{๑๑} สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง.(๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๕). “ซูปตาร์เกษียณเต้า” สื่อตั้งฉายา อัม, “พลอย-ปากปลาร้าหน้าเป๊ะ”. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๓๑๕๘๖๒>.

^{๑๒} สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๖) “แต่งโมผีปากไร้ตะกร้อ - โตโน่คั่นฟ้าคว้าว้าเมีย ฉายาตารา ๕๖”. **ไทยรัฐออนไลน์**. ค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๓๙๑๒๔๒>.

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับ สมญานาม
๒๕๕๗ ^{๑๓}	๙๓	ป่าหมากกระชากหงอก	ปริญ สุภารัตน์
	๙๔	แก้วเฮขติเบอร์รี่สีมิติ	คิมเบอร์ลี แอน เทียมศิริ
	๙๕	ดาวเทียมไม่เจียมตัว	ณิชารีย์ โชคประจักษ์
	๙๖	มือฉกตกสวรรค์	เจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ
	๙๗	ร็อกไวเลอร์	เสกสรร สุขพิมาย
	๙๘	หล่อลื่นรั้ว	พัชฎะ นามปาน
	๙๙	คุณพ่อจมนุ่มชุ่มกิน	พีรชต์ นิธิไพศาลกุล
	๑๐๐	ชื่อเจ้สั่งลุย	ปนัดดา วงศ์ผู้ดี
	๑๐๑	เพื่อนซี้บุญซีเดียด	น้ำทิพย์ รัชตวิบูลย์และ ยศวดี หัสดีวิจิตร
	๑๐๒	คู่จิ้นหินแกรนิต	ธนิช มนูญศิลป์และ อรณศ ตีคาบาลเส

^{๑๓} สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๗). “ฉายาดาราปี ๕๗ ปริญ-ป่าหมาก”.
ไทยรัฐออนไลน์. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๔๗๐๖๗๓>

ปี พ.ศ.	ลำดับ	สมญานาม	บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับ สมญานาม
๒๕๕๘ ^{๑๔}	๑๐๓	หุ่ยทั้งเมีย	ปีเตอร์ คอร์ป โตเรนดัล
	๑๐๔	จิว ๔G ดีไวไฟ	ธรรศภาคย์ ซีและ สุนทรทิพย์ เหลืองอุทัย
	๑๐๕	ล้างท้องร้องหาผ้า	ภัทรธิดา พัชรวีระพงษ์
	๑๐๖	มือฉกดกตาแพ	เจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ
	๑๐๗	พอม่ายคลายมนตร์	ภาคิน คำวิลัยศักดิ์
	๑๐๘	คูจิ้น...ฟินไม่ลง	พุดมิชชัย เกษตรสินและ วรัทยา นิลคูหา
	๑๐๙	หล่อลากข้าง	ปกรณณ์ ลัม
	๑๑๐	พระเอกสามชั้น	ศรัณย์ ศิริลักษณ์
	๑๑๑	นมชมพู สู้ไบแดง	มาริโอ้ เมาเร่อ
	๑๑๒	นางฟ้าพีร์แลนด์	เขมนิจ จามิกรณ์

ข้อตกลงเบื้องต้น

๑) สุวรรณณา งามเหลือ (๒๕๓๙: ๔) ให้คำนิยามสมญานามว่า “นามที่เป็นคำกลุ่มคำ หรือข้อความที่ใช้เป็นชื่อเรียกหรืออ้างอิงถึงบุคคล สิ่งของ ซึ่งไม่ใช่ชื่อจริง” เนื่องจากสมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงเรียกการตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงว่าการตั้ง “ฉายาดารา” ในงานวิจัยนี้คำว่า สมญานามของบุคคลในวงการบันเทิงกับฉายาดาราจึงมีความหมายเท่ากัน อันหมายถึง “การตั้งชื่อให้แก่บุคคลในวงการบันเทิง โดยชื่อที่ตั้งขึ้นนั้นไม่ใช่ชื่อจริง แต่อาจจะนำชื่อจริงไปเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งสมญานามได้”

^{๑๔} สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. (๒๒ ธ.ค. ๒๕๕๘). “ฉายาดาราปี ๕๘ แต่งไม่ ล้างท้องร้องหาผ้า-โตโน่ พอม่ายคลายมนตร์”. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๘, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๕๕๒๖๑๐>.

๒) การกล่าวถึงสมญานามหรือฉายาของดาราเพื่อประกอบการวิเคราะห์ ผู้วิจัยจะระบุเฉพาะสมญา เนื่องจากได้แสดงปีที่ได้รับสมญานาม ศิลปินผู้ได้รับสมญานาม และแหล่งสืบค้นไว้ในขอบเขตข้อมูลแล้ว

ผลการศึกษา

การอภิปรายผลการศึกษแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ประเด็นแรกเป็นการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สถาบันสื่อมวลชนใช้ในการตั้งสมญานาม ส่วนประเด็นที่สองเป็นการอภิปรายความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษากับบทบาทของสมญานาม

๑. กลวิธีทางภาษาที่สถาบันสื่อมวลชนใช้ในการตั้งสมญานามดารา
จากการศึกษาพบการใช้กลวิธีทางภาษาในการตั้งสมญานามทั้งสิ้น ๙ กลวิธี คือ การใช้นามนัย การเล่นสัมผัส การเล่นคำ การตัดแปลงคำ การอ้างถึง การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน การใช้ความเปรียบ การใช้สำนวน การพวนคำมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๑ การใช้นามนัย

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๒: ๒๔๘-๒๔๙) ให้ความหมายของนามนัย^{๑๔} (metonymy) ว่า “การใช้ภาพพจน์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้คำหรือวลีแทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีลักษณะเด่น หรือมีสัมพันธ์ภาพใกล้ชิดกับสิ่งที่แทนนั้น อาจแทนสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือนามธรรมก็ได้ เช่น คทา มงกุฎ ใช้แทนพระราชฯ” งานวิจัยหลายเรื่อง เช่น ศิริพร (๒๕๔๗, ๒๕๔๙), สุรีเนตร (๒๕๕๒) ได้ผลการวิจัยที่สอดคล้องกันว่า นามนัยเป็นกลวิธี

^{๑๔} ศิริพร ภักดีवासู (๒๕๔๙: ๒๔๗) ใช้คำว่า “อนุนามนัย” แทนคำ metonymy โดยให้ความหมายว่า “การกล่าวถึงส่วนย่อย (part) เพื่อหมายถึงส่วนใหญ่ (whole)” นอกจากนี้ยังปรากฏภาพพจน์อีกชนิดหนึ่งที่มีความใกล้เคียงกับนามนัยคือสมพจนนัย (synecdoche) อันหมายถึง “ภาพพจน์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้ส่วนย่อยที่สำคัญกล่าวแทนส่วนใหญทั้งหมด หรือใช้ส่วนใหญทั้งหมดแทนส่วนย่อยหรือกล่าวถึงนามธรรมที่ทำการอย่างรูปธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒: ๕๐๗) เมื่อพิจารณาจากนิยามจะเห็นได้ว่าภาพพจน์ทั้งสองชนิดใกล้เคียงกันมาก ดังที่ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๒: ๕๐๗) กล่าวถึงภาพพจน์ทั้งสองชนิดว่า “สมพจนนัยและนามนัยนั้นใกล้เคียงกันมาก จนนักวิจารณ์สมัยหลัง ๆ ในบางกรณีใช้สมพจนนัยรวม ๆ กันไปในฐานะเป็นนามนัย” ในงานวิจัยนี้ใช้คำว่านามนัยเพียงอย่างเดียวเมื่อกล่าวถึงการใช้ลักษณะเด่นเพื่อเรียกแทนสิ่งนั้นทั้งหมด เพื่อมิให้สับสนในการวิเคราะห์ข้อมูล

ทางภาษาที่พบในการตั้งสมญานามทุกสมญานาม ในงานวิจัยนี้แม้ว่านามนัยจะเป็นกลวิธีทางภาษาที่พบมากที่สุด เนื่องจากเป็นกลวิธีทางภาษาที่ทำให้ผู้อ่านเชื่อมโยงสมญานามไปถึงบุคคลที่ได้รับการตั้งฉายาได้ง่าย แต่นามนัยก็มีใช้กลวิธีที่สมาคมนักข่าวบันเทิงใช้ตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงทั้งหมด เนื่องจากสมญานามที่สมาคมนักข่าวบันเทิงตั้งให้แก่บุคคลบันเทิงมีบทบาทเฉพาะ ดังจะอภิปรายในหัวข้อบทบาทของสมญานามต่อไป

ลักษณะเด่นที่สมาคมนักข่าวบันเทิงเลือกมาตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงมีหลายมิติ ดังต่อไปนี้

๑.๑.๑ สถานภาพทางครอบครัว

สถานภาพคือ ฐานะของบุคคลที่ได้รับการเป็นสมาชิกของสังคม สถานภาพที่สมาคมนักข่าวนิยมนำมาตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงมากที่สุด ได้แก่ สถานภาพทางครอบครัวคือฐานะที่บุคคลในวงการได้รับการมีคู่ครอง หรือการมีบุตร เช่น *คุณพ่อจมนมชุ่มกิน*, *เมียหลวงหลงสังหาร*, *ม่ายวัยทีน*, *สะใภ้นอกท่าเนียบ*, *มาตามเอื้ออาทร*, *พ่อม่ายคลายมนตรี*, *ล้างท้องร้องหาพ่อ* จากการศึกษาสังเกตได้ว่าสมญานามที่ตั้งให้แก่ศิลปินชายจะเน้นไปทีความเป็นพ่อ โดยเฉพาะกรณีของศิลปินที่ปฏิเสธความเป็นพ่อ นอกเหนือจากตัวอย่างของพิรัชต์ก็มี *พ่อฟิล์มฉีกฉีก* ส่วนศิลปินหญิงจะเน้นสถานภาพของความเป็นม่าย เช่น *ม่ายอัปโหลด*, *ม่ายดีเอ็นเอ*, *ม่ายลี้ภัย*

สังเกตได้ว่าการตั้งสมญานามแก่บุคคลในวงการบันเทิงที่มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกันมักจะไม่สัมพันธ์กัน เช่นกรณีของรุ่งนภาซึ่งตกเป็นข่าวคู่กับรัฐภูมิ รัฐภูมิถูกตั้งสมญานามให้เป็น “พ่อ” ในฐานะรุ่งนภาถูกตั้งสมญานามให้เป็น “ม่าย” แทนที่จะเป็น “แม่” เช่นเดียวกับสมญานามของภาคินกับภัทรธิดา ที่ฝ่ายชายเป็น “พ่อม่าย” ในขณะที่บุคคลเดียวกันนี้เป็น “พ่อ” ในสมญานามของฝ่ายหญิง ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าสมญานามคือการประกอบสร้างภาพตัวแทนแก่บุคคล เพราะความเป็นแม่ที่เป็นข้อเท็จจริงก็ถูกสร้างภาพแทนด้วยความเป็นม่าย เช่นเดียวกับความเป็นพ่อที่ได้พิสูจน์แต่ก็ถูกประทับตราแล้วด้วยสมญานาม

๑.๑.๒ ลักษณะเด่นทางกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพคือลักษณะภายนอกที่ประจักษ์ด้วยการมองเห็น เช่น รูปร่าง หน้าตา ทรงผม การแต่งกาย ตัวอย่างการนำลักษณะทางกายภาพมาตั้งเป็นสมญานาม เช่น สั้นเสียเหลี่ยม, ไลน์ดีแตก บางครั้งเป็นลักษณะทางกายภาพที่บ่งบอกชาติพันธุ์ เช่น หมวยแอ๊บแตก, จิว αG, ตีไวไฟ

นอกจากนี้ยังสามารถสังเกตได้อีกว่าลักษณะทางกายภาพที่นิยมนำมาตั้งเป็นสมญานามให้แก่ศิลปินหญิงมักจะเน้นสัญลักษณ์ทางเพศคือทรงอก เช่น อิมหมิ่นล้าน, ซูปตาร์เกษิณเด้า, เต๋ามหาเสน่ห์, จุกเงินแสน อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ก็ปรากฏการตั้งสมญานามเกี่ยวกับหน้าอกให้แก่นักแสดงชาย เช่น นมชมพู สู้ไบแดง กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะที่แปลกจากปกติที่ฉายาของนักแสดงชายจะเน้นที่หน้าตา เช่น หล่อลั่นรั้ว, เสียเหลี่ยมหล่อ, ซาตานหน้าหยก

๑.๑.๓ พฤติกรรมหรือนิสัย

พฤติกรรมหรือนิสัยที่นำมาตั้งเป็นสมญานามมักจะเป็นนิสัยในเชิงลบ นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่าพฤติกรรมเกี่ยวกับการพูดถูกนำมาตั้งเป็นสมญานามมากที่สุด ทั้งการโกหก การพูดไม่สุภาพ เช่น ผีปากไร้ตะกร้อ, ซูปเบอร์รี่, ทิงเจอร์เบอร์รี่ นอกจากนี้พฤติกรรมการพูดที่เป็นลักษณะเด่นในการตั้งสมญานามของศิลปินชายคือวาทีศิลป์ที่สามารถใช้วาจามัดใจสตรี เช่น ลั่นน้ำมันพราย, ปลิงปากหวาน, ลั่นเสียมทอง พฤติกรรมการเสแสร้งหรือการสร้างบุคลิกภาพว่าเรียบร้อยของศิลปินหญิงก็มักจะถูกนำมาตั้งเป็นสมญานาม สังเกตได้ว่าในสมญานามเหล่านี้จะมีคำว่า “แอ๊บ” หรือ “แบัว” เช่น แบัวเอชดีเบอร์รี่สี่มิติ, แบัวฉกทะเลเบียน, กุลสตรีดีแตก, แบัวตีนปลาย, แอ๊บแบัวจอมฉก อย่างไรก็ตามคำว่า “แอ๊บแบัว” ก็ยังใช้ในความหมายของการสร้างบุคลิกภาพเป็นเด็กของศิลปินที่สูงอายุแล้วเช่นกรณี คุณป้าแอ๊บแบัว นอกจากนี้พฤติกรรมเชิงชู้สาวก็นำมาตั้งเป็นสมญานามเช่นเดียวกัน เช่น อีหนูจวบสะท้าน

๑.๑.๔ ชื่อ

การใช้ชื่อมาตั้งเป็นสมญานามให้แก่ศิลปินมีหลากหลายกลวิธี ทั้งการใช้ชื่อเล่นของศิลปินเองเช่น ป้าหมากกระซางหงอก, แบรี่ฮอตเวอร์, พ่อฟิล์ม

ฉีกฉีก, มดคันจิ้ง หรือการใช้นามสกุลมาตั้งเป็นสมญานาม เช่น ลัมมหาเสนห์

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้ชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับในลักษณะ ๆ ต่างกับบุคคลที่ได้รับสมญานามมาตั้งสมญานาม ที่พบมากที่สุดคือชื่อของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับคู่สาว เช่น หมีทำมืน, ซุปตาร์ต้าใครอย่าแตะ, มังกรในขวดแก้ว และบุคคลที่สามในความสัมพันธ์ เช่น แค่เพื่อนค่ะที่ (ตุ้), เข็มแทงใจ

จากตัวอย่างข้างต้น สามสมญานามแรกนำชื่อของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับคู่สาวกับศิลปินที่ได้รับสมญานามมาตั้งเป็นสมญานาม เช่นกรณีแรก “หมี” คือชื่อเล่นของพันตำรวจตรีศักดิ์สุนทร เปรมาพันธ์ ที่เป็นคู่รักของนางสาวเขมนิล ตัวอย่างที่สอง ต้า เป็นชื่อเล่นของ ดร.นาวัน เยาวพลกุล ซึ่งเป็นคู่รักของนางสาวเดอมาลัยในขณะนั้น และตัวอย่างที่สาม “แก้ว” คือชื่อเล่นของนางสาวจริญญาคู่รักของนายณวัฒน์ ส่วนสองตัวอย่างหลังจะเห็นได้ว่าชื่อเล่นทั้ง ๒ ชื่อ เป็นชื่อของคู่กรณีในความสัมพันธ์กับคู่สาว กล่าวคือ “พีตุ้” หมายถึง นางนันทิตา แก้วบัวสาย ภรรยาของนายชนม์สวัสดิ์ที่นางสาวยศวิมลมีข่าวว่าเป็นบุคคลที่สาม เช่นเดียวกับ “เข็ม” เป็นชื่อเล่นของนางสาวกฤตธีรา อินพรวิจิตร ผู้แทรกกลางในความสัมพันธ์ระหว่าง นายกรรชัยกับนางสาวเมย์เจ้าของสมญานาม

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้ชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นผู้บังคับบัญชามาตั้งเป็นสมญานาม เช่น โดนแดงแดง “แดง” คือชื่อเล่นของนางสุรางค์ เปรมปรีดี ผู้บริหารสถานีกองทัพบกช่อง ๗ สีซึ่งเป็นต้นสังกัดของนางสาววรัทยา

๑.๒ การเล่นสัมผัส

การใช้คำที่มีสัมผัสเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของภาษาไทย ทั้งการเล่นสัมผัสสระ พยัญชนะ และวรรณยุกต์ ผลของการใช้เสียงสัมผัสนอกจากจะเกิดความไพเราะแล้ว ยังมีผลต่อการทำให้สมญานามนั้นติดหู และจำง่ายยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่ากลวิธีการเล่นสัมผัสหรือการใช้สัมผัสปรากฏมากขึ้นจากช่วงแรกที่มีการตั้งสมญานามกล่าวคือ พ.ศ. ๒๕๔๘ พบการกลวิธีการใช้สัมผัสเพียง ๑ สมญานาม ในขณะที่ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ปรากฏสมญานามที่มีการเล่นสัมผัสถึง ๘ สมญานาม

การเล่นสั้มผัสในการตั้งสมญานามหรือให้แก่บุคคลในวงการบิน
ปรากฏ ๒ ลักษณะคือการเล่นสั้มผัสสระและการเล่นสั้มผัสพยัญชนะ

๑.๒.๒ การเล่นสั้มผัสสระ

การเล่นสั้มผัสสระในการตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบินนิยมใช้สั้มผัสชนิด คือการคล้องเสียงกับระหว่างคำที่อยู่ติดกัน เช่น คุณพ่อจน มุมข่มกิน, ลำซึ่งขิงเกิด, ปากปลาร้าหน้าเป๊ะ, เจ้าหญิงทิ้งห้อย, สำหรับลิ้รัก, คาสโนวา บ้ำของแพง, สามมิติแตก, คู่จิ้นพินไม่ลง

การใช้สั้มผัสคั้นนิยมน้อยกว่าสั้มผัสชนิด เช่น เพื่อนซี้บ๊วยซีเตียด, เปลอเพราะเจอซี้ม, เพื่อนรักช่วยหักเหลี่ยม

๑.๒.๒ การเล่นสั้มผัสพยัญชนะ

การเล่นสั้มผัสพยัญชนะเป็นกลวิธีการเล่นสั้มผัสที่พบจำนวนมากน้อยกล่าวคือปรากฏ ๕ สมญานามจากข้อมูลทั้งสิ้น ๑๑๒ สมญานาม โดยมีลักษณะร่วมกันคือมีความยาว ๓ พยางค์เหมือนกัน ปรากฏทั้งการเล่นสั้มผัสพยัญชนะทั้ง ๓ พยางค์ เช่น โดนแดงดอง, ลับลวงแหล และการเล่นสั้มผัสพยัญชนะที่ ๒ พยางค์แรก เช่น ลิ้นเหลี่ยมทอง, หล่อลิ้นร้ว, หล่อลากข้าง นอกจากนี้ยังปรากฏการเล่นจังหวะของสมญานามให้ออกเสียง ๓ พยางค์คล้ายภาษาเกาหลี เช่น เกเรียนมินโฮ, กวนมินมา

๑.๓ การอ้างถึง

การอ้างถึงในการตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบินคือการอ้างถึงสมญานามเดิมที่เคยตั้งไปแล้วในปีก่อน ๆ แล้วนำมาประกอบคำอื่น ๆ ในบริบทใหม่ กลวิธีการอ้างถึงนี้มักใช้ตั้งสมญานามให้แก่ศิลปินที่มีพฤติกรรมด้านชู้สาวโดดเด่น เช่น นางสาวเจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ ที่มักปรากฏข่าวเป็นมือที่สามในความสัมพันธ์ของศิลปินหลายคู่ สมญานามทุกสมญานามของนางสาวเจนี่จึงอ้างถึงคำว่า “ฉก” ในสมญานามเดิม ตั้งแต่ แอบแ้วจอมฉก แ้วฉกทะเลเบียน มือฉกตกสวรรค์ และมือฉกกดกาแฟ เช่นเดียวกับนายเกริกพล มัสยวานิช ที่ปรากฏข่าวความเจ้าชู้จนได้รับสมญานาม “คาสโนวา” ติดต่อกันถึงสองปีซ้อนคือ คาสโนวาฆ่าไม่ตาย และ คาสโนวาบ้ำของแพง

การแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ก็ทำให้เกิดการอ้างอิงถึงสมญานามเก่า เช่น สั้นเสียวเสี้ยว อ้างถึงสมญานาม สั้นเสมอหู ที่นางสาวสุธีวันได้รับมาแล้ว นอกจากนี้ยังปรากฏการอ้างอิงถึงสมญานามที่เกิดจากตั้งสมญานามจากลักษณะเด่นทางกายภาพของศิลปินหญิงคือหน้าอก ได้แก่ อ้อมหมั่นล้าน อ้างถึงสมญานาม อ้อมผ่าซาก เช่นเดียวกับ ซูปตาร์เกษียณเต้า อ้างถึงสมญานาม เต้าเงินล้าน

๑.๔ การใช้ถ้อยคำนัยพกผัน

“ถ้อยคำนัยพกผัน (verbal irony) มีนิยามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า หมายถึงการพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความตรงกันข้าม หรือการพูดสิ่งที่ผู้พูดเชื่อว่าเป็นเท็จ ตัวอย่างเช่น พูดว่า “ดี” แต่หมายความว่า “เลว” หรือผู้พูดไม่ได้เชื่อว่า “ดี” ตามที่ตนกล่าวถ้อยคำนัยพกผันต่างจากถ้อยคำที่เป็นเท็จตรงที่ผู้พูดจะต้องให้ผู้ฟังรู้ว่าตนต้องการหมายความตรงกันข้าม” (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, ๒๕๕๙: ๖๖) ลักษณะของถ้อยคำนัยพกผันในสมญานามของดาราระจะปรากฏในลักษณะของการใช้คำที่ขัดแย้งกัน โดยมีนัยเพื่อประชดบุคคลที่ได้รับสมญานาม

สำหรับศิลปินหญิงการใช้ถ้อยคำนัยพกผันจะปรากฏในลักษณะของคำที่ยกย่องความประพฤติแล้วต่อด้วยถ้อยคำที่มีความหมายตรงกันข้าม เช่น กุลสตรีดีแตก, เจ้าหญิงกามะลอ สมญานามเหล่านี้แสดงการประชดประชันเพื่อวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของศิลปินหญิงหลายคนที่คุณเหมือนจะเรียกร้อยย เป็น “กุลสตรี” หรือ “เจ้าหญิง” แต่ที่จริงแล้วมิได้เป็นเช่นนั้น

สำหรับศิลปินชายถ้อยคำนัยพกผันจะปรากฏในลักษณะของอาชีพคือ ซูปเปอร์สตาร์หรือพระเอกแล้วต่อท้ายด้วยคำว่า “เทวดา” หรือ “บนหิ้ง” เพื่อประชดประชันถึงพฤติกรรมหยิ่ง เข้าถึงยาก รวมถึงปฏิเสธการให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าว เช่น ซูปตาร์เทวดา, พระเอกบนหิ้ง และพระเอกเทวดา

๑.๕ การตัดแปลงคำ

การตัดแปลงคำคือการนำถ้อยคำหรือวลีที่เป็นที่รู้จักอยู่แล้ว อีกทั้งเป็นคำหรือกลุ่มคำที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่ได้รับสมญานาม มาเปลี่ยนคำหรือเติมคำ ทั้งนี้ถ้อยคำที่ยังคงเดิมมีหน้าที่เพื่อให้ผู้อ่านยังสามารถเชื่อมโยงความหมายไปถึงบุคคล

ผู้ได้สมญานามได้และในขณะเดียวกันถ้อยคำที่เปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมเข้าไปนั้น เป็นการแสดงภาพที่สื่อมวลชนต้องเน้นย้ำให้แก่บุคคลที่ได้รับการตั้งสมญานาม สังเกต ได้ว่าการตัดแปลงคำมักจะสมญานามที่มีความหมายเชิงลบ เช่น *ร็อกไวเลอร์*, *คั่นฟ้าคว่ำเมีย*, *องค์ลำบาก*, *เทวดาเสียวไวย*, *มนตรีรักพระเครื่อง*

สมญานามที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า มีการตัดแปลงคำหลายลักษณะ ตัวอย่างแรกเป็นคำว่า “ร็อกไวเลอร์” ซึ่งเป็นชื่อสายพันธุ์สุนัขที่นิสัยดุร้ายมาเปลี่ยน พยางค์แรกเป็น “ร็อก” เพื่อสื่อถึงนายเสกสรรค้ที่เป็นนักร้องเพลงร็อกและ ในขณะเดียวกันก็เปรียบนิสัยของนายเสกสรรค้ว่าดุร้ายเหมือนชื่อสายพันธุ์สุนัข ที่เป็นคำต้นความหมายเดิม ตัวอย่างที่สองนำวลี “คั่นฟ้าคว่ำดาว” ซึ่งเป็นสโลแกนของการประกวดเดอะสตาร์เวทีแจ้งเกิดของนายภาคินมาเปลี่ยนคำสุดท้าย ทั้งนี้ก็เพื่อเสียดสี พฤติกรรมของนายภาคินที่เปลี่ยนจากผู้เคยเอาการเอางานมาเป็นผู้เห็นความรัก เป็นใหญ่ ส่วน ๓ สมญานามสุดท้ายนำชื่อภาพยนตร์และภาพยนตร์ชุดมาตัดแปลง โดยชื่อภาพยนตร์แรกคือองค์บาก แล้วเพิ่มคำว่า “ลำ” ตรงกลางคำเพื่อสื่อ ความยากลำบากของกองถ่ายภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวเพราะความประทุติ ของนายพนมนักแสดงนำส่วนเทวดาเสียวไวยเป็นสมญานามที่ดัดแปลงจาก ชื่อภาพยนตร์ชุด “เทวดาสาธุ” ที่นายสรารุเป็นนักแสดงนำการเปลี่ยนคำว่า “เสียวไวย” แทนคำว่าสาธุเพื่อสื่อถึงเหตุการณ์ที่คลิวิดิโอบันทึกการมีเพศสัมพันธ์ของ นายสรารุปรากฏสู่สาธารณะ และสมญานามสุดท้ายดัดแปลงจากชื่อละครและ ภาพยนตร์มันต์รักลูกทุ่ง แต่เปลี่ยนคำสุดท้ายจากลูกทุ่งเป็นพระเครื่องเพื่อเชื่อมโยง ถึงนายสิทธิกร บุญฉิม เขียนพระเครื่องที่ปรากฏข่าวความสัมพันธ์ฉันทน์คู่สาวกับ นายรัฐภูมิผู้ได้รับสมญานาม

๑.๖ การเล่นคำ

“การเล่นคำเป็นรูปแบบหนึ่งของการละเล่นทางภาษา (speech play) ซึ่งเกิดจากการที่คำหรือวลีหนึ่ง ๆ สามารถเชื่อมโยงไปสู่ความหมายสองความหมาย ที่ไม่เกี่ยวข้องกันได้ในเวลาเดียวกัน” (Sherzer, ๒๐๐๒: ๒๙ อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง และคนอื่น ๆ, ๒๕๔๙) การตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบันเทิง การเล่นคำมักจะ เกิดจากการนำชื่อของนักแสดงมาเชื่อมโยงความหมายระดับที่สอง เช่น *มดคันจิ้ง*

ลัมมหาเสน่ห์ และ เข้มแทงใจ

ตัวอย่างสมญานามข้างต้นนำชื่อเล่นของนักแสดงมาเล่นความหมาย เพื่อแสดงทัศนคติเชิงเสียดสีได้อย่างเสียดลึก สมญานามแรกเล่นความหมายของคำว่า “คั่น” อันมีความหมายประจำคำคืออาการอันเกิดเพราะโดนแมลงกัด ส่วนความแฝงหรือความหมายระดับที่สองสื่อถึงความอยากมีเพศสัมพันธ์โดยเชื่อมโยงความหมายของการ “คั่น” อวัยวะเพศหญิง มาเป็นคำสแลงแสดงความอยากมีเพศสัมพันธ์ เช่นเดียวกับสมญานาม ลัมมหาเสน่ห์ที่เล่นคำว่า “ลัม” อันเป็นนามสกุลของนายปกรณ ศิลปินที่ได้รับสมญานามกับคำว่า “ล้า” อันมีนัยเชื่อมโยงถึงลักษณะของอวัยวะเพศชาย ส่วนสมญานามที่สาม ดังที่วิเคราะห์ข้างต้นแล้วว่า เข้ม คือชื่อเล่นของนักแสดงหญิงที่เป็นบุคคลที่สามในความสัมพันธ์ ความหมายระดับที่สองจึงเชื่อมโยงกับความหมายระดับแรกคือบุคคลที่สามนี้จึงเปรียบได้กับเข้มที่คอยทิ่มแทงใจศิลปินหญิงผู้ได้รับสมญานาม

การเล่นคำอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏมาก คือการเล่นคำว่าสตรอว์เบอร์รี่ โดยเชื่อมโยงพยางค์ที่ออกเสียง “ตอ” กับคำว่าตอแหลที่หมายถึงการโกหก โดยปรากฏทั้งการใช้คำนั้นทั้งคำหรือการตัดพยางค์หน้าออก เช่น ซูป’เบอร์รี่, ทิงเจอร์เบอร์รี่, สตรอว์เบอร์รี่เรียกพี่

จะเห็นได้ว่าการเล่นคำเป็นกลวิธีทางภาษาที่สำคัญมากเมื่อสื่อต้องการใช้สมญานามนั้นเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ศิลปินในทางลบ หรือกล่าวถึงเรื่องเพศอันเป็นประเด็นที่ห้ามกล่าวถึงอย่างเปิดเผยในวัฒนธรรมไทย เพราะการเล่นคำเป็นความหมายโดยนัยที่เกิดจากการตีความระดับที่สอง ซึ่งบุคคลผู้ได้รับสมญานามไม่สามารถนำมาฟ้องร้องผู้สื่อข่าวได้

๑.๗ การใช้ความเปรียบ

“ความเปรียบคือความเข้าใจและการเชื่อมโยงประสบการณ์ของสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง” (Lakoff and Johnson, ๑๙๘๐: ๕) การใช้ความเปรียบในการตั้งสมญานามมักจะเน้นการเชื่อมโยงความหมายไปถึงสิ่งที่นำมาเปรียบเพื่อวิจารณ์ความประพฤติ หรือความสามารถในการทำงาน เช่น ร็อกไวเลอร์, คูจิ้นหินแกรนิต, ดาวเทียมไม่เจียม, ดาวค้างกรู

สมญานามแรกได้วิเคราะห์ไปข้างต้นแล้วว่าตัดแปลงคำเพื่อเปรียบเทียบกับนิสัยของนายเสกสรรค์กับชื่อสายพันธุ์สุนัข สมญานามที่สองเปรียบเทียบความสามารถในการแสดงละครของนายธนิและนางสาวอรณะคดีที่ไม่เป็นธรรมชาติหรือ “แข็ง” เท่ากับหินแกรนิตซึ่งเป็นหินที่แข็งมาก สองสมญานามสุดท้ายแสดงให้เห็นการใช้ดาวมาเป็นความเปรียบแทนความมีชื่อเสียง เช่นกรณีของนางสาวณิชารีย์ที่ถูกเปรียบเทียบกับดาวเทียมเพื่อประขุดว่าแม้จะยังไม่มีชื่อเสียงเป็นแค่ดาวปลอม ไม่ใช่ดาวจรัสอันเป็นความเปรียบแทนผู้มีชื่อเสียง นิชารีย์ก็ยังคงประพุดตัวไม่เหมาะสมตรงกันข้ามกับนายธงไชย แมคอินไตย์ ที่ได้รับการเปรียบเป็นดาวค้างกรูอันสื่อความมีชื่อเสียงที่คงทนและยาวนาน

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้เพชรมาเป็นความเปรียบแทนความร่ำรวย ได้แก่ *ไฮปลาแดกฝังเพชร* และ *ฉิ่งฝังเพชร* เพื่อเชื่อมโยงถึงความมั่งมีของบุคคลที่ได้รับสมญานาม บางครั้งการใช้ความเปรียบในการตั้งฉายาก็เพื่อวิพากษ์วิจารณ์รูปร่างของนักแสดง เช่น *พระเอกสามชั้น* ที่เชื่อมโยงความหมายของสามชั้นที่หมายถึงหมักกับรูปร่างที่อวบอ้วนของนักแสดงที่ได้รับฉายา

๑.๘ การใช้สำนวน

การใช้สำนวนมาตั้งเป็นสมญานามให้แก่บุคคลบันเทิงมักจะนำสำนวนมาขยายความให้เข้ากับความหมายที่สื่อต้องการเสนอ เช่น สมญานาม *ไขในหิน* ที่มีความหมายว่า “ของที่ต้องระมัดระวัง ทะนุถนอมอย่างยิ่ง” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒: ๒๑๐) ได้เพิ่มเติมว่าเป็นไขในหิน “ของเฮีย” (*เตลิทีวีส์*, ๒๐๕๓ ๑: ๑๙)

๑.๙ การพวนคำ

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๒: ๒๔๙) ให้ความหมายของคำพวนว่า “คำที่พุดทวนกลับได้ เช่น ตกที่อิฐ พวนเป็นติดที่อก” การพวนคำปรากฏเพียง ๑ สมญานามคือ *ป่าหมากกระซางทอง* ดังที่วิเคราะห์ข้างต้นแล้วว่าสมญานามนี้ตั้งด้วยการใช้ชื่อเล่นในขณะเดียวกัน “ป่าหมาก” ก็สามารถพวนคำได้ว่า “ปากหมา” เพื่ออ้างถึงเหตุการณ์ที่นายปริญใช้คำพุดไม่สุภาพกับมารดาของนางสาวชาลิदानักแสดงหญิงคู่กรณี

จากการอภิปรายกลวิธีทางภาษาในการตั้งสมญานามสังเกตได้ว่า ปราชญ์สมญานามจำนวนมากที่ใช้กลวิธีทางภาษามากกว่า ๑ กลวิธีในการตั้งสมญานาม นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่ากลวิธีทางภาษาในการตั้งสมญานามในปีปัจจุบันซับซ้อนขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับระยะแรกของการตั้งสมญานาม อันแสดงให้เห็นพัฒนาการของ กลวิธีทางภาษาในการตั้งสมญานามทั้งนี้สัมพันธ์กับบทบาทของสมญานามดังจะ อภิปรายในหัวข้อต่อไป

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษากับบทบาทของฉายาดารา: อำนาจของสื่อในการวิจารณ์พฤติกรรมและสร้างภาพตัวแทนของบุคคลในวงการบันเทิงไทย

จากการศึกษาพบว่าสมญานามมีบทบาทหลัก ๒ ประการ บทบาทประการแรกคือวิพากษ์วิจารณ์บุคคลในวงการบันเทิงผู้ได้รับสมญานาม และบทบาทประการที่สองคือสร้างภาพตัวแทนของบุคคลที่ได้รับสมญานาม อภิปรายบทบาททั้งสองประการได้ดังนี้

๒.๑ บทบาทของสมญานามในการวิพากษ์วิจารณ์ดารา: การปะทะทางอำนาจระหว่างสื่อมวลชนกับบุคคลในวงการบันเทิง

ทุกปีในการตั้งสมญานามให้แก่บุคคลบันเทิง สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง ให้นิยามการกระทำดังกล่าวว่า “เป็นสีสัน” หรือตั้งสมญานามเพื่อ “หยิกแกมหยอก” ซึ่งแสดงเจตนาถึงความขบขันสนุกสนาน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะพบว่าลักษณะที่ “เหมือนจะขบขัน” เหล่านี้มีบทบาทเสียดสีเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ ดังที่ ศิริพร ภักดีผาสุข (๒๕๔๙: ๒๖๑) ได้กล่าวถึงความขบขันในสมญานามนักร้องเมืองว่า “สมญานามนักร้องเมืองส่วนใหญ่เป็นถ้อยคำเสียดสี (sarcastic remark) ซึ่งเป็นวาทะที่มุ่งใช้อารมณ์ขันและท่วงทำนองที่ดู “ทีเล่นทีจริง” เพื่อกระทบกระเทียบโจมตี นักร้องเมืองที่เป็นเป้าหมาย”

เมื่อพิจารณาข้อมูลทั้งหมดจะพบว่า สมญานามนั้นมีบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์ความประพฤติมากที่สุด กล่าวคือศิลปินหญิงจะโดนวิพากษ์วิจารณ์เรื่องความประพฤติที่แสร้งว่าเรียบร้อยหรือ “แอ็บแบ๋ว” มากที่สุด นอกจากนี้พฤติกรรมไม่พูดความจริงก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากเช่นกัน เห็นได้จากกลวิธีการตั้งสมญานามที่

ใช้นามนัยในมิติของลักษณะนิสัยและการเล่นคำว่าสตรอร์เบอร์รี่ที่หมายถึงการโกหก ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็น “ความไม่เชื่อตรง” เป็นพฤติกรรมที่สื่อมวลชนจะวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุด ไม่ว่าพฤติกรรมไม่เชื่อตรงนั้นจะแสดงออกผ่านการกระทำหรือคำพูดก็ตาม ในขณะที่พฤติกรรมของศิลปินชายที่ถูกวิจารณ์มากที่สุดคือพฤติกรรมหยิ่งเข้าถึงยากการที่สมญานามหลายสมญานามมีนัยเพื่อวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมเหล่านี้มากที่สุด อาจวิเคราะห์ได้ว่าพฤติกรรมเหล่านี้ขัดขวางการทำงานของสื่อที่มีหน้าที่นำเสนอ “ความจริง” ต่อสาธารณะ

บทบาทของสมญานามในการวิพากษ์วิจารณ์ความประพฤติของบุคคลในวงการบันเทิงนี้สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องอำนาจอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในรอบปี อำนาจในการให้สัมภาษณ์อยู่ที่ศิลปินที่จะเป็นฝ่าย “ให้” หรือ “ปฏิเสธ” การสัมภาษณ์แก่สื่อมวลชน นอกจากนี้โอกาสให้สัมภาษณ์แล้วเนื้อความหรือเรื่องที่ให้สัมภาษณ์ก็ยังคงอยู่ในอำนาจของศิลปินที่จะให้สัมภาษณ์อย่างไรก็ได้ เช่น กรณีของนางสาวเขมนิชที่ใช้ความคลุมเครือเป็นเครื่องมือหลีกเลี่ยงการตอบคำถามเรื่องความรักจนได้สมญานาม *หมีทำมึน* เมื่อถึงปลายปีเป็นธรรมเนียมที่จะตั้งสมญานามให้แก่ศิลปินถึงเวลา “เอาคืน” ของสถาบันสื่อมวลชนที่จะนำพฤติกรรมอันก่อให้เกิดความไม่สะดวกในการทำงานมาตั้งเป็นสมญานามเพื่อเป็นการโต้กลับทางอำนาจ ดังที่นพพร ประชากุล (๒๕๕๒: ๓๖๕-๓๖๖) แสดงทัศนะเรื่องการตั้งชื่อว่า “การขัดเขียนชื่อเรียกต่าง ๆ นานา ให้แก่กันและกัน...จึงมีค่าเท่ากับเป็นการต่อสู้ช่วงชิงความเหนือกว่า นั้นแสดงอย่างชัดเจนว่าภาษานอกจากจะเป็นเครื่องมือเพื่อการสื่อสาร ยังเป็นเครื่องมือแห่งอำนาจอีกโสดหนึ่งด้วย”

จะเห็นได้ว่าการตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องอำนาจอย่างชัดเจน หากพิจารณากระบวนการตั้งสมญานามของสื่อมวลชนด้วยกรอบแนวคิดเรื่องวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) ของ ฟาน ไดก์ (Van Dijk, 2008: 10 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง: ๒๕๕๖, ๒๐-๒๑) จะพบว่าการตั้งสมญานามของสื่อมวลชนเป็นการสร้างพื้นที่ต่อรองทางอำนาจ เพราะสื่อมวลชนในฐานะผู้มีอำนาจในพื้นที่ข่าวได้ควบคุมกระบวนการผลิตสมญานามซึ่งเป็นวาทกรรมข่าวประเภทหนึ่ง ดังต่อไปนี้

การควบคุมบริบท (context control) คือการที่สื่อมวลชนตัดสินใจเลือกผู้ที่จะมีส่วนร่วมในวาทกรรมซึ่งก็คือบรรดาสื่อมวลชนสำนักต่าง ๆ ที่มาร่วมลงคะแนนเสียงในตั้งและคัดเลือกสมญานาม^{๑๑} ควบคุมเวลาในการตั้งสมญานามให้เป็นช่วงสัปดาห์สุดท้ายของเดือนธันวาคม และควบคุมจุดหมายของตั้งสมญานามคือ “หยิกแก้มหยอก” “เป็นสีสัน”

การควบคุมวาทกรรม คือการเลือกสมญานามที่ตั้งขึ้นให้เป็นประเด็นหลัก และเลือกข้อความขยายให้เป็นประเด็นรอง จะเห็นได้ว่าทุกสมญานามจะข้อความประกอบเพื่ออธิบายและเชื่อมโยงไปยังเหตุการณ์ที่ทำให้สื่อมวลชนเลือกมาตั้งเป็นสมญานาม นอกจากนี้สื่อยังเป็นผู้เลือกกลวิธีต่างภาษาต่าง ๆ ที่ได้วิเคราะห์ไปข้างต้นมาใช้ในการตั้งสมญานาม

เมื่อสื่อมวลชนเป็นผู้กุมอำนาจในพื้นที่ข่าวหรือผู้กระทำ (actor) นักแสดงหรือบุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับสมญานามจึงเป็น “ผู้ถูกกระทำ” (object) สมญานามเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอเรื่องราวของผู้ถูกกระทำ และถูกทำให้เด่นเพียงบางส่วนซึ่งก็คือส่วนที่เลือกมาตั้งเป็นสมญานาม การตั้งสมญานามลักษณะนี้จึงเปรียบได้กับการติดฉลากสินค้า เพียงแต่สินค้า (บุคคลในวงการบันเทิงที่ได้รับสมญานาม) ที่ถูกนำมาตั้งสมญานามส่วนใหญ่มักถูกพรรณนาสรรพคุณในทางลบซึ่งก็คือการใช้สมญานามเพื่อเป็นเครื่องมือในการวิพากษ์วิจารณ์นั่นเอง

ในฐานะผู้ถูกกระทำในพื้นที่ข่าว บุคคลในวงการบันเทิงจึงมีสิทธิ์ที่จะ “ยอมรับ” หรือ “ไม่ยอมรับ” ต่อสมญานามที่สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงตั้งให้ ดังกรณีนางสาวณภัชที่ปฏิเสธสมญานาม *มดคันจิ้ง* ที่วิจารณ์ความประพฤติเชิงชู้สาวอย่างเจ็บแสบว่า “ไม่ยากออกความคิดเห็นอะไรกับเรื่องนี้ มดไม่ยอมรับฉายานี้” (สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง, ๒๕๕๒: ๑๕) แต่สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงกลับนิยามการตั้งฉายานี้ว่า “หยิกแก้มหยอก ด้วยความรักและเอ็นดู” (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน)

^{๑๑} โดยปกติแล้วผู้สื่อข่าวในสมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงจะตั้งสมญานามให้แก่นักแสดงหลายสิบคน และบางคนได้รับสมญานามมากกว่า ๑ สมญานาม หลังจากนั้นผู้สื่อข่าวจะประชุมเพื่อลงคะแนนเสียงคัดเลือกสมญานามให้เหลือเพียงแค่ ๑๐ สมญานาม

จะสังเกตได้ว่า “หยิกแกมหยอก” ถูกนำมากล่าวถึงเพื่อใช้ความขบขัน กลบเกลื่อนการวิพากษ์วิจารณ์อย่างแนบเนียน นอกจากนี้สมาคมผู้สื่อข่าวยังแสดงให้เห็นอำนาจที่เหนือกว่าด้วยการชี้แจงให้ดารายอมรับสมญานามว่าแสดงถึงชื่อเสียง “สำหรับดาราที่ได้รับการโหวตก็ไม่ต้องคิดมาก เพราะฉายาที่ออกมาจะเป็นการแซว ๆ กันมากกว่า เพราะการที่คุณได้รับการโหวต **แสดงว่าคุณเป็นดารายอดนิยม**” (สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง: ๒๕๕๑, ๑๔. เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เมื่อผู้สื่อข่าวใช้การหยิกแกมหยอก การแซวเป็นเครื่องมือในการวิพากษ์วิจารณ์ รวมถึงการประกอบสร้างความหมายให้แก่สมญานามว่าหมายถึง “ความนิยม” ซึ่งเป็นปัจจัยบังคับให้บุคคลในวงการบันเทิงไม่อาจหลีกเลี่ยงสมญานามที่สื่อตั้งให้ การเป็นสีสันหรือความขบขันจึงกลายเป็นคำตอบของศิลปินส่วนใหญ่ที่จำต้องยอมรับสมญานาม “แบบขำ ๆ” เพื่อแสดงตนว่าเปิดกว้างยอมรับคำวิจารณ์ หากแต่ก็แฝงนัยว่าเป็นการ “ยอมรับ” ให้ตั้งสมญานามเฉพาะบริบทแห่งการเป็นสีสันเท่านั้น ดังบทสัมภาษณ์ของนายปริyantoอสมญานาม **ป่าหมากระชากหางอก** ว่า “ขอบคุณพี่ ๆ สื่อมวลชนที่ตั้งให้ครับ ปีนี้ก็ถือว่าอยู่ในกระแสกับเขาด้วย ไม่เป็นไรครับ **ฉายาดาราถือเป็นสีสันสงท้ายปลายปี**” (สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง (๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๗), เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) เช่นเดียวกับภากินที่ใช้ความตลกเป็นเงื่อนไขในการ “ยอมรับ” สมญานามของตนเอง และใช้เป็นเงื่อนไขปฏิเสธสมญานามของภัทรธิดา อติตกรรยา “... ผมว่าแรงไป สำหรับผู้หญิง ส่วนเขาจะเสียใจหรือนอยด์มัยก็ต้องไปตามเขา **แต่ส่วนตัวผม ผมว่ามันแรงไปและมันไม่ตลก ในความคิดผมคืออย่างฉายาผมอาจจะตลกได้** แต่ของเขามันแรงไป” (สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๘), เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

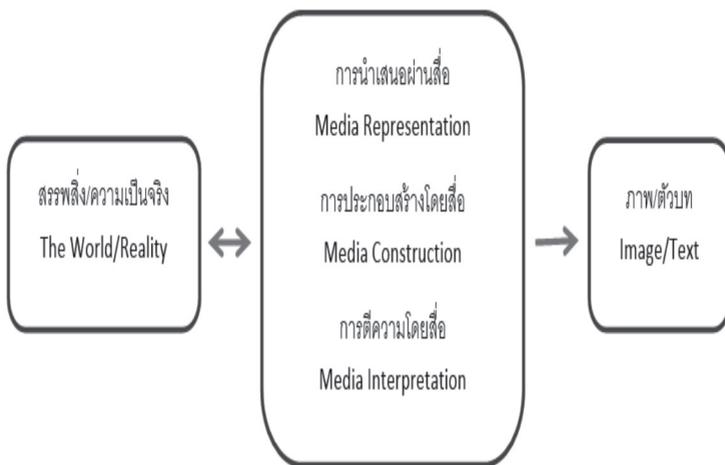
บทสัมภาษณ์ของนายภากินแสดงให้เห็นความสำคัญ “ความตลก” ในการตั้งฉายา แม้ว่าสมญานามของนางสาวภัทรธิดาต้องการจะนำเสนอความสัมพันธ์ฉันชู้สาว ซึ่งเป็นประเด็นที่นำมาตั้งเป็นฉายาให้แก่กันแสดงหลายคนแล้วก็ตาม แต่เมื่อฉายานั้นเกี่ยวข้องกับความตาย ซึ่งเป็นประเด็นที่อ่อนไหวในวัฒนธรรมไทยและไม่เคยปรากฏในฉายาของนักแสดงคนใดมาก่อน “ความไม่ตลก” จึงเป็นเงื่อนไขอันสมเหตุสมผลที่จะนำมาอ้างเพื่อไม่ยอมรับสมญานามนี้ อาจจะกล่าวได้ว่า การไม่ยอมรับฉายานี้จะกำหนดมาตรฐานในการตั้งฉายาของสมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงในปีต่อ ๆ ไปด้วย

ว่า การนำประเด็นอ่อนไหวที่ “ไม่ตลก” มาตั้งเป็นฉายาเป็นเรื่องที่สื่อควรพิจารณาให้รอบคอบก่อน เพราะหากผู้สื่อข่าวหลุดจากกรอบของความตลกซึ่งมุ่งใช้เป็นเครื่องมือแฝงในการวิพากษ์วิจารณ์แล้ว อำนาจของสื่อในวิจารณ์พฤติกรรมของนักแสดงผ่านการตั้งฉายาก็จะหมดไปเช่นกัน

จะเห็นได้ว่าความพิเศษของบริบทเชิงเวลา ความขบขัน และชื่อเสียงเป็นปัจจัยสำคัญที่สื่อมวลชนใช้เป็นเงื่อนไขเพื่อแสดงอำนาจให้บุคคลบันเทิงยอมรับสมญานามที่สื่อตั้งให้ บุคคลในวงการบันเทิงจึงต้องใช้ปัจจัยเดียวกันนี้เป็นเงื่อนไขในการยอมรับสมญานาม โดยมีได้ตระหนักว่าการยอมรับสมญานามในบริบทเวลาที่พิเศษนี้จะเป็นการยอมรับภาพตัวแทนของตนเองเพียงภาพเดียวที่เป็นผลจากสมญานาม อีกทั้งเป็นภาพตัวแทนที่ยังผลลุดทอนและเบียดขับเหตุการณ์อื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับสมญานามให้ด้อยลง ในขณะที่เดียวกับภาพตัวแทนนี้ก็ยังเป็นชุดความหมายที่ส่งผ่านมายังปีต่อมาด้วย ดังจะอภิปรายในหัวข้อต่อไป

๒.๒ บทบาทของสมญานามในการสร้างภาพตัวแทน: อำนาจของภาษาในการประกอบสร้าง/ตอกย้ำ/ผลิตซ้ำภาพตัวแทน

“ภาพตัวแทนมิใช่สิ่งที่เคยเป็นอยู่หรือมีอยู่ แต่เป็นผลผลิตของการประกอบสร้างขึ้นใหม่ตลอดเวลา ภาพตัวแทนจะมีลักษณะเป็นอย่างไรจึงขึ้นอยู่กับว่าภาพนั้นจะถูกนำเสนอออกมาอย่างไร หรือกล่าวในแง่ของภาษาคือ ภาพตัวแทนนั้นถูกนิยามหรือถูกเล่าในลักษณะใด” (กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๕๕: ๘๐) จากนิยามจะเห็นได้ว่าสถาบันสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญมากในการประกอบสร้างภาพตัวแทน เพราะสถาบันสื่อมีหน้าที่เป็นตัวกลางในการนำเสนอหรือเลือกมุมมองที่จะนำเสนอสิ่งต่าง ๆ ดังที่ ไมเคิล โอ ซอจเนสซี (Michael O’ Shaughnessy) และเจน สเตดเลอร์ (Jane Stadler) (2005, อ้างถึงใน วันชนะ ทองคำภา, ๒๕๕๕: ๑๕) ได้เสนอแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างความจริง สื่อ และภาพตัวแทนดังนี้

แผนภาพที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสื่อและการประกอบสร้างภาพตัวแทนของสิ่งต่าง ๆ

เมื่อนำแผนภาพข้างต้นมาเป็นการรอบในการอภิปรายบทบาทประการที่สองของสมญานาม จะพบว่ากรอบแนวคิดนี้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสมญานามกับภาพตัวแทนของดาราได้เป็นอย่างดี กล่าวคือสื่อเป็นผู้นำเสนอข่าวของศิลปินดาราซึ่ง “เลือก” นำเสนอตามมุมมองของสื่อ สมญานามเป็นชื่อที่ประกอบสร้างให้โดยสื่อ อันเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่สื่อได้นำเสนอไปแล้วในรอบปี การตีความโดยสื่อ คือสื่อให้คำอธิบายประกอบสมญานาม หรือการบอกใบ้กลวิธีทางภาษาที่ใช้ในการตั้งสมญานาม เพื่อให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจความหมายแฝงของสมญานามได้ตามที่สื่อต้องการ เช่นกรณีของสมญานาม “ป่าหมาก” ที่ในการเสนอข่าวทุกครั้งผู้สื่อข่าวมักจะกล่าวว่ “อย่าผวน” เพื่อบอกใบ้ให้ผู้รับสารเข้าใจกลวิธีทางภาษาที่ใช้ในการตั้งสมญานามอันนำไปสู่ความเข้าใจหมายหลังจากการผวนคำได้อีกนัยหนึ่ง ทำให้การประกอบสร้างภาพตัวแทนของนายปริญที่มีวาทะหยาบคายตามสมญานามประสบความสำเร็จตามที่สื่อต้องการ

การอภิปรายบทบาทของสมญานามในการประกอบสร้างภาพตัวแทนของบุคคลในวงการบันเทิง จะอภิปรายผลการศึกษาโดยเน้นภาพตัวแทนของนักแสดง

หญิง ๓ คนคือ เจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ เอมมาลย์ บุญยศักดิ์ และพัชราภา ไชยเชื้อ เนื่องจากนักแสดงทั้งสามคนได้รับสมญานามมากที่สุด คือเจนี่ได้รับ ๕ สมญานาม ในขณะที่เอมมาลย์และพัชราภาได้รับคนละ ๔ สมญานาม อันเป็นตัวอย่างอันดีที่แสดงให้เห็นว่าสมญานามมีผลต่อการประกอบสร้างภาพตัวแทนอย่างไร และเพื่อความสมบูรณ์ของการอภิปรายผลการศึกษาจะนำสมญานามของศิลปินอื่น ๆ มากล่าวเสริมเพื่อให้ผลการศึกษาเด่นชัดยิ่งขึ้น

๒.๒.๑ ภาพตัวแทนของเอมมาลย์ บุญยศักดิ์: ภาพตัวแทนอันหลากหลายตามการประกอบสร้างของสื่อ

จากสมญานามแรก นางเอกร้อยเล่มเกวียน ที่ได้รับเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๒ จากนั้นนางสาวเอมมาลย์ก็ได้รับสมญานามติดต่อกันทุกปีคือ นางฟ้ามาเฟีย (๒๕๕๓) ซุปตาร์ดำโครอย่าแตะะ (๒๕๕๔) และ ปากปลาร้าหน้าเป๊ะ (๒๕๕๕) จากสมญานามทั้งสี่ จะเห็นได้ว่า ภาพของนางสาวเอมมาลย์ที่ถูกนำเสนอผ่านสมญานามนั้นทับซ้อนทว่าแตกต่างกัน กล่าวคือ ๒ สมญานามแรกสมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงได้ขยายความการให้สมญานามนี้ว่าเป็นเพราะ “ความเป็นดาราสาวที่พร้อมด้วย*ความสวย* และ*ความสามารถ* แถมด้วยเรื่องรักที่เธอไม่ยอมใครง่าย ๆ” (สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง (๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๓), เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) จะเห็นได้ว่าคำขยายความสมญานามประจำปี ๒๕๕๓ เลื่อนนำคุณลักษณะเด่นของนางสาวเอมมาลย์คือความสวยและความสามารถมาตั้งเป็นสมญานามสอดคล้องกับคำขยายความสมญานามปี ๒๕๕๒ ว่า “นอกจากความสวย สวย เซ็กซี่ และมี*วาทศิลป์เป็นเยี่ยม*แล้ว หนุ่ม ๆ ในวงการยังจัดให้สาวพลอยเป็นนางเอกที่ทรงเสน่ห์” (สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง, ๒๕๕๒: ๑๕)

สมญานามปี ๒๕๕๔ ยังคงอ้างอิงภาพจากสมญานามปี ๒๕๕๓ คือความเป็นนักแสดงที่มีชื่อเสียงโดยใช้คำเรียกว่า “ซุปตาร์” พร้อมกับเน้นย้ำภาพความเป็นคนไม่ยอมใครด้วยสำนวน “โครอย่าแตะะ” อันเป็นการประกอบสร้างความหมายต่อจากคำว่า “มาเฟีย” ในปี ๒๕๕๓ และสมญานามสุดท้ายความสวยยังเป็นจุดเด่นที่กล่าวถึงเพื่อให้ผู้เสพข่าวระลึกได้ว่าเจ้าของสมญานามนี้คือเอมมาลย์พร้อมกับการสร้างภาพใหม่คือ “ปากปลาร้า” อันเป็นการผลิตซ้ำจาก “ข่าวฉาวและแรงในการใช้คำพูดโดยไม่คิด..เหรียญสื่อ มีปัญหา กับออบกโนเซอร์ แม้แต่เด็กเสิร์ฟ ‘พลอย’

ก็จะมาแล้วกับทุกคน” (สมาคมนักเขียนข่าวบันเทิง, (๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๕) สังเกตได้ว่าการตั้งสมญานามว่า “ปากปลาร้า” นอกจากจะลบภาพของ “นางเอก” และ “นางฟ้า” ที่เคยประกอบสร้างมาก่อนหน้านี้จนหมดสิ้นแล้ว ภาพตัวแทนที่เกิดจากสมญานามยังย้อนแย้งกับคำอธิบายสมญานามปี ๒๕๕๒ ที่กล่าวว่า **“มีวาทศิลป์”** อย่างสิ้นเชิง

นอกจากเฉอมาลัยแล้ว นางสาวเขมนิจก็เป็นนักแสดงอีกคนหนึ่งที่มีสมญานามให้ภาพตัวแทนขัดแย้งกัน ปี พ.ศ.๒๕๕๑ และ ๒๕๕๔ ได้รับสมญานาม **นางฟ้าเดินดิน** และ **นางฟ้าเดินดินแดง** ตามลำดับ โดยสื่อได้ขยายความสมญานามว่า “พฤติกรรมของเธอก็น่ายกย่องด้วย**เป็นเด็กมีสัมมาคารวะ พุดจาสุภาพ รู้จักกาลเทศะ**” (สมาคมนักเขียนข่าวบันเทิง, ๒๕๕๑: ๑๔, เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) แต่ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ นางสาวเขมนิจกลับได้สมญานาม **หมิ่นทำนิน** เพราะ **“...ลักษณะชอบตอบเสียง** โดยเฉพาะเรื่องความรักกับสาวรวัตรหมิ่น” (สมาคมนักเขียนข่าวบันเทิง ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๕) จะเห็นได้ว่าภาพของ “นางฟ้า” อันเป็นอุปสัญลักษณ์หมายถึงหน้าตาที่สวยงามและกิริยามารยาทที่มี **“สัมมาคารวะ”** ถูกลบและแทนที่ด้วยภาพของนักแสดงที่เสียงการตอบคำถามแกสื่อ อันเป็นผลมาจากสมญานามปี ๒๕๕๕ จนกระทั่ง ปี ๒๕๕๘ เขมนิจก็ได้รับภาพ **“นางฟ้า”** กลับมาอีกครั้งจากสมญานามล่าสุดคือ **นางฟ้าฟรีแลนซ์**

๒.๒.๒ ภาพตัวแทนของเจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ: สมญานามคือ การตอกย้ำและผลิตซ้ำภาพตัวแทน

สมญานามแรกของนางสาวเจนี่คือ **แสบแสบจอมฉก** (๒๕๕๑) และตามที่ได้วิเคราะห์ไปในส่วนของกลวิธีทางภาษาว่าสมญานามของเจนี่จะอ้างถึงคำว่า **“แสบ”** หรือ **“ฉก”** ได้แก่ **แสบฉกทะเลเบียน** (๒๕๕๖) **มือฉกตกสวรรค์** (๒๕๕๗) และ **มือฉกตกตภาพ** (๒๕๕๘) โดยกลวิธีการอ้างถึงนี้เอง จึงเป็นการตอกย้ำและผลิตซ้ำภาพตัวแทนของนางสาวเจนี่ที่แย่งคู่รักหรือสามีคนอื่น นำสังเกตว่าแม้ฝ่ายชายที่ตกเป็นข่าวกับเจนี่จะเปลี่ยนหน้าไป แต่สมญานาม **“จอมฉก”** ที่ตั้งไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้ตราภาพตัวแทนนี้ของเจนี่ไว้อย่างเหนียวแน่น อีกทั้งพร้อมให้นำกลับมาใช้ซ้ำและประกอบสร้างความหมายเพิ่มคือทะเลเบียนสมรส ในปีต่อมาสมญานาม **“จอมฉก”** ก็ถูกนำมาผลิตซ้ำอีกครั้งและเพิ่มเติมความหมายของการ **“ตกสวรรค์”** อันเป็นอุปสัญลักษณ์แทนการสิ้นสุดความสุขอันเนื่องมาจากการหย่าสามีที่เพิ่งจะจดทะเบียนสมรสเมื่อ

ปีที่แล้ว และในปี ๒๕๕๘ คำว่า “ฉก” ก็ถูกอ้างถึงอีกครั้งในสมญานามล่าสุดคือ โดยปรากฏร่วมกับ “กาแพ” อันเป็นนามนัยสื่อถึงฝ่ายชายที่มีเงินสัมพันธด้วย

นอกเหนือจากเงินแล้ว ยังปรากฏบุคคลในวงการอีกหลายคน ที่กลวิธีทางภาษาในการตั้งสมญานามมีผลต่อการตอกย้ำและผลิตซ้ำภาพตัวแทน เช่น กรณีของนายเกริกพล มัสยวาณิช ที่ถูกตอกย้ำภาพของ “คาสโนวา” อันเป็นผลมาจากการอ้างถึงสมญานาม *คาสโนวาฆ่าไม่ตาย* (๒๕๕๐) มาผลิตซ้ำและประกอบสร้าง ความหมายเพิ่มเติมเป็น *คาสโนวาบ้าของแพง* (๒๕๕๑)

๒.๒.๓ ภาพตัวแทนของพัชรภา ไชยเชื้อ: มายาคติแฝงหลังภาพ ตัวแทน

สมญานามแรกของนางสาวพัชรภาคือ *เต้าเงินล้าน* (๒๕๔๘) จากนั้นก็ได้รับสมญานาม *เพื่อนรักช่วยหักเหลี่ยม* (๒๕๕๐) *มือปราบปลิง* (๒๕๕๔) และ *ซูปตาร์เกเซียนเต้า* (๒๕๕๕) จากสมญานามทั้งหมดจะเห็นได้ว่าสมญานามของพัชรภา ให้ภาพตัวแทนที่หลากหลายเริ่มจากภาพตัวแทนแรก นำเสนอภาพสาวเซ็กซี่อันเป็นผลมาจากสมญานามที่เน้นลักษณะทางกายภาพคือหน้าอก ภาพตัวแทนที่ ๒ และ ๓ นำเสนอภาพของพัชรภาที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ คือภาพของเพื่อนแท้และผู้ไม่ยอมให้ใครมาเกาะดังตามลำดับ แต่เมื่อพิจารณาภาพตัวแทนที่สื่อผ่านสมญานามล่าสุดจะเห็นได้ว่าการอ้างถึงสมญาแรกคือ “เต้า” ได้ย้อนกลับไปประกอบสร้างภาพตัวแทนแรกของพัชรภาที่คนติดตามคือสาวเซ็กซี่ผ่านสมญานาม *ซูปตาร์เกเซียนเต้า* ภาพตัวแทนของพัชรภาที่เน้นย้ำภาพของสาวเซ็กซี่นี้ได้สะท้อนมายาคติ^{๑๑} ของสังคมไทยที่มองผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศ เพราะหน้าอกหรือ “เต้า” เป็นอวัยวะที่บ่งความเป็นเพศหญิงและวัตถุจับจ้องของเพศชาย

นอกเหนือจากพัชรภาแล้ว บงกช คงมาลัย ก็เป็นนักแสดงหญิงที่ได้รับสมญานามที่สะท้อนมายาคติที่มองผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศผ่านสมญานาม *อิมฟ้าซาก* (๒๕๔๘) และ *อิมหมื่นล้าน* (๒๕๕๕) สังเกตได้ว่า

^{๑๑} คำว่ามายาคติในบทความนี้ ใช้ตามคำแปลของนพพร ประชากุล (๒๕๕๒: ๒๖๘) คือ “การสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรม ซึ่งถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ”

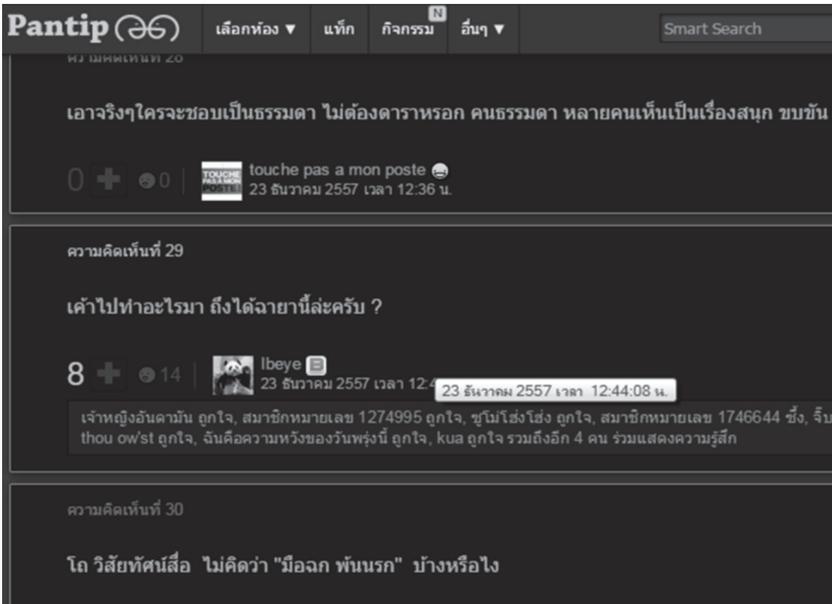
สมญานามหลังจากจะสะท้อนมายาคติที่มองผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศแล้ว ยังแสดงให้เห็นมายาคติเรื่องชายเป็นใหญ่ เพราะคำว่าหมั้นล้านอ้างอิงถึงเจ้าสัวบุญชัยสามีของบงกช อันแสดงให้เห็นความหมายแฝงของสมญานามว่าความเป็นผู้หญิงอันอุดมด้วยคุณลักษณะแห่งความเป็นผู้หญิงคือหน้าอกอันบริบูรณ์นำมาซึ่งทรัพย์จากเพศตรงข้าม เช่นเดียวกับสมญานาม *จุกเงินแสน* ของนางสาวไอรยา

อย่างไรก็ตามฉายาบางฉายาก็แสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่ผู้หญิงเท่านั้นที่จะตกเป็นวัตถุจับจ้องของเพศชาย ดังเช่น ฉายานาม *ชมพู สู้ใบแดง* การนำหน้าอกซึ่งมักจะเชื่อมโยงกับเพศหญิงมาขยายความเพิ่มด้วยคุณลักษณะเรื่องสี อาจจะสะท้อนให้เห็นแนวโน้มการจับจ้องเรือนกายในวัฒนธรรมไทยที่อาจจะสลับที่ระหว่างผู้กระทำกับผู้ถูกกระทำ ในขณะที่เดียวกันสมาชิกกลุ่มของผู้กระทำกริยาจับจ้องอาจจะเพิ่มขึ้นอันสอดคล้องกับจำนวนเพศสภาพในสังคมที่มีหลากหลายขึ้น

การที่สมญานามมีผลต่อการผลิตซ้ำและตอกย้ำภาพตัวแทนของศิลปินดาราคือเป็นผลมาจากปัจจัย ๒ ประการ ปัจจัยประการแรกคือกระบวนการและบริบทเชิงเวลาในการตั้งสมญานาม กล่าวคือสถาบันสื่อมวลชนร่วมกันคัดเลือกข่าวและเหตุการณ์ในรอบปีมาตั้งเป็นสมญานามในช่วงปลายเดือนธันวาคมอันรอยต่อระหว่างปีเก่ากับปีใหม่ โดยนัยนี้ฉายาดาราจึงเป็นชุดความหมายอันเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึงเหตุการณ์จากปีเก่าที่พร้อมให้นำมาใช้ซ้ำอย่างไม่รู้จบในปีใหม่และปีต่อ ๆ ไป ภาพตัวแทนของดาราที่เกิดจากการนำเสนอข่าวในรอบปีจึงถูกตอกย้ำและเน้นย้ำให้เด่นยิ่งขึ้นด้วยสมญานาม

นอกเหนือจากปัจจัยเชิงเวลาแล้ว การตั้งฉายาให้แก่บุคคลในเหตุการณ์เดียวกับเป็นชุดฉายาที่สื่อความหมายถึงกันและกัน เช่น *ลิ้นเลียมทอง-เพื่อนรักช่วยหักเหลี่ยม-เข็มแทงใจ* (๒๕๕๐) *พ่อฟิล์มฉีกฉีก-มายดีเอ็นเอ* และ *สาวหีลิ้งรัก-เมียหลวงลวงสังหาร* (๒๕๕๓) *มาตามเอื้ออาทร-แบ้วฉกทะเลเบียน* (๒๕๕๖) และ *ล้างห้องร้องหาพี่-พ่อม่ายคลายมนตร์* (๒๕๕๘) ยังมีผลต่อการเชื่อมโยงไปยังเหตุการณ์ที่สื่อต้องการให้ระลึกถึงง่ายขึ้น ในขณะเดียวกันก็ประทับตราภาพตัวแทนที่สื่อผ่านฉายาให้แน่นหนาขึ้น

ปัจจัยประการที่สองคือช่องทางในการนำเสนอข่าวคือ อินเทอร์เน็ตที่มีผลต่อการรับรู้ภาพตัวแทนเพราะข่าวที่อยู่ในอินเทอร์เน็ตสามารถเข้าถึงและสืบค้นได้ง่าย อีกทั้งยังสามารถนำเสนอข่าวในรูปแบบของการตั้งกระทู้ การแบ่งปันลิงก์ (link) ข่าวอันก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ สมณานามต่างๆ อาจมีการตั้งสมณานามใหม่โดยผู้เข้าถึงกระทู้

ภาพที่ ๑ ภาพแสดงกระทู้ในเว็บบอร์ดพันทิพเรื่องฉายาของเจนี่ เทียนโพธิ์สุวรรณ ประจำปี ๒๕๕๗

กระทู้ข้างต้นอยู่ในเว็บบอร์ดพันทิพ (Pantip) แสดงทัศนคติ วิเคราะห์ความเหมาะสมในการตั้งสมณานาม *มือฉกตกสวรรค์* ให้เจนี่ จะเห็นได้ว่าปรากฏ การตั้งสมณานามในทัศนคติที่ตรงข้ามกับที่สื่อตั้งให้คือจาก “ตกสวรรค์” เป็น “พันนรก” แต่ก็มีอาจปฏิเสธได้ว่า ภาพมือฉกยังถูกตอกย้ำและผลิตซ้ำผ่านพื้นที่สื่อคืออินเทอร์เน็ต

ความส่งท้าย

จากการอภิปรายผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า บทบาทของสมญานามดาราทองสองประการสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ช่วงรอยต่อระหว่างปีเก่ากับปีใหม่เป็นช่วงเวลาพิเศษที่สื่อมวลชนมีอำนาจสามารถตั้งสมญานามที่สื่อมวลชนอ้างว่า “เป็นสีสนั่น” หรือ “หยิกแกมหยอก” แต่สมญานามเหล่านี้แฝงการวิพากษ์วิจารณ์ไว้อย่างล้าลึก สังเกตได้ว่าประเด็นที่สื่อมวลชนวิพากษ์วิจารณ์บุคคลในวงการบันเทิงผ่านสมญานามนั้นมักเกี่ยวข้องกับความประทุพติมากกว่าความสามารถในการทำงาน เช่น การให้สัมภาษณ์อย่างตรงไปตรงมา ไม่โกหก การวางตัวให้ประชาชนและสื่อเข้าถึงได้ง่าย ไม่หยิ่ง สำหรับนักแสดงหญิงจะเห็นได้ว่า อีกประเด็นหนึ่งที่มีการวิพากษ์วิจารณ์มากคือการวางตนเป็นกุลสตรี ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมไทยที่คาดหวังให้บุคคลสาธารณะอย่างบุคคลในวงการบันเทิงเป็น เพราะสื่อมวลชนคาดหวังให้บุคคลในวงการบันเทิงประพฤติตนเป็นแบบอย่างให้แก่เยาวชนด้วย

ในการตั้งสมญานามเพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ข้างต้นนั้น ภาษาเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกมุ่งหมายในการวิจารณ์ประสบผลสำเร็จ ยิ่งไปกว่านั้นภาษายังได้ประกอบสร้างภาพตัวแทนของศิลปินดารารุ่งขึ้น อันเป็นภาพที่สัมพันธ์กับการตรารุ่งขึ้นโดยสมญานามที่สื่อตั้งให้ โดยนัยนี้บทบาทประการแรกของสมญานามจึงก่อให้เกิดบทบาทประการที่สอง และเมื่อถึงวาระของการตั้งสมญานามครั้งใหม่กลวิธีทางภาษาคือการอ้างถึงมีผลอย่างยิ่งต่อการผลิตซ้ำและต่อยอดภาพตัวแทนให้ตราตรึงติดกับศิลปินดารารุ่งขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าธรรมเนียมการตั้งสมญานามให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงแสดงให้เห็นปฏิบัติการทางอำนาจอย่างเด่นชัด ตั้งแต่อำนาจของสถาบันสื่อมวลชนที่สามารถตั้งสมญานามอันก่อให้เกิดภาพตัวแทนในลักษณะต่าง ๆ ได้ อำนาจของบุคคลในวงการบันเทิงที่จะปะทะ/ต่อรอง/ยอมรับสมญานามที่สื่อตั้งให้ และอำนาจของผู้เสพข่าวที่ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่แสดงอำนาจของตนเองที่จะแสดงทัศนคติรวมถึงตั้งสมญานามใหม่ตามความพอใจ อย่างไรก็ตาม มีอาจปฏิเสธได้ว่าปฏิบัติการทางอำนาจนี้มีภาษาเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การแสดงอำนาจนั้นประสบผลสำเร็จ โดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่า ภาษาเป็นเครื่องมือแสดงอำนาจที่ทรงประสิทธิภาพ เพราะภาษามีอิทธิพลต่อความคิดของสมาชิกในสังคม

การนำเสนอชื่อบุคคลในวงการบินไปตั้งกระทู้ก่อนก่อให้เกิดการตั้ง
สมญานามล้อเลียนกับสมญานามที่สมาคมนักข่าวการบินตั้งให้เป็นกลุ่มข้อมูลที่น่าสนใจ
อาจนำข้อมูลชุดนี้ไปศึกษาค้นคว้าต่อไป โดยประเด็นที่ศึกษาได้แก่ กลวิธีทางภาษาที่ใช้
ตั้งสมญานาม บทบาทของสมญานาม รวมทั้งมายาคติแฝงในสมญานาม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. สื่อและวัฒนธรรมศึกษากับสังคมไทย. **รัฐศาสตร์สาร**, ปีที่ ๒๓,
๘๐-๘๓, ๒๕๕๕.

ทัศนีย์ สระทองคำ. การศึกษาสมญานามกีฬาฟุตบอลลีกในประเทศไทยที่
ปรากฏในหนังสือพิมพ์ สยามกีฬารายวัน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา-
บัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๖.

ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. **มองคัทลียาจะจำจากมุมมองนักภาษา: เนื้อหาและกลวิธี**.
กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

_____. **วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิดและการนำมา
ศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ณัฐพร พานโพธิ์ทอง และคนอื่นๆ. พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิม
พระชนมพรรษา: การศึกษาเนื้อหาและกลวิธี. **ได้ร่วมพระบารมีพระบรมธรรมิก
มหาราชฯ พระบรมธรรมิกราชกับอักษรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โครงการ
เผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๙.

นพพร ประชากุล. **ยกอักษร ย้อนความคิด เล่ม ๑ ว่าด้วยวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์อ่านและสำนักพิมพ์วิภาษา, ๒๕๕๒.

_____. **ยกอักษร ย้อนความคิด เล่ม ๒ ว่าด้วยสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่านและสำนักพิมพ์วิภาษา, ๒๕๕๒ก.

เนตรทราย มณีโชติ. **สมญานามในข่าวและรายการกีฬาทางสื่อมวลชน.**

วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๔.

ปิยะพันธ์ วัชรนุกูล. **สมญานามวงการกีฬาที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สยามกีฬา
รายวันระหว่างเดือนกันยายน ๒๕๕๒-มีนาคม ๒๕๕๓.** วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการพัฒนาอาชีพ
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

ผู้จัดการออนไลน์. “ไต่โน้” ห่วงความรู้สึก “แดงโม” ได้ฉายา “ล้างห้องร้องหาผ้า”
ลั่นแรงไป ไม่ตกลง: เข้าถึงเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๘ เข้าถึงจาก [http://www.
manager.co.th/Entertainment/ViewNews.aspx?NewsID=
๙๕๘๐๐๐๐๑๔๑๕๓๒](http://www.manager.co.th/Entertainment/ViewNews.aspx?NewsID=๙๕๘๐๐๐๐๑๔๑๕๓๒), ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๘.

มติชนออนไลน์. “มาแล้ว ฉายาดาราปี ๕๗ แซบไม่รู้ลืม!! “เสก” ฮา ฉายา “รีอกไวเลอร์”
บอกจะเสียให้ละลาย แล้วกลืนลง คอ”, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒.** กรุงเทพฯ:
นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๒.

_____. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒.

วันชนะ ทองคำภา. **ภาพตัวแทนของพระมหากษัตริย์ในวรรณกรรมไทย.** กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

วันดี ทองงอก. **สมญานามในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ช่วงเวลา พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๑.**
วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๓๓.

วชิรา ปริญญาพรหม. **วิเคราะห์สมญานามในหนังสือพิมพ์รายวัน.** รายงาน
การค้นคว้าอิสระ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

ศิริพร ภักดีผาสุข. **สมญานามนักการเมือง การละเล่นทางภาษาเพื่อวิจารณ์การเมือง
ของสื่อมวลชน. รู้ทันภาษา รู้ทันการเมือง.** กรุงเทพฯ: ขอคิดด้วยคน, ๒๕๔๗.

_____. **ความแหวนกแนวและอารมณ์ขันของสมญานามนักการเมืองไทยในสื่อมวลชน.
มองสังคมผ่านวาทกรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง .(๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๘), ๒๕๕๙.

สมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิง. “ตึก-บงกช” ยอมรับฉายา “อ้อมผ้าซาก. **เดลินิวส์**, ๒๐๕๓๑, ๑๙ (๒+ ธันวาคม ๒๕๕๔).

_____๑๐ ดาราฉายาโฉ่ นักข่าว-จัดให้. **ไทยรัฐ**, ๕๗, ๙, ๑๙, (๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๔).

_____ . สื่อตั้งฉายา ๑๐ คนบันเทิง ฮอต. **เดลินิวส์**, ๒๑๒๕๘, ๑, ๑๕. (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๐).

_____ . “ແສບ ໆ ຄັນ ໆ ຕາມພຸດທິກຣມຊາຍາດາຣາ”. **ไทยรัฐ**, ๕๗, ๑๔, (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๑).

_____ . “นาถานคว้าลับลวงแหล เเมอ มาลย์นางเอกร้อยเล่มเกวียน”. **เดลินิวส์**, ๒๑๙๘๙, ๑, ๑๕. (๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๒).

_____ . “แรงแรงงส์! ฉายาดารา ๕๓ จากสมาคมนักข่าวบันเทิง ”. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๑๓๕๖๑๐>, (๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๓).

_____๑๐ ฉายาดารา. **สตาร์นิวส์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://dara.hunsa.com/๓๗๖๙๑-๑๐-%E๐%B๘%๘๙%E๐%B๒%E๐%B๘%A๒%E๐%B๒%E๐%B๘%๙๔%E๐%B๒%E๐%B๘%A๓%E๐%B๒%E๐%B๘%๙B%E๐%B๘%B๕-๕๔.html> (๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๔)

_____ . “ซูปตารีเกชียณเต้า” สื่อตั้ง ฉายา อ้อม, “พลอย-ปากปลาร้าหน้าเป๊ะ”. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๓๑๕๘๖๒> (๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๕).

_____ . แต่งโมผีปากไร้ตะกร้อ- โต้โน้ คั่นฟ้าคว้าเมีย ฉายาดารา ๕๖. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๓๙๑๒๔๒>. (๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๖)

_____ . ฉายาดาราปี ๕๗ ปริญ-ป่า หมาก. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๔๗๐๖๗๓> (๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๗)

_____ . “ฉายาดาราปี ๕๘ แต่งโม ล้างห้องร้องหาผัว-โตโน่ พอมาyclayมนตร์”. **ไทยรัฐออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๘, จาก <http://www.thairath.co.th/content/๕๕๒๖๑๐> (๒๒ ธ.ค. ๒๕๕๘).

สุรีเนตร จรัสจรุงเกียรติ. กลวิธีทางภาษาและบทบาทหน้าที่ของสมัญนามในคอลัมน์
“بيبสิวหัวข้าง” ของช้อเจ็ด. ภาษาและวรรณคดีไทย, ปีที่ ๒๖
ธันวาคม, ๑๔๙-๑๘๔, ๒๕๕๒.

สุวรรณนา งามเหลือ. การศึกษาสมัญนามในหนังสือพิมพ์รายวันไทย. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาค วิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๓๙.

ภาษาอังกฤษ

Lakoff, G. and Johnson, M. **Metaphors We Live By**. Chicago: The
university of Chicago Press, 1980.

- ✧ หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา
- ✧ รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา
- ✧ ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา
- ✧ ประวัติผู้เขียนบทความในวารสารไทยศึกษานับนี้

หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัย เพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา

๑. เป็นบทความทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับไท - ไทยศึกษาเพื่อองค์ความรู้ใหม่หรือทบทวนภูมิปัญญาของคนไท - ไทย ให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป
๒. เป็นบทความภาษาไทย ความยาวประมาณ ๓๐ หน้ากระดาษ A๕ ขนาดอักษร Angsana New ๑๔ พร้อมทั้งแฟ้มข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์
๓. ส่งบทความพร้อมบทความย่อในรูปแบบของไฟล์ข้อมูล เลือกส่งได้หลายช่องทาง ดังนี้ โดยส่งบทความด้วยตนเอง ส่งทางไปรษณีย์ หรือส่งมาที่ E-mail : chula.its.journal@gmail.com และส่งบทความฉบับพิมพ์มาที่กองบรรณาธิการวารสารไทยศึกษา สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารประชาธิปไตย - ราไพพรรณี ชั้น ๙ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
๔. วารสารไทยศึกษาเปิดรับบทความตลอดปี ทั้งนี้รอบการพิจารณาบทความโดยคณะบรรณาธิการ ๒ รอบ ดังนี้
 ๑. บทความที่ตีพิมพ์ในฉบับที่ ๑ (เดือนมกราคม- เดือนมิถุนายน) พิจารณาราวเดือนพฤศจิกายนของปีก่อนหน้า
 ๒. บทความที่ตีพิมพ์ในฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม - เดือนธันวาคม) พิจารณาราวเดือนพฤษภาคมของปีเดียวกัน
๕. ต้องระบุชื่อบทความ ชื่อ - นามสกุลจริง และประวัติโดยย่อของผู้เขียนบทความ พร้อมวุฒิการศึกษา ตำแหน่ง และสถานที่ทำงานอย่างชัดเจน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
๖. บทความต้องมีบทความย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีความยาวรวมกันไม่เกิน ๑ หน้า กระดาษ A๕
๗. หากบทความมีตารางหรือแผนภูมิประกอบ ให้แนบไฟล์ภาพ ตาราง หรือแผนภูมิมาพร้อมกับบทความด้วย
๘. หากบทความมีตัวอักษร หรือสัญลักษณ์พิเศษ ให้แนบข้อมูลของตัวอักษรหรือสัญลักษณ์พิเศษนั้นมาพร้อมกับบทความด้วย

๙. ภาพถ่ายที่ใช้ประกอบในบทความ ควรระบุแหล่งที่มาในกรณีที่ผู้วิจัยถ่ายภาพเอง ให้ระบุวัน เดือน ปี ที่บันทึก
๑๐. การอ้างอิงในบทความใช้การอ้างอิงแบบนามปี (Author-Dale system) ระบุบรรณานุกรมเรียงตามลำดับตัวอักษร ตามระบบการอ้างอิง APA ทำัยบทความ
๑๑. บทความทุกบทความจะได้รับการประเมินคุณภาพของบทความทั้งในด้านเนื้อหาและความเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย ๒ ท่าน ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความโดยระบบ Blind Review
๑๒. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการไม่ส่งคืนต้นฉบับ เปิดเผยชื่อผู้ทรงคุณวุฒิแก่ผู้เขียนบทความในทุกกรณี ยกเว้นการแก้ไขภาษาและระบบอ้างอิงของบทความ
๑๓. บทความทุกบทความเป็นลิขสิทธิ์ของวารสารไทยศึกษา การเผยแพร่หรือนำไปใช้ในการอ้างอิงแหล่งที่มาจากวารสาร ต้องได้รับคำยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้จัดการวารสารเท่านั้น

รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา

หนังสือ

๑. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **สาระไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๑๕๐ บาท)
๒. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **ร้อยคำร้อยความ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๓. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ทำเนียบผลงานวิจัยด้านไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๑๘๐ บาท)
๔. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ภาษาไทยที่ดีเป็นอย่างไรใครกำหนด**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๔๐ บาท)
๕. อรวรรณ บรรจงศิลป์ **ดุริยางคศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)
๖. ตรีศิลป์ บุญขจร. **กลอนสวดภาคกลาง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)
๗. ประคอง นิมนานเหมินทร์. **ย้ายวิญญาณ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๖๐ บาท)
๘. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. **พินิจไทยไตรภาค ปฐมภาค : ภาษา**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๙. ตรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ทุตติภาค : ศิลปวัฒนธรรมและวรรณคดี**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๑๐. ตรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ตุตติภาค : ประวัติศาสตร์และไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๑๑. กนก วงษ์ตระหง่าน. **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

๑๒. ประคอง นิมมานเหมินท์. **เจ้าเงียงหาญวีรบุรุษไทยลือ ตำนาน มหาकाพย์ พิธีกรรม.** กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

วารสารระดับชาติ

๑. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๑ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๒. รุ่งอรุณ กุลอํารง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมบััติศิลป์ภูมิปัญญาไทย** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๑ - มกราคม ๒๕๕๒ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๓. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๒ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๔. รุ่งอรุณ กุลอํารง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมบััติภูมิปัญญาอาหารไทย** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๒ - มกราคม ๒๕๕๓ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๕. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวรรณกรรมพุทธศาสนาในสังคมไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๓ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๖. รุ่งอรุณ กุลอํารง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพุทธศิลป์ในสังคมไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๓ - มกราคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๗. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวัฒนธรรมในเชิงวัตถุ** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๘. รุ่งอรุณ กุลอํารง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๔ - มกราคม ๒๕๕๕ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๙. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพิธีกรรมและความเชื่อในวิถีชีวิตไทย-ไท** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๕ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๐. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมมติทางวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๕ - มกราคม ๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๑. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับศาสนาและพระมหากษัตริย์กับการสร้างสรรค์สังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๒. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพลวัตและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๖ - มกราคม ๒๕๕๗ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๓. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับการเผยแพร่คตินิยมพุทธศาสนาผ่านสื่อ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๗ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๔. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสรรพศิลป์ในสังคมไทย** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗ - มกราคม ๒๕๕๘ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๕. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๘ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๖. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

วารสารและหนังสือระดับนานาชาติ

วารสาร

๑. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.1/2008 (Price 150 baht)
๒. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.2/2009 (Price 200 baht)
๓. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.3/2010 (Price 200 baht)

๔. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.4/2011 (Price 200 baht)
๕. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.5/2012 (Price 200 baht)
๖. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.6/2013 (Price 200 baht)
๗. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.7/2014 (Price 200 baht)
๘. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.8/2015 (Price 200 baht)

หนังสือ

๖. **Essays on Thai Folklore** by Phraya Anuman Rajadhon Bangkok: Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University, 2009 (Price 350 baht)

สิ่งพิมพ์พิเศษ

๑. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง “Buddhist Narratives in Asia and Beyond” เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๑
๒. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง “Buddhist Narratives in Asia and Beyond” เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๒

ประวัติผู้เขียน

Biographies of the authors

อาจารย์ ภักธรพล แสงเงิน

อาจารย์ภักธรพล แสงเงิน ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Mr. Phakphon Sanggern is currently a lecturer in the Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Science, Pibulsongkram Rajabhat University.

อาจารย์ ดร. แคทรียา อังทองกำเนิด

อาจารย์ ดร. แคทรียา อังทองกำเนิด ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชา คติชนวิทยา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Dr. Catthaleeya Aungthongkamnerd is currently a lecturer in the Department of Folklore, Philosophy and Religions, Faculty of Humanities, Naresuan University.

อาจารย์ พรรณราย ชาญหิรัญ

อาจารย์พรรณราย ชาญหิรัญ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Miss Phannarai Chanhiran is currently a lecturer in the Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

อาจารย์ พรรณวดี รัตนศักดิ์

อาจารย์ พรรณวดี รัตนศักดิ์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

Mrs. Panwadee Rattanasak is currently a lecturer in the Department of Thai Language and Culture, School of Liberal Arts, Maefahluang University.

อาจารย์ สุทธา รัตนศักดิ์

อาจารย์ สุทธา รัตนศักดิ์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

Mr. Suttha Rattanasak is currently a lecturer in the Department of Thai Language and Culture, School of Liberal Arts, Maefahluang University.

ดร. รัชนิกร รัชตกรตระกูล

ดร. รัชนิกร รัชตกรตระกูล ปัจจุบันเป็นนักวิจัย AR 5 ประจำสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Dr. Ratchaneekorn Ratchatakorntrakoon is currently a researcher, Institute of Thai Studies Chulalongkorn University.

ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว)..... นามสกุล.....
สถานที่จัดส่งวารสารไทยศึกษา เลขที่.....ตรอก/ซอย.....
หมู่ที่.....หมู่บ้าน.....ถนน.....
แขวง/ตำบล.....เขต/อำเภอ.....
จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
โทรศัพท์.....โทรสาร.....
E-mail.....

มีความประสงค์สมัครเป็นสมาชิกวารสารไทยศึกษา

- ประเภทสมาชิก ๑ ปี / ๒ ฉบับ (๑๖๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....
- ประเภทสมาชิก ๒ ปี / ๔ ฉบับ (๓๒๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ปีที่ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ชำระเงินโดย

- ชำระเงินสดด้วยตนเองที่สถาบันไทยศึกษา
- ชำระเงินผ่านธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขาสภาอากาศไทย
ประเภทบัญชี ออมทรัพย์ ชื่อบัญชีสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย เลขที่บัญชี ๐๔๕ - ๒ - ๔๙๕๐๖๓
- ได้ส่งสำเนาหลักฐานการชำระเงินมาพร้อมนี้
วันที่ส่งหลักฐาน...../...../.....

ส่งใบสมัครสมาชิกและสอบถามรายละเอียดได้ที่

เจ้าหน้าที่ จำปาทิพย์งาม
สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปไตย - รา้ไฟพรณี ชั้น ๙
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๘ ๓๔๔๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐

